

A

DRUGETHEK ÉS HOMONNA REFORMÁTIÓJA.

IRTA :

RÉZ LÁSZLÓ

HOMONNAI EV. REF. LELKÉSZ.

SÁTORALJA-ÚJHELY,

A „ZEMPLEN” KÖNYVNYOMTATÓ INTÉZETÉBŐL

1899.

ELŐSZÓ.

A homonnai kisdéd protestans egyház ebben az 1899-ik évben a teljes kiépülés egy nevezetes pontjához jutott el: temploma a kor igényének és ízlésének megfelelően készen áll. Az az üdvös mozgalom, melynek eredménye lett e protestans egyház mai állapota, még nem egész két évtizede indult meg csupán. Az akarat és önzetlen nemes lelkesedés nagyokat teremthet. Fényes bizonyága ez állításnak a homonnai protestans egyház mai állapota. Méltó, hogy ezt a nemes és rövid idő alatt végzett nagy munkát a nagy közönség is megösmérje. Annyival is inkább, mert nem is minden tanulság és a mai anyagiás irányu korban nem is minden vigasztaló hatás nélkül van ez.

Homonnán azonban a mai protestans egyház nem az első. Harmadfél száz évvel ezelőtt néमितtatott el erőszakosan a reformáció e városkában. Akik behozták ide a reformációt, azok akarták innen örökre száműzni is. Ennek a reformációnak is igyekeztem e munkám által tehetségem szerint és azon eszközök mértékéhez képest, melylyel rendelkeztem, emléket állítani.

A homonnai első izbeni reformáció szoros összefüggésben van a Drugethekkel, ezzel a hozzánk idegenből szakadt s hazánk történetében nagy szerepet játszott familiával. Kiterjeszkedtem tehát munkám keretében a Drugeth család történetére is, melynek működési irányától függött Homonnának reformációja; és amely család története fényes bizonyága annak az igazságnak, hogy

nemzetünk életében csak az s csak addig munkálkodhatik sikeresen, úgy, hogy munkálkodásának eredménye maradandó és fejlődést jelentő legyen: míg működését nemzeti irány jellemzi. Nemzeti irány nélkül nem volt és nem is lehet ma sem, élet és fejlődés a mi hazánkban. A nemzeti irányu működés emeli, az attól való eltérés lehetlenné teszi az egyént s lerombolja a legüdvösebb s legáldásosabb alkotásokat is.

Munkám tartalma is ezekről tesz tanubizonyságot.

Czélom volt tehát e munka megírásánál s czélom most a közrebocsátásnál: egyfelől a mult egy nagy alkotásának — legalább szerény — emléket emelni s a jelen önzetlen és üdvös munkálkodás eredményét az érdeklődőkkel megismertetni; másfelől a nemzeti irányu működés egyedül való helyességét történeti példák által illusztrálni.

Abban a reményben bocsátom tehát e könyvet a nagy közönség elé, hogy felesleges munkát nem végeztem.

Kelt Homonnán, 1899. április havában.

Réz Irászló.

I. FEJEZET.

Homonna multjának vázlatos rajza.

I.

Homonna Zemplénmegyének éjszaki részén, az ország határszélétől körülbelül 60 km. távolságra fekszik. A történeti feljegyzések szerint, e városka a Krajnyának (határszéli vidék) már a XIII. században központja volt, nevezhetjük így is: fővárosa. Gyönyörű és szerencsés természeti fekvése tevék ezzé. Kiszélesedett, dús lombozatu fákkal borított erdők határolta völgy-katlanban fekszik. Aránylag termékeny földje, szép erdejei, folyóvize, hegyi forrásai, kiválólag alkalmassá tevék, hogy központjává legyen a Krajnyának.

A legrégebbi írott okmányban¹⁾ is már Homonna néven szerepel. Hogy e név honnan vette eredetét, nem tudjuk biztosan megállapítani. Hogy magyar eredetű szó volna, nem merjük állítani, mert semmi sem bizonyítja ezt. Sőt ha azt vesszük figyelembe, hogy a Krajnyát a legrégebbi időtől fogva szláv faj lakta s hogy a Galicziával való szomszédos viszonyból kifolyólag a folytonos bevándorlás a szláv fajnak tulnyomó többségét különben is előmozdította: a név magyar eredetét egészen el kell ejtünk. Szláv, vagy a viszonyoknak megfelelő más eredetet kell keresnünk.

Van egy szláv szó (a sárosiak használják leginkább) *humno*, amely *csüröskertet* jelent. Ugy vélik némelyek, hogy e név, Homonna, e szláv szótól származik, amint hogy a szláv kiejtésben ma is *Humená*-nak hangzik. De hogy miért származtatták volna a Homonna elnevezést a *humno* szóból, nem tudom magamnak megmagyarázni. Ha a Drugethek beköltözése után kapta volna e városka e nevet, úgy volna értelme. Az urasági kastély szerüs-

¹⁾ A XIV. század elejéről való a Drugethek azon okmánya, melyben a királyi adományról van szó.

kertjét elnevezhették volna *Hummonak*: de a Drugethek már Homonna néven kapták királyi adományképen.¹⁾ A nép különben ebből a szóból magyarázza e név eredetét, a szláv nyelvben használt kiejtésből indulva ki.

Vagy egy másik szláv eredetű szó (lengyel), a *homont*. Ez a lószerszám egy részét jelenti, azt, mely a nyakra jön, amelyen huz a ló. Ez a szerszámrészt tojásdad alakú kerek. Ha minden áron megakarnók szószármaztatás útján állapítani a Homonna elnevezés eredetét, ezt is vehetnők alapul; s azt mondhatnók, hogy annak a vidéknek természeti alakjától vette nevét, melyben fekszik, mert csakugyan olyan hosszukás kerek az a völgy-katlan, amelyben Homonna fekszik. De a helynév eredetének e nemű megállapítása sem elfogadható, mert a *homont*-ot abban az alakjában, amelyben ma ösmertjük és nevezzük homontnak, valószínűleg nem ösmerték még a XIII. században a szláv népek; pedig mindenestre a XIII. században már e néven neveztetett Homonna. Így tehát a *homont* szláv eredetű szótól való származtatást sem fogadhatjuk el.

Van végre egy görög eredetű szó, a *humenos*, amely *főt, első* jelent. Ezt a szót, illetve ennek egyik alakját, ma is használják a zárdafönökök elnevezéseként, akiket a nép *humen*-nek nevez. Legvalószínűbbnek azt tartom, hogy ettől a szótól vette eredetét a Homonna elnevezés is. A gör. kel. keresztyénség terjedt eleinte e vidéken s a gör. keleti egyház ritusának a nyelve a közéletben nyomokat hagyott, mint akármely más egyház nyelve. A *humenos*-nak nőneme *humena*. A legtöbb nyelvben pedig a hely-, a város nevek nőnemben használatnak; s így nevezhették el *Humena* = *első hely, főhely* néven azt a helyet, azt a várost, melyet ma Homonnának vagy szláv nyelven Humenának nevezünk. Ezt tartom a legvalószínűbb magyarázatnak, mert ez teljesen megfelel a valóságnak is, amennyiben Homonna — mint már említettem is — központja volt réges-régen a Krajnyának.

Homonnát a XIV. század elején kapták Róbert Károlytól a Drugethek. Két Drugeth jött be Róbert Ká-

¹⁾ L. e. mü II. Fejezetét.

rolylyal egy időben, mint az ő embereik, hazánkba, Fülöp és János. Fülöp kapta szolgálatainak jutalmaképen Károly királytól Homonnát 1323-ban;¹⁾ Fülöp 1327. szept. 9. előtt magtalanul elhalván,²⁾ birtokai öcsésének fiára Vilmosra szálltak.

Azok a Zemplén- és Ungmegyei jószágok, melyeket a Drugethek I. Károlytól kaptak, kétségtelenül királyi birtokok voltak, melyek hogy előbb más családok birtokát képezték-e, nem mondható biztosan; s ez az oka annak is, hogy nincs tudomásunk arról, hogy a Drugethek régibb családokat illető és érdeklő okleveleket s ezzel jogokat is vettek volna át.³⁾ Az az állítás, hogy Homonna a Drugethek előtt a Koriatovits Tódor orosz származásu hercegé lett volna, nem állhat meg, mert Koriatovits Tódor 1365. év körül halt meg,⁴⁾ tehát akkor, mikor már Homonnát, Barkót, Jeszenőt a hozzátartozó uradalmakkal együtt, a Drugethek bírták. Igaz, hogy Koriatovits Tódor orosz származásu herceg Zemplén-megyében is nagy kiterjedésű birtoknak volt az ura, mint amely a munkácsi hercegséghez hozzátartozott; s az is igaz, hogy Koriatovits Tódor gyermektelenül halt el s mint ilyennek a birtoka a kincstárra szállt, amelyet a kincstár új birtokosnak adományozhatott; de Homonna — mint említém is — már azért sem tartoztatott a Koriatovits Tódor birtokába, mert előbb bírták a Drugethek mint Koriatovits meghalt. A Koriatovits féle birtokot — Homonnán felül a Laborez mentén, meg Szinna vidékén, később szintén a Drugeth család kapta; s így lett e család a Krajnyának valósággal kis királya.

Homonna lakosai a legrégibb időktől fogva szlávok voltak. Ez különben azon oknál fogva, mert Galicziának szomszédságában fekszik, természetes is. A honfoglalás-alkalmával ez a vidék a honfoglaló magyarok utirányából kiesett: de még ha egy kissé kitértek volna is megkezdett honfoglalási utirányukból éjszak felé, foglalásuk és megtelepülésük nagyobb arányu nem lehetett,

¹⁾ Századok 1872. évf. 670. l.

²⁾ Századok 1881. évf. és Pallas Nagy Lex. V. k. 532. l.

³⁾ Századok 1871. évf. 675. l.

⁴⁾ Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez II. évf. 102. l.

mert az a maroknyi honfoglaló magyar nép ennél a résznél kellemesebb lakóhelyet is talált. De később is, mikor szaporodott a Krajnya népessége, e szaporulat is szláv elemből került ki. Koriatovits Tódor is, a Drugethek is hoztak e vidékre ruthén munkásokat — különösen az erdők irtásához — akiknek a Krajnya s itt Homonna is, állandó lakhelyükké lett.¹⁾

Hogy a XIV. században — nem is szólva az előbbi századokról — mennyi volt Homonna vagy általában a Krajnya népessége, azt még hozzávetőleg sem állapíthatjuk meg adatok hiányában. Minden esetre csekélynek kell felvennünk, mert még a XVI. században is csekély a népesség a föld-terület nagyságához mérten; s általában — a mai számadatokat vizsgálva — népesség tekintetében nagyon lassu a fejlődés. — Külömben e lassu fejlődésnek volt természetes oka is. — Ez az, hogy a Krajnya lakosai, köztük Homonnáé is, ugy egyházi, mint polgári tekintetben a lehető legrosszabb helyzetben voltak. A népnek sem erkölcsi, sem anyagi, sem más nemű ügyeiről, érdekeiről nem igen volt, a ki gondoskodják. Ennek az állapotnak tulajdonítható az is, hogy 1320-ban a Pethő-féle felkelésben a Krajnya ruthénjei részt vettek. Ettől várták sorsuk javulását.

II.

Homonna és lakosai helyzetének javulása csak akkor kezdődött, mikor a Drugethek birtokul megkapták. Lett földesura Homonnának, a ki közvetlen gondoskodásának tárgyává tette. Erre az időre, a XIV. század elejére, esik a plebánia felállítása. Sőt erre az időre tehető, mint legkorábbi időre, a Ferenczrendi szerzetesek itt letelepedése is.

A homonnai róm. kath. plebánia keletkezési idejéről a kassai egyházmegye schematismusa is, meg a helybeli róm. kath. lelkész ur is, meglevő irott adatai alapján, a XIV. század elejét említik. Ez az idő összeesik azzal az idővel, mikor a Drugethek Homonnát kapták. És így több mint valószínűnek tarthatjuk azt, hogy a valláser-

¹⁾ L. Schematismus vener. cleri graeci rith cath. Dioc. Eperj. 1898. 212 1-

kölcsi élet fejlesztésére a Drugethek kezdtek gondot fordítani Homonnán, az által, hogy plebániát alapítottak.

A Ferenczrendi szerzetes rend pedig — tudvalevőleg — hazánkba IV. Béla király alatt telepedett le. De hogy a XIII. században Homonnán voltak-e már Ferenczrendiek, nem mondhatjuk meg, erre vonatkozólag adattal nem rendelkeztünk. — Azonban: a pataki Ferenczrendi szerzetesház a XIII. század végén alapítottatott; a homonnai szerzetesház pedig a pataki custodiához tartozott:¹⁾ — tehát valószínűleg a pataki szerzetes ház felállítása után kellett a homonnait felállítani. — Ha ezt a feltevést elfogadjuk: akkor a Ferenczrendi szerzeteseknek Homonnára való bejövetele is a Drugethek itteni birtoklásának kezdetével esik össze. Ezt a feltevéstünköt különben megerősíti az a történeti valóság is, hogy ez a szerzetes rend nagy hasznára lévén a keresztyénségnek és a tudománynak, hazánkban gyorsan szaporodott s főuraink és nemeseink kiváló gondosságokban részesíték. És e feltevéstünk helyességének természetes következménye, hogy Homonnára a Ferenczrendiek a Drugethek pátronátussága alatt települtek meg. Ők adták telket a templom- és a szerzetes ház számára s annak felépítését is ők tették lehetővé. De van még egy pozitív bizonyíték is e mellett. Az, hogy a Drugethek később — mint látni fogjuk — a Ferenczrend zárdáját jezsuita kollegiumnak foglalták le, a mit, természetesen, csak földesuri s kegyuri joguknál fogva tehettek meg.

Egy dolog bizonyos tehát, az, hogy a XIV. század elején már Homonnán volt róm. kath. plebania és Ferenczrendi szerzetes ház. Hogy mind a kettő volt, azt kétségtelenné teszi az is, hogy e plebániái templom és a plebania a város közepén, a mai főutczán nyugot-keleti irányban lefutó hegyi patak balpartján állott, amint erről dolgozatom későbbi részében szólni fogok; a Ferenczrendi szerzetesház és templom pedig az volt, mely ma a róm. kath. egyház által van használatban. — De hogy mégis melyik alapítottatott elsőbben: a plebá-

¹⁾ Századok 1889. évf.

nia-e vagy a szerzetesház, vagy talán a kettő egyszerre, azt nem tudjuk megállapítani, mert írott okmányok erre vonatkozólag nincsenek. Lehetne ugyan valamit következtetni az építkezési stylből is: de e szóban forgó kérdésben az építészeti styl tanulmányozása sem ad semmi feleletet. Először: mert a plebániái épület és templom ma már nincs meg; másodsor: mert a szerzetesház és templom is több átváltozáson ment keresztül máig — külsőleg és belsőleg. Legutóbb a múlt század vége felé dult egy nagy tűzvész Homonnán, amikor teljesen leégett a ma plebaniául használt szerzetesház és templom is. Az épületek tehát akkor nagyobb renováláson mentek keresztül. Az is valószínű, hogy a multra vonatkozó adatok — ha ugyan az innen eltávozott barátok hagytak ilyet itt — akkor hamvadtak el. — A róm. kath. plebánia anyakönyve is csak 1721-től kezdődik.

Bár el kell ösmernünk, hogy Homonna fejlődése a XIV. században megkezdődött, ezt bizonyítja az egyház megalapítása: de a kezdetnél meg is maradt ez a fejlődés. A fejlődés e megakadásának oka az, hogy Homonna is, mint Magyarország egész éjszaki része, sokat szenvedett a csehek és lengyelek bebetörése következtében, mindjárt a XV. század kezdetétől fogva. Így pl. 1449-ben a csehek pusztítottak itt, kifosztották a Drugeth-kastélyt is, Istvánt és Borbálát fogságba is hurezolták.¹⁾ — Az 1473-ik év második felében pedig — bár IV. Sixtus pápa közbenjáróul is fellépett, hogy a magyar és lengyel király között állandó békét hozzon létre — lengyel hadak törtek Zemplénmegyébe, hol több erősséget — Sztropkót, Homonnát és N.-Mihályt — hatalmukba ejtették. Pusztító lengyel betörés volt ez. Ekkor történt az, hogy hatalmas és egész nemzetünk által kedvelt király is megfordult e vidéken s magán Homonnán. Mátyás volt az, ki személyesen vezette seregét a pusztító lengyelek ellen. Még ugyanazon évben Sztropkót szerencsésen visszavette a lengyelektől s visszaadta a Perényieknek. Télviz idejére Mátyás és

¹⁾ Adalékok i. m. II. k. 321. l,

serege Homonna alá huzódott a barkói várba, mignem a fegyverszünet megkötetett.¹⁾

A XV. századon keresztül általában a cseh és lengyel betörések és csatangolások gátolták meg a békés fejlődést. Az ezek ellen való védekezés sok vér- és anyagi áldozatba került. Ahoz pedig, hogy a fejlődés meggátoltassék, elég az egyik is. A Krajnyának s itt, fájdalom, Homonnának XV. századbéli fejlődéséről semmit sem tudunk. De hát ezt természetesnek találhatjuk. Mert a cseh- és lengyel dúlásokhoz s azoknak eredményeihez hozzájárult a Drugethek elvadult természete is. Ők ugyanis már a XV. században valósággal kiskirályai voltak a Krajnyának s mondhatni, kényurai Homonnának, mert rajtuk kívül Homonnán birtokos senki sem volt. Még valódi nemes ember sem lakott itt. Jobbágyok laktak csupán Homonnán, akik azért éltek, hogy szolgálják földesurukat. — A Drugetheknek pedig a XV. században a pénzgyűjtés és ököljog gyakorlása volt a szenvedélyük. Az ő lovagváraik a kényurak székhelyei voltak. Majd mint látni fogjuk, nem kimélte a Drugeth testvérjét sem, nem még azt sem, akit, amit különben még az a kor is megkimélt: a papokat és templomokat.

A XVI. században kezdett egy kissé a fejlődés napja derengeni Homonna felett is. Ennek a századnak új eszméi, legalább részben, eljutottak ide is. S ebből az időből már a regestrumokban szép magyar hangzású családneveket is találunk; s az egy sessió s nemesek száma is emelkedik, bár az e fajta nemesek is a földes ur hatalma alatt állottak. Annak, hogy a XVI. század új eszméi Homonnára is eljutottak, és hogy magyarokat is találunk itt: oka — a Drugethek politikai irányán és összeköttetésein kívül — az, hogy a török dúlás idején az üldözött nép elhagyja lakóhelyét és inkább védett kelyre menekül. Homonna pedig hazánknak talán a tekintetben a legvédettebb helyei közé tartozott. De szükség is volt új elemre, mert bizony az előbbi század sok veszteségeit helyre kellett pótolni; no meg

¹⁾ Adalékok i. m. III. évf. 140. l. és Szilágyi S.: Magyar nemzet Tört. IV. k. 252. l.

nem ártott egy kis friss, pezsgő vér sem a megszibadt tagokba.

III.

Mindjárt a reformáció elején ugyanis Homonnán alkalmas talajra talált a reformáció. Igaz, hogy a reformáció itteni elterjedésének érdemét a Drugethektől elvitatni nem lehet: de azért annak oly gyors elterjedésére nagy befolyással volt az a körülmény is, hogy a vallásos eszmék fejlődése iránt erős érzékkel viseltető magyar elem már ekkor szép számmal lakott itt. A század közepén a plebániái épület már református papilakká lett, a nagy templomban a praedikátorok hirdették az evangéliumot. A ferenczrendi szerzetesek is elhagyták csendes otthonukat s a nem messze fekvő Szinára fufottak, hol — bár Drugeth birtok volt — békés biztonságban voltak, mert ott a reformationnak egyáltalában nem volt talaja, lakván azt a vidéket kizárólag szláv faj

De ebben a században már Homonna ezen kívül is élénkebb forgalmu hely vala. Mert a Drugethek már ekkor hazánk történetében is — mint látni fogjuk — újra nagyon fontos szerepet játszottak. És Homonna sok török szultán és Erdély fejedelme követének volt szíves vendéglátó helye. E követek pedig úgy az élénkségre, mint anyagi tekintetben csak előnyére voltak e kis határszéli városkának.

A XVI. században már Homonnának népességét -- legalább hozzávetőleg — ismerjük. Nagy Gyula, a kamarai lajstromok alapján egy kimutatást állított össze. E kimutatás az 1598-ik évről szól.¹⁾ E szerint Homonnán három Drugeth birt egy időben jószágot: Borbála, György és István. Borbálának volt 35 jobbágya, Györgynek 30 s Istvánnak 35. — Ez összeírás szerint Homonnán tehát 100 jobbágy lakott s ugyanannyi jobbágy ház is volt. Sem a lajstrom, sem más adat alapján más birtokos nemesről itt Homonnán a Drugetheken kívül nem tudunk. Voltak az ugy nevezett egy sessió s nemesek a job-

¹⁾ Adalékok i. m. IV. évf. 61 s köv. l.

bágyokon kívül, akik azonban önállóan nem birtokoltak, de más számítás alá tartoztak. — Ha elfogadjuk a statisztika által felállított tételt, hogy t. i. egy-egy családra 4—5 lelket számíthatni; s ha figyelembe vesszük azt is, hogy egy pár gazdatiszt és más, a jobbágyok létszámába nem tartozó egyén is lakott itt: akkor Homonna ebben az itt szóban levő időben 600—700 lélekből állott. Semmi esetre sem állíthatjuk, hogy ez nagy szám: de az akkori viszonyokhoz képest, kicsinynek sem mondható. — Bár az az arány állana ma is Homonna és Zemplénmegye többi községe között, ami állt akkor. Mert pl. az 1584-iki katasztrum szerint¹⁾ Homonna Zemplénmegyében a kilencedik helyen állt, holott ma a helységek katasztruma szerint nagyon sokkal hátrább áll.

Természetes, hogy e stasztikai kimutatás nem tökéletes, mert hiszen ez tulajdonképen az adózás alá tartozó jobbágyság létszámát tünteti fel csupán. De azért sem lehet tökéletesnek mondanunk, mert a XVI. század sok háboruskodása nemcsak Zemplénmegye népességi viszonyát tette nagyon változatossá, hanem más megyékét is. Az itt kitüntetett lélekszámot azonban minimumnak elfogadhatjuk. Ez a szám mindenestre növekedett. A török dúlás elől menekültek, a kik csak menekülhettek: s ezek nagy része e védett vidéken települt meg. A XVI. század vége felé folyton szaporodott nemcsak általában Homonna népessége, de különösen Homonnának magyarsága. A homonnai Drugeth archivumban levő regestrumok és urasági ítélőszékek jegyzőkönyvei, tele vannak ez időből magyar családnevekkel.

Ekkor már Homonnán református egyház volt; róm. kath. nem is volt, a barátok sem laktak itt. Valószínű, hogy ez is befolyással volt arra, hogy Homonnának különösen magyar lakossága szaporodott.

Az a kérdés tehető itt fel, hogy hová lettek Homonnáról a magyarok? Mert Homonnát már a XIX. század egészen tótnak találta. Ma ugyan alig lakik Homonnán ember, ki magyar nyelven úgy a hogy ne beszélne; de

¹⁾ Adelékok i. m. IV. évf. 6. sz.

ez annak az egészséges irányu fejlődésnek köszönhető, mely jellemzi hazánkat 1867. óta. Az előbbi kérdésnek az a magyarázó felelete, hogy mikor megszűntek a török zavaros viszonyok, a menekültek visszavágytak eredeti lakóhelyükre s egy jó része vissza is költözött. S ez nem is ment nehezen, mert hiszen a Drugeth birtokhoz tartozott Zemplénmegyének alsóbb részéből is. Terebest nem is számítva, pl. Zemplén. Az itt maradtak pedig a lakosság zöméhez, a szlávsághoz, assimilálódtak. Mint látni fogjuk, a valószínűség is a mellett bizonyít, hogy még a reformáció oly gyors elesevenészesedésének is, itt Homonnán, ez volt az egyik oka.

IV.

Már a XVII. század elején a vallási villongás, a vallási üldözés jellemzi Homonnát. Elfoglalják a reformátusoktól a templomot, papjukat elűzik, a népet katolikussá lenni kényszerítik. A békésebb természetű franciscanusok helyébe, ugyancsak az ő zárdájukba¹⁾ jezsuitákat telepítenek be ; s miután a gör. katolikusokkal az unio megkötöttet, Homonna gör. kath. főesperesi székhelye is lett 1653-ban.²⁾ És ekkor más parochus nem is lakott Homonnán.

Mielőtt azonban ennek okát adnók, előbb ki kell térnünk Homonna kulturális viszonyainak ösmertetésére, mert ebben rejlik tulajdonképen annak oka, hogy a gör. kath. lelkészen kívül paróchusi joggal bíró más felekezetű lelkész nem lakott.

Magyarország a XV. század végéig kultura tekintetében nagyon elhanyagolt állapotban volt. Ezen különben nincs okunk különösebben siránkozni, mert hiszen a XIII., XIV. századokban még a legműveltebbeknek tartott nemzetek is igenis a kezdetén állottak a kulturának. Magyarország annál inkább ott állt. Egyes oligarchákat leszámítva, az egyház kezében volt minden hatalom. A hatalom e birtokosainak pedig minden más elsőbb gondja volt, mint a népnevelés, általában a kul-

¹⁾ V. ö. e munka VII. Fej. utolsó részét.

²⁾ Adalékok II. k. 173. l.

tura. Egyedüli törekvésök az volt, hogy a vallás leg-
elemibb tanaira tanítsák meg a népet a papok. Legtöbb
helyen még ez is elmaradt. Nagyobb városokon, az u.
n. góczpontokon találunk rendszeresebb iskolákat, me-
lyekben már a tudományoknak elemeire is oktattak.
De ezek is tulajdonképen az egyház, a papság szolgálá-
latában állottak.

Homonnán tehát ily általános viszonyok mellett,
természetszerűleg egész a XV. század végéig iskoláról
nem is szólhatunk. Mint látni fogjuk, még azután is jó
ideig nélkülözötte e városka a tudományok csarnokait. A
XVI. század azonban már e tekintetben is megszülte
Homonnára is a maga áldásos következményeit. A refor-
máció általában vitte magával mindenüvé a tudományt
s ezzel a felvilágosultságot.

Nem állítom, hogy közvetlenül a reformáció hozta
magával az iskolát ide Homonnára. Positiv adatom nincs
arra vonatkozólag, hogy itt Homonnán a református egy-
háznak iskolája lett volna. Sőt a jezsuita collegiumot
felállító Drugeth György alapító levelének bevezetésében
azzal indokolja e collegium felállítását, hogy „elhatároz-
tuk Homonna nevü városunkban jézustársasági collegiu-
mot állithassunk, melyben nekik (t. i. a jezsuitáknak)
egy részről az ifjúságnak rendjük törvényei és szabályai
szerint való nevelés-oktatásra iskolájuk legyen. . . .“¹⁾
Ez alapító levélben és ez idokolásban egy betűvel sem
emlékszik arról, hogy iskola lett volna Homonnán s talán
abban *mételyezték* volna meg az ifjúságot, amely *mételye-
zésről* egyébiránt megemlékezik. Látszólag tehát arra
enged következtetni ez állapotok vizsgálása, hogy
egyáltalában nem volt még ezideig Homonnán iskola.
De ha másrésztől figyelembe vesszük azt a történeti
igazságot, hogy a reformáció az iskolákra kiválólag nagy
sulyt fektetett, működése az evangélium hirdetésén
kívül első sorban az iskolában összpontosult: nehezen
esik feltételeznünk azt, hogy éppen a homonnai refor-
mátus egyház hagyta volna el nemes eszközei közül az
iskolát.

¹⁾ Adalékok IV. évf. 10. szám.

Erre vonatkozó adatok hiányában e kérdés tárgyalásától elállunk és nem vitatjuk, hogy az iskolát a reformáció hozta be ide *közvetlenül*: de hogy *közvetetten* a reformáció diadalának köszönhetőe Homonna is az iskola felállítását, ezt a fentebb hivatolt alapító levél — melynek részleteit munkám későbbi részében közölni fogom — fényesen igazolja. Csakhogy persze, ez iskola felállítása már a XVII. századba esik bele, amennyiben 1615-ben állítottatott ki az alapító levél.

Ez az iskola is azonban csak 35 évig volt Homonnán, mert 1640-ben már Drugeth János Ungvárra vitte át¹⁾ Bár e 35 évből is leszámítandó pár év, amikor a jezsuiták nem laktak Homonnán. Bethlen G. ugyanis 1619-ben elfoglalta a Drugeth György birtokát s a jezsuitákat kiűzte Homonnáról s rövid pár évre ismét a protestansok foglalták el előbbi helyöket. A jezsuitákat Drugeth János hozta vissza a nikolszburgi béke (1623) megkötése után.

Az iskolának Homonnáról elvitele alkalmával már — mint láfni fogjuk — nem volt Homonnán református pap, s ezzel megszűnt itt a szerves egyház is. De még nem állítottatott vissza a szerves róm. kath. egyház sem. Sőt a franciscanus barátok sem tértek még vissza. — Még a jezsuitáknak maradt itt munkájok. S három jezsuita atyát hagyott is itt Drugeth János — *lelki gondozás végett*.

A XVII. század 40—50-es éveiben ez okból állt tehát Homonna a gör. kath. főesperes-lelkészen kívül parochusi joggal bíró lelkész nélkül. Az 50-es évek vége felé távoztak el innen végkép a jezsuiták s foglalták el helyöket a franciscanusok. S ezek után — miután már teljesen elnémittatott a reformáció — állítottatott vissza a róm. kath. plebania régi helyére — 1669ben.²⁾

V.

Ez a kor, melyhez im elértünk, a XVIII. század második fele, hazánk történetének a legszomorúbb kor-

¹⁾ Adalékok i. m. IV. évf. 11. szám.

²⁾ A homonnai rom. kath. lelkésznek is így van erről meglevő adatai alapján tudomása.

szakai közül való. A lelkiismereti szabadság, a hitbeli és egyéni meggyőződés elhallgattatásának korszaka volt ez. Sok példát mutat ugyan fel történetünk arra, hogy a magyar magyar ellen támadt fel: de mindenkor nyílt ellenségekként harczoltak egymás ellen s találtak módot a béke helyreállítására. De e korszakban a honfi bánat néma volt. Nyílt felkelést, nyílt harczot nem lehetett szervezni. Csak itt-ott törhetett ki az elkeseredés. Akikből a honfi bánat, a honfiai elkeseredés kitört; akik nem bírták a beléjük szorított hitbeli és honfiai meggyőződést némán hordani és felkeltek és meggyőződéseiknek elismerését, érvényre jutását kívánták: azokat nevezi a történelem *bujdosóknak*.

A bujdosók mozgalma érintette Homonnát is. E várost érintő mozgalomnak a szomszédos Ungmegye volt a szülője. Ugyanis 1672. okt. 1-én Ung is kitűzte a felkelés zászlóját. Balko Pál volt a mozgalom megindítója. Elment özv. Homonnai (Drugeth) Györgynéhez, született Eszterházy Mária grófnőhöz s felszólította, hogy nyissa meg Ung várát, állítson fegyvereseket a nemzeti ügynek és adja vissza a protestánsoknak elvett templomaikat, ha nem akar magára végpusztulást vonni. Az özvegyet eleinte megrémítette a felkelés és már az első zajra Bécsbe készült és csak a szerte-széjjel barangoló magyarság miatt nem mert a várból kimozdulni. De most, a Balko Pál megjelenésekor, megemberelvén magát, a Balko felszólítására tagadólag válaszolt. A felkelés erre megindult. A bujdosók felkeresték azokat a helyeket, ahol fájdalomukat okozó cselekmények történtek, — Ungvártól Homonna nem is messze van. Homonnán pedig nagyon sok történt ahoz, hogy a honfi szív miatta sajoghasson. Ez is Drugeth birtok lévén, a protestantismust itt is éppen a Drugeth befolyás alapján semmisítették meg s nemcsak a protestantismust, de magyar nemzeti voltunkat is megsemmisítéssel fenyegető jezsuitákat telepítettek be. Anyag tehát volt elég itt is, mely szította a bujdosók haragjának tüzét. Ekkor ugyan már a franciscanusok lakóhelye volt ismét — bár ők a bujdosók felkelésének hírére Szinnán tartózkodtak,

mint békésebb helyen. Az Ungmegyei felkelők csapatja okt. 3-án éjjel ért Homonnára; a Drugeth-kastélyt és a szomszédságában levő kolostort keresték fel legelőbb. A kolostorban ezen éjszakán barátok is voltak, akik Szinnáról csak éppen azért jöttek át, hogy szent Ferencz védszentjök neve napját otthonukban üljék meg. A bujdosók Kristóf pátert és Szokol Péter vikáriust a kerítésen átugrásukban fogták el és jól elverték s N.-Mihályba foglyul vitték, ahonnan néhány nap mulva Barkóczi Sándor kath. ur 18 tallérért szabadította ki őket s teljes épségben kerültek vissza Homonnára.¹⁾

Homonnáról magából felkelők nem támadtak, mert a bujdosók név alatt ösmeretes felkelők a nemesek soraiból kerültek ki első sorban; aztán onnan, ahol a lakosok a földes urak semmiféle hatalma alatt nem állottak. Homonna pedig egészen urasági birtok volt, tehát itt a kevés számú, u. n. egy sessió s nemesek — akik bizonyos függési viszonyban voltak a földes urral szemben — legfelebb csak passiv viselkedésükkel segítettek a Bujdosóknak. Homonnát — mint mondám — mint olyan helyet támadták meg az ungi felkelők, hol a prot. papok s a hívők üldözést szenvedtek, a prot. templomot elvették; s hol a földes ur egyik hatalmas tényezője volt azoknak az állapotoknak, melyek miatt a bujdosók fegyvert fogtak. A bujdosóknak ugyanis kívánsága — melyben felkelésük oka is benne van — ez volt: A németek és a jezsiták menjenek ki az országból.²⁾ Első sorban tehát a nemzeti önérzet s aztán a vallási sérelem adta az elégedetlenek kezébe a fegyvert. — Homonnára különben lényegesebb befolyással nem volt az egész mozgalom. Homonna életének folyása folyt az ő szűk medrében. Magának a városnak életében a XVII. században már más nem is történt, mint az, hogy a Drugeth-birtok két részre szakadt s urat cserélt.

Ez a Drugeth család férfi ágának kihalása következtében állott be. A Csáky grófokra és a Van-Dernáth

¹⁾ Századok 1869. évf. 89. 1.

²⁾ Századok 1869. évf. Pauler: A bujdosók támadása 1672-ben.

grófokra szállt a férfi Drugethek kihalása után az egész Drugeth birtok s így Homonna is.¹⁾ Ez már a XVII. század alkonyán történt.

A XVIII. századot tehát új földes urak alatt kezdte Homonna. Nagy és fontos események nem jellemzik Homonna XVIII. századbéli életét. A régi vágásban haladt e városka. Engedelmes jobbágyoknak tanyája volt. Sőt azt mondhatni, hogy még gyarlóbbak voltak a viszonyok, mint a Drugethek alatt, mert akkor legalább a férfi ág ösmerte magáénak, aki nevét is e városkáról használta már. Most pedig leányára szállt. Az új birtokos családokra, különösen a Csákyakra nézve, nem birt ősi családi birtok jellegével. A Van-Dernáthoknak pedig a magyar nemesi s főnemesi osztály érzéke az ősiség iránt nem volt meg. Így — azt lehet mondani — hogy az egész XVIII. századon keresztül tengődött e városka. Fejlődés nem tapasztalható, legfőlebb annyi, hogy a század végén a Van-Dernáthok a város területi nagyobbítására, a megszorodott lakosság befogadása végett, új háztelkeket, egész utcákat, ujitottak meg. Ugy, hogy ha Homonna a hasonragu városok mellett nagyon elmaradt, sőt a nálánál a XVI. században hátrább álló helységek fejlődés tekintetében megelőzték ma: ennek oka a XVIII. század tespedtsége; mert ami fejlődés tapasztalható Homonnán ma, azt a XIX. század teremtette meg.

VI.

A XVIII. századnak még két, illetve három eseményét itt látom helyén valónak tárgyalni. Ez események a következők: ama templom s parochiális épület helyének meghatározása s elpusztulásának története, melyről munkám eddigi részében is szólottam már; a plebániának mai helyére átköltözése; s végre a zsidó zsinagóga építése.

A szájhagyomány firól-fira adta azt az állítást, hogy a város közepén nyugot-keleti irányban lefutó hegyi patak balpartján, a főutcának körülbelül közepén, állt

¹⁾ Ezeknek részletezését lásd a munka VI. fej. utolsó részét.

a városi nagy templom s vele szemben volt ugyanannak a pataknak balpartján épült házsorban a plebánia is. Ez itt meghatározott helyen levő nagyobb menysiségű kövekről a szájhagyomány azt tartja, hogy az ama templom fundamentoma tulajdonképen.

A szájhagyomány nem valótlán. Történeti irott adatok is bizonyítják ennek valódiságát. — 1773-ban kelt okirat — Árva Szivi Mária aláírással, a mely tulajdonképen egy ház-, illetve bolt-bérbeadási és szerződés — említi a plebániát is, mint amelynek szomszédságában volt a kérdéses ház, illetve bolt-helyiség.¹⁾ Ez a szerződés három évre szólt. Hogy az itt szóban levő plebánia semmiesetre sem lehetett a ma használatban levő plebánia, azt kétségtelenné teszi a hely. Ugyanis a mai plebánia kint van a város szélén, azontúl már tulajdonképen csak egy épület, a kincstári, van, meg egy urasági koresma. Abban az időben Homonna e része még üresebb volt, mint ma. Tehát itt bolt helyiségre egy általában nem volt alkalmas hely. Hanem igenis bolt helyiségül a város közepe alkalmas, az a hely, melyre a szájhagyomány vonatkozik.

A szerződésben kitett három évi idő elteltével valószínűleg nem élt már Árva Szivi Mária, mert Glatz András homonnai parochus ujítja meg a szerződést az

¹⁾ Ez okiratot szép magyarságáért és azért, mert Homonna kereskedelmére is világot vet, szóról szóra itt közlöm, minthogy nyomtatásban még nem jelent meg. Így hangzik: „Én alább irott Praesentibus adom tudtára mindenek az kiknek illik, hogy én Homonna Várossában Plebánia mellett Levő házamat és két bótomat arendába boesájtván kereskedő Mojses Jakab zsidónak Eötven Magyar Forintokban esztendőnként és azt három esztendigh, oly conditionál: hogy Isten Eő Szent Felsége (kinek kezeiben vagyon mind életünk, ugy halálunk) engem azon idő alatt ez Árnyék világbul kiszólitana, tehát akárki kezére jusson azon successio három esztendeigh való terminusnak elfolyásáigh senki benne ne haborgassa, hanem békességes türéssel szenvedgye. Ezen új contractualis arenda kezdődik Szent Mihály naptól mostan folyó esztendőben, elközelitvén pedig az harmadigh esztendő, tehát fél esztendőnek előtte tartozik mind az Arendator, mind pedig én, tovább való megh maradassát vagy rajta kiadassát megh jelenteni: az Arendáját pedig Esztendőről Esztendőre nékem minden becsülettel jó folyó pénzben lefizetni tartozik és ide ezen contractusban beiratni.

Sig. Homonna die 29-a Septembris 1773.

P. H.

Árva Szivi Mária

Idest 50. R. Hung.
Item Esztendőnkint egy süveg
czukrot is tartozik adni.

eredeti szerződés második lapján, latin nyelven; s ő nyugtázza az 1777-iki és 1778-iki bérösszegeket is. Ez időben még a franciskanusok Homonnán laknak és a Glatz András által megújított szerződésben a barátok konventjéről is van emlékezés, mint akiknek van része az árendába adott birtokból.

A szájhagyomány és ez írott emlék kétségtelenné teszik tehát, hogy a város akkori közepén, (amely hely tulajdonképen ma is központnak mondható) állott a templom szép nagy téren s vele szemben a házsorban a plebánia. Ez volt a reformátusok temploma is. Még nem egész másfél százada sem annak, hogy ezek így voltak. S ez aránylag rövid idő alatt, e templomnak emléke csaknem elmosódott az emberek elméjéből. Biztos és részletes forrással nem rendelkezünk e templomra vonatkozólag, legalább én ilyenhez jutni nem tudtam. Szkurkay Ágoston jelenlegi homonnai róm. kath. lelkész ur kijelentése szerint, maga a róm. kath. egyház sem rendelkezik írott adattal. Különösnek tűnhetik fel ez a körülmény. De ha tudjuk azt, hogy e városnak multjára vonatkozólag feljegyzése nincs, s hogy e jobbágy-fészek nem is igen érdeklődött eddig a saját multja iránt, az egyéneknek sorsa érdekelte mindenkor az egyeseket: természetesen találhatjuk, ha elmosódott is ezeknek emléke az emberek elméjéből.

Azt állítottam előbb, hogy a XVIII. században már úgy ment bele Homonna, mint egészen elcsendesedett helység, amelyet már nem érdekelt a nagy világ zaja, de ő iránta sem érdeklődött a nagy világ. Hogyan történhetett tehát az, hogy egy középület eltűnt a föld színéről.

Hazánkban a földrengés négy nagyobb körben pusztított leginkább. Ilyen egy körnek a központja Homonna is. E körben nagyobb arányu földrengések a következő időkbek voltak: 1443. jun. 5., 1600. szept. 21., 22., 1613. nov. 16., 1725. jan. 29., 1785. aug. 22., 1786. febr. 27. és decz. 3., 1858. jun. 15. s következő napjain;¹⁾ a legutóbbi időben 1885. aug 17-én és 1890-ben.

¹⁾ Hunfalvi János: „A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása.“ III. k. 61. l.

A Bártfai Krónikából az Adalékok i. m. tudós szerkesztője közölte¹⁾ a Zemplénmegyére vonatkozó feljegyzéseket, amelyek között az is ott van, hogy „1725. jan. 29-én reggeli 10 órakor hatalmas földrengés volt, a parochiális templom magas tornya nagy robajjal dőlt le.“ Bár világosan nem fejezi ki a krónikai feljegyzés, hogy mely város templomának magas tornya dőlt le, de mint-hogy Homonnán földrengés elég gyakran dült; s mint-hogy a templom elpusztulásának történetéről nem tudunk semmit s azt fel kell tételeznünk, hogy egy teljesen szilárd épületet nem bontanak le nagyobb ok nélkül, hanem a lerombolásnak minden esetre természeti okának kell lennie: hajlandók vagyunk elfogadni valónak azt, hogy a Bártfai Krónika feljegyzése Homonnára vonatkozik. Annyival is inkább, mert Felsőmagyarországon, közelebb Sáros, Abauj- és Zemplénmegyékben templomtoronynak földrengés által való rombadólásáról a XVIII. században nem tudunk.

Igy aztán igenis megtudjuk érteni ama templom elpusztulását. A torony ugyanis a földrengés következtében összeomlott; a falak — a földrengés természetes következményeként — meggyengültek, ami előbb-utóbb szükségessé tette a használatból való kivételt. Erre alkalmas időnek ígérkezett II. József császár rendelete (1781), mely mindazon szerzeteseket, melyek sem lelkipásztorkodással, sem betegápolással, sem tanítással nem foglalkoztak, megszüntette s azoknak lefoglalt javait *a vallási és tanulmányi alaphoz* csatolta. 1786-ig a 2136. zárdából már csak 1425 maradt fen, a szerzetesek és apácák száma pedig 64890-ről 44280-ra szállott le.²⁾ A jezsuitáknak Homonnáról való távozása után, régi birtokukba visszakerült franciskánusok itt sem lelkipásztorkodással (1669. óta ismét plebanus lakott), sem tanítással, sem betegápolással nem foglalkoztak: tehát a II. József-féle rendelet értelmében menniök kellett s e zárdájuk a kath. tanulmány- és vallás-alaphoz csatoltatott.

¹⁾ Adalékok i. m. IV. évf.

²⁾ Warga Lajos: „Keresztyén egyháztörténet“ II. k. 530. és 537. lapok.

A város közepén levő templom ekkor már hasznavehetetlenné lévén, a földes uraknak, kik kegyurak is voltak egyszermind, Csáky és Van-Dernath grófoknak, gondoskodniok kellett plebániáról és templomról. Ujnak építése sok pénzbe és időbe került volna. De nem is volt szükség reá. Mert hiszen egy teljesen készen levő plebánia és templom állt használatlanul, amelyet csak meg kellett venni a kincstártól. S csakugyan meg is vették s átadták a plebánia használatába. A szerzetesi templom városi plebániái templommá lett, a franciskanus zárda (emeletes épület tömb) egyik szárnya lelkészi lakká, a másik pedig kántori, harangozói s midőn a XIX. század elején a kath. elemi iskola felállítottott, iskola-helyiséggé lett. Ezekről már így van tudomása a fentebb nevezett róm. kath. lelkész urnak is.

A város közepén állott plebániái templom elpusztítását tehát a XVIII. század legvégére kell tennünk. S a szájhagyomány is ide teszi, de az egy nagy tűzvész pusztításának áldozatául említi fel, amely tűz áldozatává lett volna sok irott okmány is.

E templom teljes elpusztulásának idejével összeesik vagy legalább attól nem esik messze, a mai zsidó zsinagóga építése is. A mai zsidó hitközség jegyzőjének birtokában van két német nyelvű eredeti okirat, amely a zsinagóga építésére vonatkozik. Az egyik kutya-börre irott, Csáky István gróf aláírásával, és pecsétjével ellátott okirat 1764. ápril 28-ból, mely a mai zsinagóga helyének átengedéséről szól, melyben hat rénes forint évi díjfizetés van kikötve; a másik 1791. szept. 9-ről keltezett, gróf Van-Dernath aláírással ellátott irat, amelyben az építkezéshez szükséges anyag áráról van szó. E két okmány tehát világosan bizonyítja a mai zsinagóga építésének idejét, amely a XVIII. század alkonyára esik. Ugy szintén e két okiratból tudjuk meg azt is, hogy a mai zsinagóga helyén már állt zsinagóga annak előtte is.

A homonnai zsidók úgy állítják, hogy a város közepéről elpusztított templomnak kőanyagjait a zsinagógába építették belé. Hogy ez állítás mennyiben igaz, nem tudhatni, mert irott emlék nincs róla. Az egyik elpuszt-

tulásának ideje a másik épülésének idejével összeesik: tehát a valószínűtlenséget sem állíthatjuk.

VII.

Szólanom kell még — legalább röviden — e városka gazdasági viszonyairól, iparáról, kereskedelméről. A XVIII. század végét vettem fel határpontul munkám eddigi részében, eddig rajzolom e viszonyokat s állapotokat is.

A gazdasági állapotok Homonnán a multban három irányban terjedtek ki: földművelésre, szőlőtermelésre és állattenyésztésre. Erdőművelésről nem szólhatunk. Az erdőket ugyan használták, de nem művelték. A földművelés az az ága a gazdasági viszonyoknak, mely legnagyobb mértékben fejlődött. Bár a multban a földművelés pénzt jövedelmező gazdasági ágat nem igen képezett itt Homonnán. A föld csak annyit termelt, amennyi a szükséglet fedezésére volt elég; a szántásra alkalmas földterületet is inkább az állattenyésztés szolgálatába szegődttették. S az állattenyésztés elég virágzó is volt. Különösen a juh-tenyésztésre fektettek nagy súlyt. — 1578-ban pl. Homonna vidékén 4124 bárány iratott össze. Sőt ha figyelembe vesszük, hogy ebben az összegben a majorságbeli (allodialis) juh-állomány nincs benne, hanem ez csupán a jobbágyság vagyona, akkor az itteni juh-állomány még többre tehető.¹⁾ Egy egy jobbágyra 40—50 drb. juh esik.

A gazdasági foglalkozások között a XVIII. század elejéig ott találjuk a szőlő művelést is. A „Zempleniensis Comitatus Notitia Politica Tipographica“²⁾ említi, hogy a homonnai hegy oldalait még 1732-ben szőlők boríták, de bora gyenge, savanykás, tehát kevésbé volt értékes. Ez említett munka azt állítja, hogy e hegy talaja agyagos, lágy s ennek tulajdonítja a bor gyengeségét. E hegy talaja csakugyan ilyen minőségű, de azért a bor gyengeségének legfőbb oka nem ez, hanem az éghajlat zordon-sága volt. 1732. után a domásai szőlőkkel együtt szán-

¹⁾ Adalékok i. m. IV. k. Nagy Gyula. Kamarai lajtsromok közlése.

²⁾ Adalékok i. m. I. k. 69. l.

tották fel s ma urasági szép gyümölcsös s részben szántóföld van a szőlők helyén.

A mi Homonna iparát illeti a multban, azt virágzó-nak egyáltalában nem mondhatjuk. Iparról is csak annyiban szólhatunk tulajdonképen, amennyiben voltak oly lakosok is, kik ipari foglalkozásokat is űztek. Kiválóbb czéhekről nem tudunk. Voltak ugyan kisebb czéhek,¹⁾ de ezeknek tagjai sem kizárólag az iparral foglalkoztak. Fontosabb kiváltságokkal bíró czéhek nem voltak itt. Leginkább csak azok az ipar-ágak voltak képviselve, melyekre a földesurnak s a jobbágyárnak szüksége volt. Oly iparágak, melyek talán különlegességei lettek volna Homonnának, nem voltak képviselve. Az ipar itt, e város és ettől különösen északra terjedő vidék leg-szükségesebb, mindennapi szükségleteinek kielégítésére szorult.

A földes ur fenhatósága alatt állott az ipar. Nagyobb fontosságú kiváltságokat az itteni czéheknek nem adtak a földes urak, de ezzel szemben czéh-szabályaikat ők erősítették meg, melyek azonban csak a jó rend kedvéért voltak szabva, meg azért, hogy az iparosok számbeli fejlődését megszorítsák. És ezek a czéh-szabályok sem kizárólag csak Homonna czéhei számára készültek, hanem a Drugeth birtokokon lévő kisebb czéhek számára készült egy s ezt használták aztán a többiek. Pl. a varannói szabó czéh szabályait — mely még a XVI. század második felében készült, amelyet a Drugethek a XVII. század elején erősítettek meg — vette át és használta a homonnai szabó czéh még a XIX. században is.²⁾ — Csak ott fejlődött az ipar, ahol birtokos nemesek is laktak, akik szükségszerűvé tették az ipar fejlődését is. A fejlődött ipar aztán hatalmas czéheket hozott létre, melyeket már a Drugethek is elláttak kiváltságokkal, pl. Ungváron; s ez által az ipar fejlődését még inkább előmozdították.

¹⁾ Pl. csizmadfiák, szabók, szücsök, lakatosok és kovácsok, molnárok és ácsok stb. czéhe.

²⁾ L. az eredeti latin nyelvű példányt Zemlénmegye levéltárában. — Én az 1760-ban lemásolt és 1807-ben hitelesített példányt láttam, amely birtokban is van.

A kereskedelem Homonnán már virágzóbb volt, mint az ipar. Mert a kereskedelem fejlődése nincs annyira alávetve a földesurnak. A kereskedelmet előteremti s fejlesztí magá a helynek fekvése is. Homonna — mint már említettem is — nagy vidéknek, az egész Krajnyának, volt fővárosa eleitől fogva. Tehát itt összpontosult az adás-vevés is. Ez egy magában is elég ok arra, hogy kereskedelem fejlődjék ki. Pedig volt még más oka is ennek. Ez az volt, hogy a királyi harminczadnak Homonna is egyik székhelye volt. Ez itt levő harminczad különösen a borkivitel tekintetében volt nagy forgalmu. A pozsonyi kir. kamara feljegyzései szerint¹⁾ a Lengyel-határszélen felállított harminc ad hivatalok között a homonnain volt legtöbb a borkivitel az 1637—41. évek közt. Pl. 1637-ben 3691 hordó bort vittek ezen harminczadon át Lengyelbe. — A harminczad hivatal egymagában is elég élénk forgalmat teremtett kereskedelem tekintetében Homonnán. — De a XVIII. századból már közvetlenül bizonyító írott emlékünk is van,²⁾ amely a homonnai kereskedelem jellemzésére szolgál. Ez az Árva Szivi Mária féle boltbér szerződés. Ez az egy nő egymaga két bolt helyiséget bocsát 1773-ban bérbe. E fentebb egész terjedelmében közölt okiratban ez a passus: „Ezen új contractualis árenda kezdődik . . .“ a mellett bizonyít, hogy már előbb is bolt-helyiségnek használtatott a szóba levő helyiség; s a szerződés második lapján levő latin nyelvű okirat bizonyosága szerint a következő három esztendőre is, tehát *ezutánra* is, annak maradt. Végre maga a juh-tenyésztés virágzása is kétségbevonhatatlanná teszi, hogy a kereskedelem itt virágzó volt. A juh maga is kereskedelmi czikk, gyapja pedig még inkább.

A kereskedelem a zsidók kezében volt. Erre bizonyíték megint a fentebb közölt bolt-bér szerződés is. „Homonna városában Plebania mellett levő házamat és két bótomat árendában bocsájtván kereskedő Mojses Jakab *zsidónak* . . .“ De maga az a körülmény is, hogy

¹⁾ A magyar gazdaság Történeti Szemle V. évf. 113. l.

²⁾ V. ö. o munka I. Fej. VI. részét.

Homonnán a zsidóság oly számban lakott már a XVI. és XVII. századokban, hogy zsinagógát is építhetett, (mert mint kimutattam, a mai zsinagóga már második), a mellett bizonyít, hogy a kereskedelemnek itt fészke volt és hogy az a zsidók kezében volt. Mert a zsidó — mint a történelem bizonyítja — legszívesebben mindenkor a kereskedelemmel foglalkozott. Ott szívesen ütött mindenütt tanyát, hol a kereskedelem gyakorlására engedélyt kapott s annak gyakorlására jó s kedvező alkalmak is voltak. Homonna pedig erre igen alkalmas vala.

Ime Homonna múltjának vázlatos rajza — a XIX. századig. Nagy események, erős fejlődés nem jellemzi e városkát, bár természeti fekvésénél s régiségénél fogva erre rászolgált volna. — E városka múltja is arról győz meg minket, hogy a nagy birtok a mindent elnyomni törekvő zsarnokságot képviseli; a nagy gazdagság mellett csak a nagy szegénység — a nagy hatalom mellett a nagy szolgaság lakhatik. Mint látni fogjuk, e városka rendszeres fejlődése csak a XIX. századdal kezdődik.

II. FEJEZET.

A Drugeth család eredete és hazánkba jövedele.

Ha Homonnának, akár mint városnak, akár e város reformatiójának történetét és fejlődését ösmerni és megérteni akarjuk, a Drugethek történetét okvetlenül ösmernünk kell. De másrésről a Drugethek egy magukban is eléggé érdemesek arra, hogy érdeklődésünket felkeltsék. Ezért im e munkám keretében a Drugethek történetével részletesen fogok foglalkozni.

Eredetre nézve a Drugeth család francia. Hampel József dr. nápolyi kutatása alkalmával 1875-ben a nápolyi Santa Chiara templomban felfedezett két siremléket. E siremlékeken „Drugo de Merlotto“ és „Drugo de genere Francorum“ neveztetnek a Drugethek.¹⁾ Ez kétségtelenné teszi a család francia eredetét és dönti meg azt a korábbi felfogást, mintha olasz eredetűek volnának. Szirmay is olasz eredetűnek mondja — bár ő Bocatius után — a Drugetheket.

Az a korábbi felfogás, mintha a Drugeth család olasz eredetű volna, onnan származik, hogy a Drugethek Olaszországban kezdték történeti szereplésüket, legalább a mai köztudomás szerint. Ugy látszik, az Anjoukkal van összeforrva életük. Mert az Anjouk is Franciaországból jutottak el hozzánk Olaszországon át. Ezt az utat tették meg a Drugethek is, még pedig az Anjoukkal együtt, az Anjouk érdekeit szolgálva.

A legrégebbi évszám, melyben Drugethről tudunk, az 1175-iki. Nikolaus de Druettóról szól egy történeti feljegyzés ez időből. Ez másutt Druget Nikolausnak is van írva. A nápolyi és sicíliai királyi háznak hű embere volt ez a Miklós, kire Martel Károly, hadakozásai közben,

¹⁾ Századok 1881. évf. 133. 207. lapok.

gyermekait is rábizza.¹⁾ Ettől származik a Drugeth család, mely hazánkba beköltözött.

A Drugetheknek hazánkba való letelepedése Róbert Károly királylyá választatása és koronáztatásakor történt, bár a Drugethek előtt Magyarország már nem volt ekkor ösmeretlen. Ováry Lipót nápolyi kutatásairól szóló 1871. május havi jelentésében azt írja, hogy 1291-ben Jánost (Drugeth) a magyar születésű Mária nápoly királyné kiküldetéssel bizza meg László magyar királyhoz, testvéréhez.²⁾ Ime a Drugetheknek Magyarországgal való összeköttetése már megkezdődik.

Mikor az utolsó Árpád házból származó király meghalt, Magyarországon két hatalmas párt állott egymással szemben. Az egyik a szabad király-választási jogért harczolt, a másik a nápolyi Anjouk pártja volt, akik már előbb, még III. Endre életében, nagyon készitgették az utat a magyar királysághoz.

Carobertó — mint nevezték Róbert Károlyt — III. Endre halála után csakugyan azonnal meg is jelent és pártja segítségével megkoronáztatta magát Esztergomban, bár a szent korona hiányában még ekkor más, talán ez alkalomra készült koronával.³⁾

Károlynak azomban csak ekkor gyült meg a baja voltaképen. Venczellel és Bajor Ottóval kellett előbb leszámolnia, mielőtt Magyarország királyává valósággal is megválasztatott volna. 1308. nov. 17-én tartatott Pesten az az országgyűlés, melyen Károlyt — most másod izben, de már törvényesen, királylyá választották. A Drugethek már ekkor bent voltak hazánkban, bár még csak a király mellett, mint részint tanácsadói, részint hű vitézei a Károlynak. Önálló birtokosokként még nem szerepeltek. Károlynak törvényes megkoronáztatása után nem sokkal, alkalmunk is volt vitézi hűségüket kitüntetni.

Ugyanis Károlynak megkoronáztatása után, már nem annyira idegen trónkövetelőkkel, mint itthoni elégedetlenekkel s hatalmas oligarchákkal gyült meg a baja.

¹⁾ Századok 1881. évf. 210. l.

²⁾ Századok, ugyanott.

³⁾ Szilágyi S. Magyar nemzet tört. III. k. 7. l.

Ezek között a leghatalmasabbak voltak : a Németujváriak Csák Máté, a Borsák és Aba Amadé nádor. Legelőbb az Amadékkal — akik, habár jogtalanul, hatalmukban tarták az ország egész felvidékét — számolt le Károly; különösen mikor meghalt az öreg Aba Amadé, fiaival egyezsége lépett, akik megígérték, hogy Zemplén és Ung megyéket visszaadják a királynak. Csak Máté mikor megtudta, hogy a hatalmas Amadék behódoltak a királynak, csakhamar feltámadt Károly ellen, mert tudta, hogy az Amadék után rá fog következni a sor. A Csák Máté féle felkelés erős harcza volt Károlynak. Ez a rozgonyi csatában végződött 1312. jun. 15-én. És pedig e rozgonyi ütközet a Károly javára dőlt el. Itt találjuk Drugeth Fülöpöt, a „hadverőt“ is, mint a Károly életének hű őrzőjét és megmentőjét.¹⁾

A Károly pártiak azonban nem hagyták abba a küzdelmet a rozgonyi győzelem után sem, mert ügyük teljes diadala azt kívánta, hogy az elégedetlenkedőt egész elhallgattassák. Mindenek előtt az Amadé fiuk ellen folytatták a küzdelmet, mert azoknak kezén sok vár volt s a két Amadé fiu erős ellenségnek tartatott. És az Amadé-várakat egymásután foglalták el. A hatalmas foglalók között ott találjuk első sorban a „hadértő“ Drugeth Fülöpöt. Ekkor kapta Fülöp Károly királytól a Szepes- és Abaujvármegyei ispánságot. Ez volt Drugeth Fülöpnek hűségéért és szolgálataiért, első jutalma, mely tulajdonképen nem is jutalom még, csupán kitüntetés. És egyszermind a Drugeth családnak Magyarországon a közügyekben való szereplése is itt kezdődik.

Az Amadék ereje most már teljesen meg volt törve. De a Csák Mátéé még nem. Ő, hogy a rozgonyi csorbát kiköszörülje, meg hogy szövetségesei kárvallását megboszulja, megint fegyvert fogott és Szepességbe tört be, oda, hol Drugeth Fülöp volt az ispán. Drugeth Fülöp azonban bátran állt eléje és megmérkőzött vele, bár e mérkőzés csaknem életébe került és csakis Thököly Miklós önfeláldozása és Éles János nevü vitéz mentette meg életét, ki neki a saját kitartóbb lovát

¹⁾ Szilágyi S. i. m. III. k. 56. l.

engedte át. Ez az ütközöte Fülöpnek — bár nem volt fényes, de azért Csák Szepesvárt nem tudta bevenni.

Csaknem két évtizede ült már Károly a királyi széken, és míg mindig országhódító munkát kellett végeznie és az állami rendet megalapítania. — Borsa Tamás fia, Kopasz nádor is, feltámadt ellene, akit pedig még 1314-ben kedvelt hívének nevezi; vele tartott Petne fia, Péter is, ki Zemplénben birtokolt rengeteg területet. E lázadásnak czélja az volt, hogy Károlyt trónjától megfoszszák és helyébe Holicnak az Árpádokkal rokon fejedelmét hívják meg a magyar trónra. A meghívással Péter bizatott meg, mint aki Holicshoz legközelebb lakott. A holicai fejedelem nem is idegenkedett e tervtől és a határszélen fekvő várából, Mághból, alkalmatlankodott is sokat Károlynak, ki komolynak tartván ez ügyet, alkudozásokkal igyekezett magán segíteni. Alkudozásai ugyan nem voltak eredménytelenek, de azért azt se tartotta szükségtelen dolognak, hogy ügyes és hű emberét, Drugeth Fülöpöt, a Szepes- és Abaujvármegyei ispánt, a határszélre küldje. — És csakugyan neki is ajándékozta a Lengyel határszélen, a mai Sárosmegyében fekvő Palocsa kövárat tartozékaival együtt.¹⁾

Ime tehát a Drugetheknek 1320 előtt már birtokuk is van hazánkban. Király-hűségért és vitéz hadi szolgálatért kapják jutalomképen, ami a jutalmazottat kötelezi vitéz hadi szolgálatainak további teljesítésére is. Egyenesen ezzel a feltétellel adja Károly. De ám Fülöp nem is lankad szeretett királya szolgálatában. 1321-ben, mikor Robert Károly a Horvát-Dalmát zavarokkal van elfoglalva, a magyar hadak hadnagyává Drugeth Fülöpöt teszi. És ez a hadjárat is szerencsésen végződött. — Károly királynak pedig politikájához tartozott az, hogy egy-egy nagyobb fontosságú hadjárat után nagyobb jutalmazásokat eszközöl, részint a győzők, részint a király iránt való hűségre tért legyőzöttek között. A Horváth-Dalmát szerencsés hadjárat után is ilyen nagyobb jutalmazások voltak. A megjutalmazottak között megint ott van Drugeth Fülöp. *Ekkor kapta Homonnát,*

¹⁾ Szilágyi S.: i. m. III. k. 97. l.

melyről a család később nevét is vette,¹⁾ Homonnay Drugetheknek, vagy egyszerűen csak Homonnayaknak nevezvén magukat.

Fülöp tehát Róbert Károlylyal együtt jött be az országba, mint az Anjouk kipróbált, hü családjának sarja, ki a hadban jártas, bátor és vitéz férfiú volt. S mint ilyen, nemcsak nagy birtokhoz, de méltóságokhoz is hozzájutott. Volt megyei ispán, majd nádor, magyar hadak hadnagya, az ország határának őrizője. Mind olyan méltóság, melyet a böles és roszul nem számító Róbert Károly csak kiváló jellemű férfiúnak adhatott.

Ez a Fülöp 1327-ben halt el,²⁾ még pedig magtalanul. Vagyona s méltóságainak nagy része, testvérére, Jánosra szállt, aki vele egy időben jött be az országba, tehát szintén Róbert Károlylyal. János már más természetű férfiú volt. Ő a királynak kardjával nem tett szolgálásokat, hanem igenis tanácsával. Ott volt ő otthon, ahol a királynak tanácsot kellett adni, vagy ahol fontos küldetésben kellett részt vennie. Ez a János volt az, kiről fentebb azt közöltem, hogy 1291-ben hivatalos küldetésben járt Magyarországon. — Ily természete magyarázza meg azt, hogy János nevével a történelemben nem találkozunk oly gyakran, mint a Fülöpével. — De azért a király megbecsüli őt, im a Fülöp halála után a nádori méltóságot is ő öröklí, mint annak a családnak tagja, melyre hűség, vitézség és eszélyesség tekintetében legtöbbet számíthat a király. — Hét évvel éli tul Fülöpöt s 1334-ben hal meg s hagy maga után három fiut: Vilmost, Miklóst és Jánost.

A magyar Drugeth család ősapjának tehát tulajdonképen a kevesebb nyilvános szerepet játszó Jánost tekinthetjük.

¹⁾ A századok 1872. évf. 670. lapon azt az évszámot, melyben Fülöp Homonnát kapta, 1323-ra teszi. Összeesik ez csakugyan azzal az idővel, melyre az itt közölt történeti esemény vonatkozik, amelyről l. Szilágyi S.: i. m. III. k. 95. l.

²⁾ Századok 1881. évf. 210. l.

III. FEJEZET.

A Drugethek megerősödése hazánkban; közszereplésük hanyatlása.

I.

Az Anjou ház nagyon gyorsan azonosította magát a magyar nemzet belső életével. Ennek tulajdonítható az is, hogy hazánk a két Anjou alatt, t. i. Róbert Károly és Nagy Lajos alatt, fejlődés és kiterjedés tekintetében addig nem ismert fokra emelkedett. Mint láttuk az előbbi fejezetben, a Drugethek az Anjoukkal együtt jöttek be hazánkba. S ami jellemzi, a hazánkkal való viszonyt illetőleg az Anjoukat, ugyanaz jellemzi a Drugetheket is. Nagyon hamar beletalálták magukat hazánk viszonyaiba. Határozott, tiszta, nemzeti érdekeinket szolgáló politikai irányt követtek ők is, olyant, aminő egyedül volt hivatva hazánkat a nemzetek sorában nagygyá, tekintélyessé tenni. De másrésről e kornak bűnétől a Drugethek sem voltak mentesek. Nagyon hamar azok közé az oligarchák közé tartoztak ők is, kik hatalmi érdekeik kielégíthetése végett nem irtóztak semmitől, még a trón tekintélyének megingatásától sem.

Amig az első vér csergedezett ereikben, s amig az Anjou ház, — melylyel a Drugeth család, mondhatni összeforrott — a hatalomnak tényleges birtokában volt: addig a Drugetheket is hazánk vezérei között — mint legnemesebbeket — ott találjuk. Mikor azonban az Anjouk örökösei kerülnek az ország trónjára, a Drugetheket sem azok között a szereplők között találjuk, akik emelték nemzeti nagyságunkat, fejlődésünket, hanem azok között, kik szenvedélyeik által vezéreltették magukat.

Az első kétszáz esztendőből, melyet a Drugethek már hazánkban éltek át, alig egy száz esztendő olyan,

mely alatt e család történeti szereplésére büszkén mutathatunk vissza. A XV. századbeli szereplésükről — történeti szempontból — alig szólhatunk, ha csak azokat a szenvedélyeket nem akarnók rajzolni, melyek jellemzik e kornak oligarcháit s melyek közé bizony első sorban tartoznak a Drugethek is.

A Drugethek történeti szereplésének e jellemzésében tehát a XIV. és XV. századot nem azért foglalom együvé, mintha e két század alatti szereplésükön egy jellemvonás húzódnék végig, sőt ellenkezőleg. Nagy a különbség a XIV. és XV. században élt Drugethek történeti szereplése közt. A Drugeth család történetére vonatkozólag e két századot az a körülmény köti együvé, hogy e századokban erősödött meg e család Magyarországon, tekintélyre, hatalomra, gazdaságra és számra nézve. A XIV. században tekintélyük és hatalmuk erősödött, a XV. században pedig — mondhatjuk, tekintélyük és hatalmuk rovására — gazdagságuk és számuk.

II.

A Róbert Károlylyal hazánkba bejött két Drugeth testvér közül a békésebb természetű, a csendesebb vérmérsékletű János, hazánkban nádor ispánja az, aki megalapította a magyarországi Drugeth családot. Ő három fiút hagyott maga után: Jánost (II), Vilmost és Miklóst. Mind a három testvérnek fontos és fényes szerepet biztosított a Gondviselés hazánk történetében. Szereplésük átnyulik a Nagy Lajos uralkodásának idejébe is.

Miklós a legnagyobb bizalmat igénylő megbízatással kezdi — és pedig fiatalon — nagy fontosságú történeti szereplését. Róbert Károly fiainak, Lajos és Endre hercegeknek, nevelőjévé tette. Ha ismeretlen volna is előttünk a Drugeth család eredete és az Anjou házhoz való viszonya: a Drugetheknek előkelősége és erős jelleme, egy magából e történeti valóságból is, fényesen kitűnnék. A bölcs és mindent megfontolva cselekvő Károly legdrágább kincseinek, gyermekeinek, mindenének, még élete ezéljai örökösének is, nevelését gyenge

jellemü, kevés bölcseségü és ki nem próbált család sarjára nem bizta volna rá.

Miklósnak — még mint királyi hercegek nevelőjének — nevelői szereplésén kívül a Gondviselés még egy történeti feljegyzésre méltó szereplést is juttatott. A történelemből ismerjük ugyanis a Zách Felicián-féle király merényletet. Ez 1330-ban ápril 17-én történt. — Károly király családjával ebédnél ül a visegrádi palotában. Ott volt, mint a királyi hercegek egyik nevelője, Drugeth Miklós is. A történelem azt jegyzé fel róla, hogy a király életének megmentésében, a Zách Felicián gyilkoló fegyverének felfogásában, ennek a Miklósnak nagy érdeme volt.

Károly élete tehát nem esett áldozatául a nemtelen boszúnak. De nehogy e merénylet követendő például szolgáljon; Károly ítéletet kívánt az ország tanácsától. E tanácsban az ország jobbjai vettek részt. Itt találjuk Jánost is, a Miklós atyját, ki ekkor az ország nádori méltóságát viselte; sőt e tanácsban ült a Miklós testvére, Vilmos is, ki ekkor szepesi gróf vala.¹⁾ A négy ekkor élő Drugeth közül tehát három van közvetlenül a király oldala mellett, a legelőkelőbb, a legmagasabb és a legbizalmasabb állásokban. És pedig ez állások, e méltóságok mind olyanok valának, melyeknek viseléséhez nem volt elég csupán a királynak — hogy ugy fejezzem ki magamat — egyéni bizalma: ki e méltóságokat viselte és betöltötte, annak a nemzet jobbainak, vezetőinek bizalmát is birnia kellett, a nemzet előtt tekintélyének kellett lennie.

A család törzse, János nádor, ezt az időt már nem sokkal élte túl. 1334-ben bevégezte életét. S örökségét fiai vették át. És állithatjuk, hogy a fiuk apjuk és nagybátyjuk helyét nem dicstelenül, méltóan töltötték be.

Mig Miklós, mint királyi hercegek nevelője, működött: addig Vilmos testvére, mint szepesi gróf, Szepesnek, Győrnek és Zárádnak ispánja teljesített nemcsak — általában honfiúi — kötelességeket, de szolgálta királyának közvetlen érdekeit is. Ugyanis még

¹⁾ Szilágyi S. A magyar nemzet tört. III. k. 82. l.

1330-ban megbizta Károly egy 8—10000 emberből álló hadsereg vezényletével, melyet ipjának segítségére küldött.¹⁾

E háborúból való visszatérése után nem sokkal, atyjának örökébe, a nádori székbe emelte a királyi kegy s 1334—42-ig volt nádora az országnak. A nádori méltóság is, mintha örökség gyanánt szált volna apáról-fiúra. De — mint a történeti események igazolják — nem a születés, de a történeti szereplés szolgáltatta ez örökléshez az érdemet. — Vilmosnak halála csaknem a Róbert Károly halálával esik össze s utódokat nem hagy maga után. Vagyonáról még 1330-ban, mielőtt külföldi hadjáratra indult volna, végrendekezett. Zalauch, Paris (Terebes), Barkau, Jeszenew, Lubló várait, dunajeci udvarát és Zakolya várát Miklós öcsésére hagyományozá.²⁾

A három Drugeth-fi közül ekkor életben még kettő maradt: Miklós és János (II). A történelem lapjain e Jánossal találkozunk legkevesebbszer. Ő, úgy látszik, nagyobb szabásu történeti szereplésre nem vala alkalmas. A család politikája őt inkább a család magán érdekeinek szolgálatába állította. Bár a családra nézve az ő élete sem kevesebb fontosságú, mint a testvérjeié. Az ő család-alapítása biztosította arra a 3 és $\frac{3}{4}$ századra a Drugeth család fenmaradását, melyben e család szerepelt.

III.

A Róbert Károly trónját fia, Lajos foglalta el 1342. jul. 5-én, minden nagyobb akadály nélkül. — Tekintélyben, a királyi ház előtti kegyben Nagy Lajos uralkodása alatt sem veszítettek a Drugethek semmit sem. Lajos, trónra lépte után nem sokkal, midőn anyja, Erzsébet, Rómába készült, hogy egy részről a politikának összekuszálódni készülő szálait kibonyolítsa, másrésztől meg hogy ájtatos lelkének régi hő vágyát kielégítse, fiui gyöngéd szeretettel gondoskodott arról, hogy any-

¹⁾ I. m. 123. l.

²⁾ Adalékok i. m. IV. évf. 44. l.

jának utja kellemes és egy hatalmas trón fényéhez méltó legyen. Anyját e czélből nemcsak a kényelemnek s fénynek sok mindenféle nemével látta el, de rendelt melléje fényes kíséretet is. E kíséretben volt Drugeth Vilmosnak, az 1342-ben elhunyt nádornak özvegye, Folyk Mária is.¹⁾ — Ime az uralkodó Anjou ház és a Drugeth család közti benső viszonynak szálai szövődnek tovább az új Anjou alatt is.

E szálak különben nagyon erősek voltak. Hiszen a Róbert Károly alatt szereplő három Drugeth legifjabbja, Miklós, éppen a Lajos nevelője, még élt. Ő reá fontos történeti szereplés csak Nagy Lajos alatt várt. Mert míg nevelő volt, addig fontos bár, de kisebb körben fejthette ki tehetségeit; később pedig bátyja, Vilmos, töltötte be a nagyobb fontosságú szerepkört.

Nagy Lajos trónra léptekor azonban Vilmos már nem élt, János bátyja pedig — nem szerepelt: a Drugeth hűséget és vitézséget bebizonyítani, a család tekintélyét, fényét emelni tehát — Miklósról várt. S Miklós fényes bizonyítást is tett ezekről. — Részt vett a Lajos hazát hódító munkáiban. A Drugethek történeti szereplésére a legnagyobb jelentőségű Lajos második nápolyi hadjárata volt. E hadjáratnak eredményeként Szicília a Lajosé lett. Lajos maga is ott volt e hadjáratban, melynek bevégződésével visszatérni vágyván Magyarországra, azon tanácskozott fő- és hű embereivel, hogy kit hagyjon ott helytartójául és Salernó kapitányául. A magyar urak fáztak e megbiztatástól, — míg végre Laczkfi András vállalkozott rá, kit Lajos ott is hagyott, mint „bárányt a farkasok között;“ Salernó kapitányává pedig ugyanakkor Drugeth Miklóst, az ő egykori nevelőjét téve.²⁾ — A legnagyobb bizalomnak egyik fényes jele.

E kapitányságot azonban nem soká viselé, mert már 1354-ben az ország egyik legmagasabb állásában találjuk: az országbiróiban. Az országbiró már I. István király alatt nagy fontosságú állás volt; a nádor után az

¹⁾ Szilágyi S.: i. m. III. k. 219. l.

²⁾ Szilágyi S.: i. h.

országban az országbíró volt az első személy. A XIII. századtól pedig még inkább emelkedett befolyás — és tekintélyben az országbíró. — A Drugeth-fény és befolyás ime folytonosan emelkedik. Először csak közvetlenül a királynak tesznek szolgálatokat; később már a nemzet ügyeibe is — mint fontos szereplők — avatkoznak be; s ime egy fél századi itt lakásuk után már oly méltóságot viselnek, mely első sorban a nemzet érdekeinek megvédésére volt hivatva.

IV.

Lajos 40 évig uralkodott s 1382. szept. 10-én végezte be áldásos életét. Az ő halálával homályosulni kezdett a Drugethek csillagának fénye. E homályosulás a Lajos halálával beállott trónviszályokra vezethető vissza. Az országban két, sőt három párt is alakult.

Lajos ugyanis két leányt hagyott moga után: Hedviget és Máriát. Mária Zsigmondnak volt eljegyezve, még a Lajos életében s maga Lajos arra törekedett, hogy az egyik leánya, Mária a magyar trónnak birtokába jusson. És sikerült is a Mária részére nagy pártot szerezni, amelynek segítségével a hatalomnak tényleges birtokába csakugyan Mária s nem sokkal később férje, Zsigmond jutott, kit magyar királylyá meg is koronáztak.

Zsigmonddal szemben azonban volt egy másik erős párt is az országban, a nápolyiak pártja, kik Nápolyi Lászlót óhajtották volna a magyar trónra emelni. Ehez a párthoz tartoztak a Drugethek is. Itt kezdődik tulajdonképen a Drugethek tekintélyének alábbszállása.

Ez időben már a három Drugeth testvér nem élt, hanem igenis Miklósnak és Jánosnak (II.) fiai s unokái. Miklós, a geréni ágnek törzse, amely törzs azonban még a XV. században a dédunokákban kihalt, egy fiut: Jánost (III.) hagyott hátra; János (II.) pedig, a három Drugeth testvér legidősebbje, aki a homonnai ág törzsének tekinthető, öt fiut hagyott maga után: Jánost (IV.), Miklóst (II.), Lászlót, Fülöpöt és Pasehát. E két törzs ivadékai közül két Drugeth játszott nagy szerepet: a geréni törzsből János (III.), ki a Zsigmond párttól sem

idegenkedett és éppen ezért Zsigmond és a lengyelek közt létrejött okmányt ő is aláírta; és a homonnai törzsből Miklós (II.), ki még Lajos életében Ungi főispánságot is viselt. Ez a két Drugeth volt egyszersmind az is, akiknek maradékaiban a család továbbra is fenmaradt. Az előbbinek, t. i. Jánosnak (III.) két fia volt: Miklós (III.) és János (V.), az utóbbinak t. i. Miklósnak (II.) szintén két fia: István (I.) és Zsigmond (I.). A geréni ágon még Miklós (III.) nemzett négy gyermeket, akikkel a geréni ág be is végződött. A homonnai ág maradt fen csupán Istvánban (I), kinek három fia volt: Simon, István és János. Ezek között Simon volt a családnak további fentartója.¹⁾

Ezeknek a Drugetheknek tekintélye már alább szállott, ami abban leli magyarázatát, hogy nem ahoz a párthoz tartoztak, mely a hatalmon volt. Sőt mikor 1403-ban megunva a Zsigmond alatt elkövetett törvényteleniségek sorozatát s látva azt, hogy Zsigmond mily könnyelműen zálogosítja el az ország jövedelmeit: — a Nápolyi László hívei Váradon összegyűlve nyíltan kimondták és meg is esküdtek, hogy Zsigmondot nem ismerik el királyoknak többé és Lászlót, a nápolyi királyt, emelik a trónra. A Drugethek is ezek között az urak között voltak. S ettől fogva az ország érdekeinek megvédésében is csak oly mértékben és akkor vettek részt, amikor és amily mértékben a saját érdekeik szöban forogtak. Így pl. mikor a husziták ellen kellett ha-

¹⁾ Könnyebb áttekintés czéljából a Doby Antal (L. Adalékok i. m. IV. évf. 74. lapjának mellékletét és I. az idézett lapot is) összeállítását után a család XIV. és XV. századbéli leszármazási tábláját a következőkben adom:

Fülöp		János	
† 1327.		† 1334.	
II. János.		Vilmos neje: Folyk Mária.	
IV. János, II. Miklós, László, Fülöp, Pascha.		Miklós Lajos nevelője.	
Ilona, Margit, János.		III. János.	
I. István, Borbála.		III. Miklós. V. János.	
Simon, III. István, VI. János		I. Zsigmond. Ilona, Anna, Veron, II. István	
		II. Bertalan.	
		II. László.	

zánknak védekeznie s az egész ország fegyverbe állt, az alsó rész a török ellen, a felső rész a husziták ellen, a Drugethek is fegyvert fogtak ugyan, de fegyverfogások nem volt önzetlen, nem volt tisztán hazájok iránti érdeklődés, hanem csupán rengeteg vagyonuk megvédése. E XV. században különben általában a vagyon gyarapítási törekvés jellemzi különösebben a Drugetheket.

S a mi kis tekintélye volt a családnak még az uralkodóház előtt, ily működési irány mellett azt is elvesztették. S az egész Zsigmond uralkodása alatt a történelem szinpadáról — a szó nemes értelmében — le-tűntek a Drugethek. Általában az egész XV. században fontosabb politikai szerepet még csak egy Drugeth teljesített; ez István (I.) volt, ki Mátyás alatt Ungmegyének volt főispánja. Ez az István a cseh Giskrának is fogja lett, unokatestvérével, Bertalannal (II.) együtt 1449-ben, amikor a csehek — pusztítva az ország északi részeit — Homonnát is megvívták.

Ha azonban a Drugethek XV. századbeli szereplésével mégis találkozni akarnánk, a pörös aktákat kellene átkutatnunk. Itt a Drugethek nevével találkozhatunk. Azok közé az oligarchák közé tartoztak a XV. században ők, akik csak végső kényszer esetekben szolták a hon érdekeit; akiknek ambíciója csak odáig ért, hogy az ország mentől nagyobb része felett önkényes hatalmat gyakoroljanak, vagy hogy a koronát tetszésük szerint osztogassák: de ezzel szemben a saját érdekeiket, önző céljaikat tiltott eszközökkel is előmozdították. Idegen jószágok eltulajdonítása, pénzverés és más e fajta bűneik a XV. század második felében kezdődnek.

Nem találjuk őket azok között a magyar főurak között sem, akik legalább a saját lakhelyüknek fejlődését előmozdították. Homonnán, a családnak ez ősi fészkeben, a XIV. század első felében, a lelkészség megalapításán és a Ferenczrendi szerzetesek letelepítésén kívül, a Drugetheknek nagy hatalmáról semmi sem tesz bizonyosságot. Sőt — ami magát Homonnát illeti —

állithatjuk, hogy hátrányára volt a Drugeth birtoklás. Mert Zsigmond alatt — ki erejét a városokra alapítá — Homonnának jó alkalma lett volna erősödni és fejlődni, ha nem a Zsigmond ellenes és önző hatalmi célokért munkáló Drugethek birtokában van.

Csak a XV. század legvégén kezdték a Drugethek újból XIV. századbeli fontos történeti szereplésük folytatását.

IV. FEJEZET.

A Drugethek szereplése a XVI. században, különösen politikai és vallási tekintetben.

I.

A Drugethek a XV. században már valóságos magyar oligarchákká lettek, azokuak minden jellemző tulajdonságaival. Szívósan kitartottak céljaik és érdekeik mellett. Politikai magatartásuknak is ez adott irányt. S ez az oka annak, hogy a XV. században a Drugethek fontosabb politikai szerepet nem töltenek be. — A XV. század alkonyán azonban már kezd ismét fényesebbé válni a Drugeth-szereplés. A nagy vagyon mellett ezt a házassági összeköttetés eredményezte leginkább.

A XV. század végén ugyanis a legelőkelőbb szereplő magyar főúri családokkal házasságon alapuló rokoni összeköttetésbe léptek. — Pl. VII. Jánosnak felesége Zápolya Krisztina volt, a Zápolya István nádor és *Drugeth* Kata leánya; e Jánosnak atyja, Simon pedig, Bebek Zsófiát birta feleségül. Sőt ezeknek utódai is — mint látni fogjuk — a legelőkelőbb és a legfontosabb politikai állásokat elfoglaló családokkal léptek házasság útján rokoni, tehát a legszorosabb, viszonyba. Így a Drugetheknek már a XVI. század legkezdetén egyéni és honfui jellemüknek megfelelő szerepkör jutott; s a rengeteg vagyonhoz megfelelő befolyás is.

Mielőtt azonban a Drugethek XVI. századbéli szereplésének jellemzéséhez fognék, célszerűnek látom a család e századbéli leszármazását adni. — Ezáltal könnyebben megértjük a Drugethek szerplését is.

A XVI. századba a Simon utódai mentek át. Neki két fia és négy leánya maradt, u. m. János (VII.) és Gáspár; Katalin, Hedvig, Borbála és Erzsébet. A két

fiu közül csak János alapított családot s feleségül vette a hatalmas és dussgazdag Zápolya István nádornak leányát, kinek felesége ugyancsak Drugeth leány volt. A leányok közül pedig háromról tudunk, hogy férjhez ment: Hedvig Zápolyához, Borbála Zolyomi Miklóshoz és Erzsébet Losonczy Jánoshoz. — A Drugeth familia tehát János (VII.) utódaiban marad fenn tovább. — Neki már hét gyermeke volt, 6 fiu és egy leány, névszerint: 1. György (I), kinek felesége Szerecsen Krisztina,¹⁾ — 2. Katalin, férje Drágffy János báró, — 3. Imre, ki a hatalmas Bebek György leányát vette feleségül²⁾ — 4. Ferencz, ennek családalapításáról nem tudunk, — 5. István (VI.), kinek felesége Báthori Klára volt, — 6. Antal, feleségül Báthori Annát, Drágffy Gáspár dussgazdag özvegyét bírta, — és 7. Gábor (I.), ki kétszer házasodott, először Varkocs Borbálát, másodsor Gyulaffy Eufrozínát vette el.

E hat fiu közül már négy hagy maga után örökösöket: György, Imre, Antal és Gábor. — Az Imre és Antal utódai fi-ágon nem maradnak sokáig, mert unokáik között fiu nem volt. Imre ugyan három fiut nemzett: Miklóst, (III). Jánost és Gábort, de ezek közül csak Miklós alapított családot, kinek azonban csak leánygyermekai maradtak: Anna és Erzsébet. Hasonlóképen volt Antal is. Neki is volt ugyan egy fia, Miklós (V) — ki Zrinyi Margitot bírta feleségül — és egy leánya, Borbála — kinek férje Kecséthi Márton, a volt veszprémi püspök, volt; de ez egyetlen fiának, Miklósnak is, csak lánya maradt: Borbála, kit Varkocs György, tehát atyafi, vett feleségül.

E szerint a hat fiu közül kettő az, akinek maradákaiban a Drugeth-család a XVI. századon túl is fentmaradt, u. m. György (I) és Gábor.

Györgynek azon utódai, kik még a XVI. században

¹⁾ Doby Antal i. h. I. György feleségül Tárcazy Annát nevezi; Szirmay pedig Szerecsen Krisztinát, a mesztegnői Szerecsen Lajos és bokonoki Horváth Krisztina leányát, Doby Antal állítását semmivel sem igazolja, Szirmay állításának elfogadhatása mellett pedig a korhoz való közelebb esés és az eredeti források ösmerete tanuskodik.

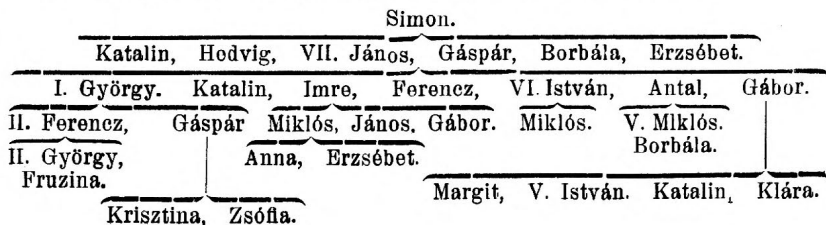
²⁾ Adalékok i. m. IV. évf. 30. l.: Komáromi András dr. közlése. — Doby Antal összeállításából ez az adat hiányzik.

szerepeltek, a következők: két fia, u. m. Ferencz és Gáspár. — Ferencz kétszer házasodott, először Perényi Erzsébetet, másodszer Révay Magdolnát vette feleségül; Gáspárnak pedig Losonczi Klára volt a felesége. — Ferencznek is, Gáspárnak is, két-két gyermeke volt. Ferenczé volt: György (II.) — ki feleségül bírta nagylőcsei Dóczi Fruzinát — és Fruzina, a Báthory István országbíró felesége. — Gáspár (II) két leányt hagyott: Krisztinát és Zsófiát; amaz Fügedi Jánosnak, emez Fügedi Andrásnak lett feleségévé.

Gábornak volt négy gyermeke, egy fia és három leánya, kik még a XVI. században szerepeltek. Fia István (V.) volt, kinek felesége Török Ferencznek a leánya, Fruzina volt; leányai: Margit, Paxy Jóbné, Krisztina, Botsányi Lászlóné es Klára, Révay Ferenczné.¹⁾

Ime tehát a Drugethek a Bebekekkel, Zápolyiakkal, Perényiekkal, Báthoriakkal, Drágffiakkal, Zrinyiekkal, Törökökkel, Losoncziakkal stb. rokonsági összeköttetésben állottak, amely összeköttetések a különben is nagy gazdagságot még inkább gyarapították s tekintélyöket emelték; és ami a legfontosabb, bevonták a politikai szereplésbe is. A XVI. században már tizenkét Drugethet találunk a történeti szereplés terén, nem is számítva ide a leányokat, kik leginkább a XVI. század vallásos mozgalmaiban vettek részt. Mondhatjuk tehát, hogy e században a Drugethek valamennyien helyet biztosítottak magoknak hazánk történetének lapjain.

¹⁾ V. ö. ezeket: Adalékok I, m. IV. évf. 74. l. és ez évfolyamban levő, Doby Antal által összeállított leszármazási táblázzal, amelyet könnyebb áttekintés céljából is közlök, tisztán csak a neveket tüntetve ki:

II.

A XVI. század Magyarország történetében is új korszakot nyit. Ugy politikai, mint vallási tekintetben hazánkra nézve nagy fontosságú történeti eseményekkel kezdődik, amelyek több, mint két századon keresztül huzódnak. Nagy nemzeti gyász, trónviszály, török pusztítás, vallási villongások töltik be ezt a századot. És a Drugethek minden eseményében e századnak részt vettek.

Mindjárt e század elején, a mohácsi csatában ott küzd két Drugeth: János (VII.) és Ferencz (II.). János ott is lelte halálát, Ferencz azonban visszakerült. De már a mohácsi csatát megelőző időben is, az akkor élő és szereplő Drugeth Ferencz (II.) fontos szerepet játszik. II. Lajos királynak 1520-ban kamarása és Ungmegyének főispánja volt. Palocsai Antallal, Zemplénmegye főispánjával, Báthory Andrással, Rozgonyi Istvánnal, Perényi Péterrel, Ráskay Gáspárral szövetségben állott, részint a király, részint a saját maguk érdekeinek megvédése céljából.¹⁾

A mohácsi csatának éve, az 1526, a magyar nemzetet a lehető legkényesebb helyzetbe juttatta. A gazdasági szervezet ugyanis a Jagellók alatt teljesen megromlott s a nemzeti vagyon megosztásában végzetes változások következtek be. Az alsó nemesség elszegényedett s ezzel elvesztette politikai jelentőségét. A közvagyon legnagyobb része csak kevesek kezében volt és ez által keveseké lett a hatalom és befolyás is. A valóságban alig 20—30 család s egy néhány egyházi nagy birtokos, kiket a nemesség tömegei akarva, nem akarva követni tartoztak, gyakorolta a király-választás jogát. Ezek a hatalmasok pedig az előző évek versengéseiben, küzdelmeiben engesztelhetetlenül meggyűlölték egymást.²⁾ De elvégre bármily rosszul állottak is az ország közgazdasági és politikai viszonyai s bármily gyűlölséggel viseltettek is egymás iránt éppen azok, akiknek kezében volt országunk sorsa: a király-választást ódázni nem lehetett, mikor bizonyossá vált a II. Lajos halála; mert

¹⁾ Adalékok i. m. III. évf. 237. l.

²⁾ Szilágyi S. i. m. V. k. 10. l.

addig, míg királya nincs az országnak, a bajok orvoslására se² lehetett számítani.

A II. Lajos halálának bizonyossá létekor tehát a király-választási mozgalmak azonnal megindultak. Az ország két részre szakadt e mozgalomban. Az egyik Pozsony felé nézett, a másik a Tisza vidékét tartotta központnak. A magyar nemesség nagyobb része gravitált a Tisza vidékére és tudni sem akart idegen származásu uralkodóról, mert a külföldi uralkodó házak felől akár egészen elveszhetett volna Magyarország. Ezeknek — tehát a magyar nemzet nagyobb részének, magyar vérből származott király kellett.¹⁾ Azok, kik Pozsony felé tekintettek, Ferdinándot kívánták magyar királylyá választani és koronázni; az utóbbiak pedig Zápolya János, a köznemesből felemelkedett dús gazdag magyar főúr s erdélyi vajda körül csoportosultak.

A Zápolya János pártján találjuk az akkor élő és szereplő Drugetheket is, mint pl. különösen Ferenczet, továbbá Imrét, Istvánt, Antalt és Gábort, éppen úgy, mint a többi szereplő magyar főúrak legnagyobb részét: a Drágffiakat, Ráskayakat, Perényieket, a Báthoriakat a nádor kivételével. A Zápolya-párti világi urak, akik között ott volt Váradi Pál egri püspök is — Tokajban gyültek össze és egy kiáltványt bocsátottak ki a nemzethez azzal a felhívással, hogy Székesfehérvárra nov. 5-re gyüljenek össze királyválasztásra.²⁾ Zápolya Jánost 1526. nov. 11-én választották meg királylyá ezen a székesfehérvári gyülésen. E királyválasztó országgyülésen nevezte ki Zápolya Drugeth Istvánt (VI.) Zemplén-megye főispánjává s egyszersmind ez István, részint az országgyüléstől, részint magától Zápolyától megbizást is kapott, hogy hirül vigye Lengyelországba Zápolya megválasztatását. Az utasítást írásba foglalták. Maga Verbőczy István foglalta írásba.

E közben a Ferdinánd pártiak részéről a nádor (Báthori A.) Pozsonyba hívott össze nemzetgyülést, ahol Zápolya megválasztatását érvénytelennek jelentették ki

¹⁾ Szilágyi S. i. m. V. k. 11. l.

²⁾ Adalékok i. m. III. évf. 303. l.

és Ferdinándnak Magyarország királyává való megválasztatását határozták el. A zemplénmegyeiek is felszólították arra, hogy esküdjenek Ferdinándnak hűséget. És voltak is a megyében, kik Ferdinándnak hűség-esküt fogadni hajlandóknak nyilatkoztak: mint pl. Perényi Péter, Drugeth György, sőt testvérejei: Gábor, Antal, és István is ingadozni kezdtek János és Ferdinánd közt, látva, hogy a Ferdinánd részére kezdenek állani mások is, különösen azok, kikkel nekik érdek-összeköttetések valának. És ezek meg is jelentek a koronázó ünnepen a főispán vezetése mellett.¹⁾ A szereplő Drugethek közül csak Ferencz (II.) nem csatlakozott Ferdinándhoz; ő utolsó lehelletéig megmaradt Zápolya pártinak.

Az, hogy a Drugethek Zápolya pártiak s hogy Ferencz meg is maradt annak, kétségkívül abban is leli magyarázatát, hogy a Drugethket közel rokonsági kötelék fűzte Zápolyához, hiszen az anyjuk (s nem úgy, mint az Adalékok i. m. a jegyzetben megjegyzi, hogy a felesége) Zápolya leány volt. De ha csak ezt az egy körülményt vennők figyelembe, akkor nem tudnók megérteni, hogy a többi testvérek miért pártoltak el közös nagybátyjuktól? Hogy ezt megérthessük, tudnunk kell, hogy egyes királyok kitüntetések és birtok adományozások által igyekeztek magukhoz közelebb csatolni egyes hatalmas egyéneket, kikre számíthatni véltek nehezebb viszonyaik között. Így, Zápolya János is a Drugeth testvérek közül Ferencznek az ungvári birtokot adományozta, mint aki már az ő megválasztatása előtt nagy buzgalmu embere volt. Istvánnak pedig — a másik Drugeth testvérnek — a zempléni főispánságot adományozta. — De másrésről e kor hatalmas oligarchái hatalmi és tisztán egyéni érdekeik kielégíthetése szempontjából egymással is oly szoros viszonyban álltak, hogy egyiknek a másikra igen sokszor döntő befolyása volt. Egyike a leghatalmasabb oligarcháknak pedig ebben az időben a Perényiek voltak, kiknek befolyása a Drugethkre nagy hatással volt. Ez az erősebb oka an-

¹⁾ Adalékok i. m. III. évf. 336 l.

nak, hogy a Drugethek — az egy Ferenczen kívül — ingadoztak Zápolya és Ferdinánd közt.

Mikor ugyanis a két király és pártja között a viszálykodások megindultak, a Drugetheket még nem találjuk a Ferdinánd pártiak közt küzdők sorában. Mondhatjuk, hogy eleinte semleges állást foglaltak el — az egy Ferenczen kívül. Az atyafisági kötelék, meg a nemzeti érzés Zápolya felé vonzta szívüket, — a Zemplénmegyei urak viselkedése s általában a politika a Habsburg házra is figyelmessé tette őket. Egyedül Ferencz képviselt határozott politikai irányt, ki kezdettől fogva a nemzeti párt s Zápolya hive volt s ki is tartott mellette hűségesen. Zápolya királylyá választásakor ő Sárosmegye főispánja volt s már 1527-ben a királynak tárnokmestere s megkapván ungi birtokát, Ungmegyének is főispánja lett; s inentől kezdve nevezte magát nemcsak Homonnaynak — amely nevet külömben már a XVI. században minden Drugeth használta, sőt a Drugeth nevet sokszor nem is használják — hanem Ungvári grófnak is. Mindent elkövetett, amit csak tudott, a Zápolya érdekében. A Ferdinánd megkoronáztatása után mindjárt Zápolyával közösen abban állapodtak meg, hogy Felsőmagyarország városait és urait Homonnára közös tanácskozásra hívja egybe a Zápolya érdekében.¹⁾ De ez a tanácskozás valószínűleg nem tartatott meg, mert a Ferdinánd pártja hadviselés által akarta a zavaros ügyeket elintézni. S így a Zápolya pártiak idejét is első sorban a háboru kötötte le. S Drugeth Ferencz nem hagyta el e téren sem Zápolyát. Részt vett mindazon ütközetekben, melyet Zápolya Ferdinánddal vivott. Ott volt a szinnai ütközetben, ott volt Tokajnál is. A tokaji ütközet a Zápolya hadainak erős vereségével végződött. Zápolya ekkor menekülni is kényszerült s Lengyelországba igyekezett. Ekkor is az ő hű embere, Ferencz adott a menekülő királynak menedéket Homonna várában.

Mig Zápolya idegenben tartózkodott, Ferencz legalább megboszulni igyekezett magát azokon, kiknek része volt — az elpártolás által — a vereségben. Hozzá fogott

¹⁾ Adalékok i. m. IV. évf. 12. l.

pusztítani Zemplénmegye felső részeit. Nem kimélte még testvérjeit sem, kik ekkor már erősen ingadoztak. Ekkor gyújtotta fel a csicsvai várat, odaszoritva ingadozó István öcsesét is.¹⁾

A magyar főurak közül ekkor már sokan elpártoltak Zápolyától, köztük volt Perényi Péter is, kire — mint koronaőrre — bizta rá Zápolya a Szent-István koronáját; s e koronát is a Ferdinánd kezébe juttatta, miután megígértetett neki, Turzó Elek közbenjárására, hogy a sárospataki uradalom birtokában — melyet erőszakkal foglalt el — és Erdély kormányzóságában meg fog erősíttetni.²⁾ Az elcsábítottak közt volt Török Bálint is. A politikus Drugeth István is jónak látta már ekkor határozottan színt vallani és nyíltan, határozottan a Ferdinánd pártjához szegődött. Négy testvére : György, Imre, Antal és Gábor még mindig csendesek voltak, határozott irányt cselekvésükkel nem mutattak.

Zápolya János látva, hogy elhagyta mindenki, külföld és saját emberei egyaránt, elhatározta magát arra, hogy a törökhöz fordul segély kéréssel. És nem is eredménytelenül, mert Szulejman a János pártjára állt; és be is jött az országba egy sereg élén, kivel János Mohács mezején találkozott, ahol a szultán tábora volt. A hadakozás ezután meg is indult. Perényi is török kézbe s miután Szolimán Jánosnak átadta, Budán fogságba került. A török pedig egész Bécsig nyomult előre s magát Bécsét is megostromolta, bár az ostromlással nem tartott ki addig, míg eredményt is ért volna el. Perényi — éppen a Szolimán ösztönzésére — a fogságból megszabadult, sőt János kanczellárjává is tevő. De ő a János nagylelkűségével csakhamar visszaélt s a politikai szédelgésnek legkitünőbb példányává lett. Ujjolag is elfogatott s börtön lett jutalma viselkedésének.

Perényinek magaviselete és az, hogy Ferdinánd ily viselkedése daczára is elfogadta szolgálatát mindannyiszor, valahányszor felajánlotta : a zemplénieket kezdte a Zápolya pártjára állítani ; s Istvánon kívül, a három

¹⁾ Adalékok i. m. IV. évf. 13. l.

²⁾ Adalékok i. m. IV. évf. 238. l.

Drugeth-testvérben is az ingadozást még inkább fokozta. Mialatt ezek történtek, Drugeth István — Zemplénnek ez időbeli főispánja — Bécsben bujkált, ahol felesége Báthori Klára, fiut szült, aki a keresztségben Miklós nevet kapott. Hogy ez az István mily Ferdinánd-párti volt s hogy a Drugethek közül egyedül ő volt a rendületlenül kitartó Ferdinánd-párti: semmi sem bizonyítja inkább, mint az a körülmény, hogy fiának keresztapja is maga Ferdinánd lett s keresztszülei ajándékol, királyi okirattal, a csecsemőt kinevezte Zemplénmegye főispánjává.¹⁾ E megyének, éppen e körülménynél fogva, ez időben helyettes főispánja volt, mert István részint nem volt idehaza sem, részint meg a fia neveztetett ki törvényesen főispánnak, ki még kisdéd volt: s így nem volt mást mit tennie Ferdinándnak, mint ideiglenes főispánokat nevezni ki. Miklós nem élt soká, István meg szerencsétlenül 1555-ben meghalt. Csak ekkor lehetett rendes főispánt nevezni ki s ez lett az erélyes Perényi Miklós.

Ferencz már ekkor nem élt. Ő 1540 előtt végezte be életét. Mi előtt azonban elköltözött volna az élők sorából, még egy diplomáciai munkát végrehajtott a Zápolya érdekében. Nevezetesen: midőn látta Zápolya János, hogy teljes magára hagyatottságában még azt is elveszti, amire — mint családapának — gondolnia kellett, a Ferdinánddal kötendő békétől sem idegenkedett. Ezt az ő leghűbb emberei is, köztük Drugeth Ferencz is, tanácsolták neki. Ferdinánd sem vonakodott már ekkor a békekötéstől. A folytonos háboruskodást ő is elégelni kezdte már, de meg egyik leghűbb vágyát is elérte, t. i. megválasztatott római királylyá 1531. jan. 6-án, de általánosságban nem ösmerték még el. Ez is befolyással volt arra, hogy a Jánossal kötendő békétől ne irtózzék. János csak azt kötötte ki a tárgyalások megkezdése előtt — ami nagyon jellemző a magyar urak viselkedésére nézve — hogy Ferdinánd megbízottait ne a magyarok közül vegye, mert — az ő hite szerint — minden baj okai a magyar főurak, kik most is meg fogják hiúsítani a tárgyalást. E béke tárgyalás

¹⁾ Adalékok i. m. IV. évf. 239. l.

meg is tartatott. Jánost e tárgyaláson Frangepán érsek, Verbőczy kancellár, Laszky, a nagy diplomata, kit János a legkényesebb küldetéssel, a Szolimán segítségül kérésével is megbízott, és Homonnay képviselték.¹⁾ Ez a Homonnay Drugeth Ferencz volt. Más nem is lehetett, mert a Drugethek közül nyíltan és nagy buzgalommal csak ő szolgált a János érdekeit. E küldetés után e Ferenczcel — mint cselekvő történeti szereplővel — nem találkozunk.

III.

Ferencznek a történeti cselekvés teréről való le-
tünése után, Istvánon kívül, még négy Drugeth testvér
maradt: György, Imre, Antal és Gábor. Nem mondhatni
ugyan azt, hogy ezek teljesen tétlenül néztek volna
hazánk nagy eseményeit: de oly mértékben nem foly-
tak be a történet alakulásaiba, mint Ferencz és István.

Imre pl. inkább Ferdinándhoz huzott, mint Zápolyához. Ennek oka is családi összeköttetésben rejlik. Bebek leány volt a felesége. Bebek pedig — Ferdinándtól birtokot és kiváltságot kapván — elhagyta Zápolyát. És ez az Imre már 1541-ben Antal és Gábor testvéreivel odatörekedtek, hogy Ferdinánd alatt egyesítsék az országot. Ebben az időben már különben Zápolya is belátta, hogy ő egységes Magyarországnak királya nem lehet. De máskülömben is a Drugethek közt Zápolyának leghűbb embere, Ferencz, már ekkor nem élt, s így a többi Drugeth családi összeköttetésénél fogva — ha nyíltan és nagyobb arányokban nem is, de még is inkább húzhatott Ferdinándhoz. Antal pl. az erős Ferdinánd-párti István birtokaira számított, amit nagyrészen ő is kapott meg; Gábor pedig — bár Zápolyához vonzta a szive és harczolt is egy ideig Ferdinánd ellen, pl. 1536-ban még a Zápolya érdekében küzd s Csernahón Ulrikot, a Ferdinánd kapitányát el is fogta és Eperjesre vitte fogságba, honnan csak akkor bocsátotta szabadon, mikor 1500 frt váltságdíjat lefizettek

¹⁾ Szllágyi S.: i. m. V. k. 84. l.

érte: ¹⁾ mindazonáltal később részint az atyafiság révén, ²⁾ részint a Ferdinánd pártján álló többi testvérjeitől befolyásoltatva, elhagyta Zápolyát és már 1542. február 14-én jelen volt Sárospatakon István és Antal testvérjeivel együtt azon szövetségben, melyet Perényi Péter tartott abból a célból, hogy a nemzeti önvédelmet megkezdhessék. ³⁾ Bár ez a szövetség nem annyira nemzeti ügy volt, mint inkább a saját ügyök, Serédi ellen védekeztek tulajdonképen. ⁴⁾

A Drugeth testvérek közül György folyt be a zavaros politikai ügyekbe legkevésbé. A Drugethek, a Zápolya és Ferdinánd viszálykodása idején, Zemplénben és Ungban rengeteg területeknek voltak urai. Ez a két megye ebben az időben sajtáságos területi viszonyban volt egymással. Mig Drugeth Ferencz élt, e két megye több részre volt szakadva, a szerint, hogy melyik Drugeth, illetve más valamelyik főúr, melyik királyt ismerte el királyának. És csak 1545-ben egyesítették a két megye. ⁵⁾ — Ez is bizonyíték a Ferencz halálának fentebb jelzett ideje mellett. — De ugyancsak e két megyének területi viszonyai arról is tanuskodnak, hogy a Drugeth testvérek nem mindig voltak egy véleményen és az egész családnak — mint ilyennek — egy határozott irányu politikája nem volt. Pl. az 1548. LVIII. t. cz. szerint Zemplén is azok közé a felső-magyarországi vármegyék közé tartozott, melyek egy részt, még pedig a nagyobb részt, a György barát kezén voltak. ⁶⁾

IV.

Ferdinánd életének végén a Drugeth-családból az eddig rajzolt testvéreknek utódai voltak már tulajdonképen a szereplők. A hat fiutestvér közül, mint láttuk, négynek volt gyermeke: Györgynek, Imrének, Antalnak és Gábornak. Ferencz és István, kik legtöbb részt vet-

¹⁾ Adalékok i. m. I. k. 56. l. Sárosi Kronika.

²⁾ Fia Török-leányt birt feleségül.

³⁾ Fejes István: A s.-a.-ujhelyi egyház története.

⁴⁾ Szilágyi S.: i. m. V. k. 237. l.

⁵⁾ Szilágyi S.: i. m.

⁶⁾ György barát (Martinuzzi György) pedig Zápolyának és családjának volt nagyon hű embere. V. ö. Szilágyi S.: i. m. V. k. 53. l.

tek a politikai küzdelmekben, gyermektelenül haltak el. A Ferencz birtoka nagyobbrészt Gáborra, az Istváné pedig inkább Antalra, illetve utódaira szállt. A birtok öröklésével az örökhagyók politikai irányát is jórészen örökölték az utódok. Az Imre gyermekei játszottak legkevesebb szerepet s az unokákban ki is haltak. Máskülönb az ő fia, Miklós is örökölt. A homonnai uradalmat ugyanis ketten kapták: ő és István, a Gábor fia s 1558-ban vezetettnek be az uradalomba. Az Antal gyermekei: V. Miklós és Borbála, már nevezetesebb szerepet töltenek be. Miklós öröklí a zempléni főispánságot is Perényi Mihály után, akit még Ferdinánd nevezett ki főispánná életének utolsó éveiben. Ez a Miklós már zsenge korától a megye kormányzásához hozzászokott, a birói ténykedésekben résztvett, amint csak tehette; a megyebeliek érdekeit ünnepies esküjénél fogva szolgálta, védte.¹⁾ Külömben az Antal utódai is, fiágon, az unokákban kihaltak.

Györgynek és Gábornak maradtak utódai, akik aztán nagyobb szabásu történeti szereplésben tüntették ki magukat. Györgynek mind a két fia (Ferencz (III) és Gáspár (II)) nagy szerepet játszott. Azonban az ő két fia közül csak Ferencznek maradt figyerve: György (II), ki önálló cselekvésben nem vett részt, sem politikai, sem vallási, sem más irányu munkákban. Ő inkább sógorának, Báthori István országbirónak, vala segítsége. Hanem igenis e Györgynek fia, György (III.) már nagyszabásu történelmi szereplő, azonban mivel szereplésének sulypontja már beleesik a XVII. századba, vele tulajdonképen csak a következő fejezetben fogok külön foglalkozni.

Gábor is csak egy fiut hagyott maga után: Istvánt. A XVI. században szereplő Drugethek között — Ferenczen és Istvánon (IV.) kívül — ez az István (V.) a legnevezetesebb. Sőt a Gábor unokája, Bálint is, nagyszabásu történeti személy, de vele is részletesebben csak a következő fejezetben fogok foglalkozni ugyanazon okból, mint Györggyel (III.)

¹⁾ Adalékok i. m. 1899. évf. áprilisi füzete.

V.

Ferdinándnak élete vége felé odáig fejlődtek a magyarországi viszonyok, hogy sikerült fiát, Miksát, még életében magyar királylyá koronáztatni. A koronázási ünnepélyen jelen voltak a Drugethek is, névszerint: Miklós, az Imre fia, ki a koronázáskor már — unokatestvére után — zempléni főispán volt s nem sokkal Miksa trónralépte után török fogságba került (1570.) s ott is végezte be életét¹⁾; ott voltak továbbá Ferencz (III.), Gáspár (II.) és István (V.)

Miksa uralkodása alatt e Drugethek közül legkisebb történeti szerepet Ferencz játszott. Ő zord kényúr volt, ki semmivel mással, mint a saját ügyeivel, nem igen törődött. Felesége Perényi Erzsébet volt, Perényi Péternek szép leánya. Terebes volt főfészke. Az ő leghőbb vágya a vagyongyarapítás volt. Ő nem az ország előhaladásáért, de a saját vagyonának gyarapításáért harczolt s harczolt még sógora s tesvérei ellen is. Erről a Ferenczről jegyezte fel a krónika, hogy szépséges feleségének állítólagos szeretőjét a terebesi kastély ablakából dobatta le. Általában az igazi kényúrnak minden jellemző tulajdonsága benne összpontosult.

Már Gáspár és István sokkal fontosabb és nemesebb szereplést fejtettek ki. Gáspár politikai téren szerepelt inkább, — István pedig katona volt, a harcz volt eleme. (Gáspárnak — politikai szereplésének lett eredménye a Miksa alatti fogsága is. Ugyanis pletykán alapuló összeesküvéssel gyanusították Dobót, Balassát és Homonnay Gáspárt;²⁾ s Miksa mind a hármat elfogatta; bár — mint később kitűnt — a gyanu alaptalan volt, mert Gáspár pl. hű királpárti volt. A fogságból mind a hárman ki is szabadultak.

A Miksa uralkodása nem volt hosszú. Ő 1576. okt. 12-én meghalt. Utánna Rudolf következett a trónon. Ő alatta pedig a török roppant pusztításokat vitt végbe. Most már nem voltak hazánkban trónviszályok, melyek

¹⁾ Szilágyi S.: i. m. V. k. 402. l.

²⁾ Szilágyi S.: i. m. V. k. 437. l.

következtében a magyar főurak pártokra szakadoztak volna; nem volt tehát ok arra, hogy a magyar főurak — azokon kívül, kik hivatalból folytak be a politikai ügyekbe — politikai téren fejthettek volna ki nagyobb szereplést. De éppen a török pusztítások adtak alkalmat a főuraknak nemzeti érzelmük, hazafiságuk kimutatására. Meg is tették kötelességüket. Ezek között volt Homonnay Drugeth István is, „hazánknak egyik főoltalmazója,“ ki élete koczkáztatásával harczolt igen sokszor a török ellen.¹⁾

Az e korbeli török portyázást, pusztítást az jellemzi, hogy ők leginkább az országos vásárokat szerették felidúlni, mert azokban gazdag prédára találtak mindig. A felső-magyarországi vásárok közt legnépesebb a szikszói volt. A töröknek ez csaknem állandó helye volt a portyázásra. — A török pusztítás pedig a legnagyobb arányokat 1588-ban érte el. Ekkor is a legerősebb ütközet Szikszónál volt. Ott találjuk Drugeth Istvánt is a zempléni felkelőkkel. Ezt az ütközetet a történelem nagyon erősen jellemzi. Rákóczi Zsigmond vezette a támadást. Ez ütközet alatt Drugeth fogságba is került, melyből azonban Rákóczi még az ütközet folyama alatt kiszabadította.

Ennek az Istvánnak jellemére igen szép fényt vet az, hogy ő a háboruba fohászszal ajkán — indult el. A Drugeth István fohászát méltónak tartom ide is feljegyezni :

„Ábrahám és Izsák, Jákóbnak Istene! Áldd meg az én utamat,
Hozzád tartozókkal, engem hallgatókkal, kivont élős kardunkat,
Isten! légy segítség, hogy hátokban törjük felemelt kopjánkat.“²⁾

Rudolf uralkodását különben — köztudomás szerint — jellemzi az, hogy ő maga nem igen ösmerte sem embereit, sem országai helyzetét. Ő pl. haragudott azért is, hogy a törökökkel a magyar főurak harczot folytattak éveken át; mert ő a törökkel békében szeretett volna lenni. S alig tudták tanácsosai megértetni vele, hogy hiszen a magyarok tulajdonképen csak önmagukat és nemzetüket védik, nem pedig a törököt támadják.

¹⁾ Szilágyi S. : i. m. V. k. 437. l.

²⁾ Szilágyi S. i. m. V. k. 438. l.

Rudolfot — mint magán embert — pedig a rendkívüli bizalmatlanság jellemzé, ami külömben azon tulajdonságával, mely mint uralkodót jellemzé, természetes összefüggésben van. Különösen a magyar uraknak nem hitt semmit. Azoktól félt. És e bizalmatlanságát az ő kedves emberei, a németek és jezsuiták, még inkább fokozták. Különösen Felső-Magyarország volt szálka a szemében. Nem is csoda ez külömben. Hiszen itt laktak leghatalmasabb főurak, akik még hozzá protestánsok is voltak, akik az ő, illetve tanácsadó környezetének céljait egyáltalában nem igen voltak hajlandók előmozdítani. Ezek ellen leginkább Rueber János kassai főkapitány unszolta Rudolfot. Valóságos rendőr uralom alá vetették hazánk ez északi részét. Alaptalan gyanúsításokkal illeték legönzetenlebb főurainkat; pl. Homonnay Drugeth Istvánt, ki pedig önzetlenül, hazája javáért még életét is nem egyszer koczkára tévé, azért tartotta Rudolf a Rueber információs alapján gyanusnak, mert nagybátyja, Gáspár, a Dobó-féle összeesküvésben benne volt. Holott Rueber maga tudhatta leginkább, hogy az az összeesküvés koholmány, amit csupán Rueber maga eszelt ki.¹⁾ De, természetesen Drugeth Istvánnak, valamint a hozzá hasonló jellemű magyar főuraknak, nem ártott ez honfitársai szemében semmit, mert a magyarok nagyon tudták, hogy a főurak az ő érdekükben mit tettek.

Ez a Drugeth István az, ki a Drugethek között szép jellem tekintetében az elsők között foglal helyet. A magyar ember és a nemes magyar főur példányképe, ki hazájának és honfitársainak boldogítására önzetlenül munkálkodik. Ő volt Zemplénmegye főispánja is. Főispánkodását is a rend, törvénytisztelet és az őszinteség jellemzi. De ám a megye is rajongással szerette, ugyis mint főispánját, ugyis mint török verő kapitányát. A XVI. század legvégén 1599. táján halt el. Emlékét az egykoru krónikások versben is dicsőítették s megörökítették.

VI.

A Drugethek a XVI. században kétségkívül kivették

¹⁾ Szilágyi S. i. m. V. k. 452. l.

részüket hazánk történeti eseményeiből politikai tekintetben. Sokszor döntő volt szereplésük. De a XVI. századot nem kizárólag politikai kérdések foglalkoztatták, hanem e századot egy új nagy eszme is hatalmába ragadta: a vallásujjítás (reformáció) eszméje. Ez az eszme a XVI. század legelejének szülötte. S nálunk Magyarországon is, már mindjárt a születés után, mint nagyon életre való szülöttet találjuk. Mert a reformációt nem kizárólag a vallás terén tapasztalt visszaélések teremtették, hanem befolyással volt ennek előállítására az a politikai zür-zavar is, mely a XVI. század elejét jellemzi úgy a nagy Német birodalomban, mint nálunk Magyarországon.

Azok között is megtaláljuk a Drugetheket, akik az új szülöttet pártfogásukba vevék. Mert ami e századot foglalkoztatta, a Drugetheket érintetlenül semmi sem hagyta. De ez természetes is. E családnak ugyanis magyarországi élete nem a familiák csecsemő koránál kezdődik. A Drugethek hazánkba már mint történeti szereplő familia jött be. A családnak multja tehát már egy magában is elég híres iskola volt arra nézve, hogy e családnak tagjai kellő érzékkel és tudással viseltesse nek a történeti események és nagy eszmék iránt. A család multja volt a jövő iskolája.

És ebben a században még a nemzeti politika és a vallás ügye nem volt egymástól elválaszthatatlan, mint ezt a XVII. században találjuk. Vagy legalább is csak a század végén kezdett a két irányu politika egymástól elválaszthatatlanná lenni. A század elején ugyanis János és Ferdinánd szerepeltek, később Miksa és Rudolf — mint királyok. Mindannyian a régi vallásnak hívei voltak s mindannyian egyenlő komolysággal, de egyenlő eredménytelenséggel is, foglaltak állást az új tanok ellen.¹⁾ Mindannyian hű katolikusok voltak, de politikai okokból mindannyinak mérsékelnie kellett buzgalmát. Csak így lehet indokoltnak tartanunk azt, hogy az új tanok mellett való állásfoglalása a magyar főuraknak nem a szerint alakul, hogy melyik főúr, melyik királynak milyen hű

¹⁾ Szilágyi S. i. m. V. k. 189. l.

embere volt: hanem a szerint, hogy melyik főurnak milyenek voltak családi összeköttetései, egyéni elve és érdeke. A Zápolya János pártján álló főur éppen olyan buzgó követője és védője lehetett az új tanoknak, mint a Ferdinánd pártján állók. Avagy a Miksa vagy Rudolf iránti hűséget nem befolyásolta az új tanok mellé állás, vagy a régi mellett való maradás. Pl. Drugeth Ferencz (II.) Zápolya Jánosnak volt rendithetlen híve, akiről pedig tudjuk, hogy az új tanok iránt elnézőbb volt, mint Ferdinánd, egyrészt azért, mert a pápai udvarral összeköttetése volt, másrészt pedig azért, mert a törökkel állt szövetséges viszonyban:¹⁾ és mégis erről a Ferenczről tudunk legkevesebbet, mint a reformáció hívéről. Már pl. Istvánt — aki pedig rövid idő múlva Ferdinánd-párti lett — ott találjuk azok között a főurak között, akik az új tanokat nemcsak elfogadták, hanem terjesztették s védték is. Az ungvári ref. egyháznak csiráját ez az István tevé le.²⁾ És e két Drugethnek a többi testvérjei is mind: György, Imre Antal és Gábor, a reformáció hívei. Még pedig — Istvánt leszámítva — elvűek és kitartók, akik nemcsak magok fogadták el a reformációt, hanem gyermekeiket is abban nevelték. István azonban amily ingatag volt politikai tekintetben, ép oly ingatag volt vallásos meggyőződésben is. Mikor Perényi elfogatása után Bécsben bujkált, fiát, Miklóst, katolikusnak keresztelteté. Neki is, gyermekeinek is, ez okozta tulajdonképen vesztét.

Egész természetes kérdés itt az, hogy a Drugethek mely időben vették fel a reformációt. E kérdésnek eldöntésénél kell különösen vizsgálnunk a magyar főurak családi és egyéni érdekszövetségen alapuló összeköttetéseit. Mert a XVI. század történeti eseményeinek vizsgálása arról győz meg bennünket, hogy az események fejlődésére az összeköttetésekből származó rokon vagy ellenszenv nagy befolyással volt igen sokszor. De annál a kérdésnél, hogy a Drugethek mikor fogadták el

¹⁾ Tóth Ferencz: A magyar és erdélyországi protestáns egyház történetében azt írja, hogy a prof. vallás a török által megszállott részekben védve volt a török által.

²⁾ Mészáros Károly: Ungvár története 64. l.

az új tanokat, már azért is kell a családi és egyéni érdekszövetségen alapuló összeköttetéseket figyelembe vennünk, mert a Drugethekről — bár a történet lapjaira mint fontos szereplők vannak feljegyezve — nem tudjuk, legalább ez idő szerint még nem, hogy szellemi központok lettek volna, mint pl. — hogy többet ne említsek — a Perényiek voltak.

Antalnak a leányáról, Borbáláról, tudjuk, hogy Kechéthy Mártonhoz, az 1534—38-ig volt veszprémi püspökhöz, aki 1538 után az új tanok híve lett, ment feleségül.¹⁾ Tehát e Borbálának már protestánsnak kellett lenni, mert különben sem Kechéthy el nem vehette volna, sem ő Kechéthyhez nem mehetett volna feleségül. — Györgynek a fiai közül pedig Ferencz (III.), Perényi leányt birt feleségül, holott tudjuk, hogy Perényi 1530-ban vette fel a reformációt és Ferdinándtól, az átpártolás alkalmával, kikötötte azt is, hogy vallásában háborgatni nem fog:²⁾ tehát a leánya házasságkötése alkalmával már feltétlenül protestáns lévén, más valláson levő férfihöz nem adta volna férjhez. — A másik fia ennek a Györgynek, Gáspár pedig, már erős protestáns érzületű főúr volt; az ungvári egyház pl. ő alatta erősödött.³⁾ — Gábornak a fia, István pedig — kiról az egykoru írók és költők sok mindent jegyeztek fel — köztudomás szerint, a protestáns vallásnak nagy buzgalmu védője és terjesztője volt. Az ungvári egyházat teljesen szervezte,⁴⁾ amely alapon állt az hosszú időn keresztül. Ez az István nyomta rá Zemplén vármegyére a reformáció teljes diadalának jellegét.⁵⁾ Ő ad a gyöngösi protestánsoknak paplakot⁶⁾ — Az Imre fia, Miklós, pedig ezzel az Istvánnal egy időben telepszik meg Homonnán, mint birtokos, mint Istvánnak (IV.) örökösei, tehát már ez is arra enged következtetni, hogy az Imre utóda is protestáns volt.

¹⁾ Tóth Ferencz: i. m. és Szilágyi S.: i. m.

²⁾ Szilágyi S.: i. m. V. k. 195. l.

³⁾ Mészáros K.: i. m.

⁴⁾ Mészáros K.: i. m. 63. l., hol közölve van az által alapított lelkesítő chárta is.

⁵⁾ Fejes István: i. m. 27. l.

⁶⁾ Sárospataki Füzetek 1866. évf. 169. l.

De nemcsak ezek az utódok voltak az új tanoknak hivei, hanem az apáknak is azoknak kellett lenniök. Erre bizonyságul két körülményt hozok fel. Az egyik az, hogy Drugeth Gábor, Antal és István Perényi Péterrel 1542-ben¹⁾ — de azelőtt is már — szövetséges viszonyban állottak. Perényi pedig — mint említettem — 1530-ban már a reformáció hive volt. Továbbá azok a családok is, melyekkel a Drugethek rokonsági vagy szövetséges viszonyban állottak — Perényin kívül is — mint pl. a Drágffiak, Báthoriak, Bebekek, korán, 1530—40 közt felvették a reformációt. Azt tehát feltételezni sem lehet, hogy a Drugethek csak később tértek volna át a reformációra. A politikai és magán érdekszövetség okvetlenül feltételezi — különösen az akkori kor gondolkozását és viszonyait véve figyelembe — az egyenlő hitbeli meggyőződést is. De a másik körülmény, amire hivatkozom annak a kérdésnek eldöntésénél, hogy a Drugethek mikor lettek az új tanok hiveivé, még inkább bizonyítja, hogy az itt szóban levő apák tértek a reformációra. Ez a körülmény az, hogy Drugeth Antal Drágffi Gáspárnak, a reformáció egyik legerősebb védőjének és terjesztőjének az özvegyét, a szintén erős protestáns somlyói Báthory Annát vette feleségül. E házasságkötés kétségbevonhatatlanná teszi azt, hogy Drugeth Antal a reformáció hive volt.

Ha ezeket figyelembe vesszük, az előbbi kérdésre feleletképpen határozottan állíthatjuk, hogy a Drugethek 1530—35 között lettek az új tanoknak, a reformációnak hiveivé. És pedig Antal, Gábor, György és István testvérek, kik a politikai szereplésben kisebb-nagyobb mértékben résztvettek és Perényivel összköttetésben állottak, egyszerre vették fel hihetőleg a reformációt és az új tanokat Perényivel egy forrásból szítetták.

S a Drugethek kivették részüket a XVI. század vallásos mozgalmaiból is éppen olyan mértékben, mint a nemzeti politikai mozgalmakból. Az előbb említett Drugeth fiuk nemcsak magok voltak a reformáció hivei, hanem annak buzgó terjesztői is valának. Az ung-

¹⁾ V. ö. Fejes I. i. m. 68. l. és Szilágyi S. i. m. V. k. 237. l.

vári, homonnai, varannói — és még a terebesi is — ref. egyházak a Drugeth családnak köszönék létüket, bár ezek — az ungyárin kívül — a XVII. században megsemmisítették. És biztos tudomásunk van arról is, hogy az ujjitott vallás érdekében kifejtett buzgólkodás terén nemcsak a férfi Drugethek, de a nő Drugethek is munkálkodtak. Így pl. Homonnay Eufrozina (a III. Ferencz leánya), az ecsedi Báthory István országbíró felesége, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Vizsolyban nyomda állítottatott s a Károlyi Gáspár féle Biblia megjelent.¹⁾ Avagy Homonnay Mária (II. György leánya), aki gróf Széchi Györgyhez ment feleségül, volt az, ki Murány várát a prot. szellem és műveltség központjává tette.²⁾ E Máriának több prot. egyházi művet ajánlottak „a nagyságodnak vallásunkon való dicséretes és sok magyar asszonyokat és férfiakat pirongató állhatatosság — és a keresztyéni kegyességnek ennyi ideig való keserves özvegységében tisztán élésében és hiti vallásán való ifjaknak Akademiákon való tanításában, mind a mai napig való meg nem szűnésében ájtatosan való gyakorlása“ — okáért.³⁾ Ime, ez ajánló sorokból is világos az, hogy ők anyagi áldozatokat is hoztak a reformációért; ugyanazt tevék, mint a többi magyar főurak: ifjakat tanítottak külföldi egyetemeken.

A Drugethek közül azonban a reformációért való buzgalom tekintetében is leginkább István, a „hazánknak nagy oltalmazója“ tűnt ki. Birtokokat adományoz,⁴⁾ lelkészi charát alapít,⁵⁾ Zemplén vármegyére rányomja a reformáció bélyegét.⁶⁾ — Egy szóval a harczi zaj között lelkének nyugalmáról is gondoskodott; harczott hazájáért és a megtisztított vallási igazságokért; a Károlyi Gáspár féle Biblia kiadási költségeiben is részt vesz. — Ha ugy figyelemmel végig olvassuk azt az előbb közölt négy sornyi imát, melyet harczbba indulá-

¹⁾ Tóth Ferencz: i. m.

²⁾ Acsádi Ignác: Szécsi Mária.

³⁾ Eperjesi Madarász Márton: A jó és kegyes élet módjáról ez. 1643. kiadott műve ajánlásában.

⁴⁾ Sárospateki Füzetek i. h.

⁵⁾ Mészáros Károly i. h.

⁶⁾ Fejes István i. h.

sakor imádkozott, lehetetlen rá nem ösmernünk a XVI. századbeli praedikátoroknak gondolkozására és érzelemvilágára. Ez az István már egész valójában a reformáció híve volt.

VII.

Mielőtt a Drugethek XVI. századbeli vallásos szereplésének rajzával végeznék, szükségesnek vélem — mert munkám tárgyával összefügg — a *toronyai zsinat* idejével és helyével is, legalább röviden, foglalkozni. Fejes István „A s. a.-ujhelyi ref. egyház története“ cz. munkájában ennek a még mindig kétséges zsinatnak helyét a zemplénmegyei Toronyára teszi. Földváry László¹⁾ Fejes állítását nem hajlandó elfogadni. Ennek okát ő abban adja, hogy Perényi Péter is, Drágffi Gáspár is, mint a reformáció hatalmas pártfogói, már abban az időben, mikor e kérdéses zsinat tartatott, sirban nyugodtak; tehát az északon és keleten egyaránt szorongatott protestánsok nem zsinatolhattak sem Ferdinánd, sem Martinuzzi birodalmában, hanem inkább a Patócsiak, a Mágócsiak, a Jaksitok, a Massaiak stb. közelében. — Aztán másodsorban azt sem hajlandó történeti tényként egészen elismerni, hogy somlyói Báthori Anna Drágffi Gáspár után lett volna a Drugeth Antal felesége s csak harmadsorban a Drágffi Györgyé. És ez a kétségeskedése is befolyással van arra, hogy a Fejes állítását ne ösmerje el a valóságnak megfelelőnek. S végül az is ellentéte a Fejes állításával szemben, hogy itt Toronyán már azért sem lehetett e zsinat, mert ezen a püspöki kötelességekről hozattak határozatok, holott Magyarország e felső részében levő egyházak nem fogadták el a püspöki igazgatást.

Földváry Lászlónak e három pontba foglalt ellentéte, a Fejes István állításával szemben, nem igen erősek. Mert igenis: ha Báthori Anna, mint nő, egymagában gyöngye lett volna is, hogy a szorongatott protestánsoknak védője lehessen: ott volt férje, Drugeth Antal és vele együtt a többi Drugethek, kik már ez

¹⁾ Prot. Szemle 1894. évf. 567. 568. l.

időben a reformáció hívei valának és gazdagság, befolyás s hatalom tekintetében nem álltak hátrább a Földváry által említett családoknál. S a mily biztonságban zsinatolhattak a protestánosok a Mágócsiak, Massaiak s Petrovicsok védelme alatt, ép oly biztosan megtehették azt Zemplénmegyében a Drugethek védelme alatt, akiknek befolyása alatt állt — mondhatni — a XVI. század legnagyobb részében a vármegye, amelynek csaknem egész felső részét a Drugethek birták.

Az pedig, hogy Báthory Anna, a Drágffi Gáspár özvegye, Drugeth Antalnak második felesége volt és hogy ez a Drugeth Antal Báthori Annának — *mint Drágffi Gáspár özvegyének, második férje volt*: teljes bizonyosságu történeti tény. Ha nem elég bizonyíték erre nézve a leleszi levéltárban levő okmányok, melyekre Fejes I. hivatkozott; ha nem elég bizonyíték az, hogy Szirmay Antal, ez a szorgalmas történetkutató, meg Tóth Ferencz is, Báthori Annának házassági viszonyairól így vannak értesülve: akkor talán meggyőző érv lesz az, ha a Drugeth Antal gyermekeinek leszármazási viszonyait összevetjük a Drágffi Gáspár halálával. — Drugeth Antalnak — tudomásunk szerint — ugyanis két gyermeke maradt: Miklós és Borbála. E Borbála ahoz a Kechéti Mártonhoz ment feleségül, aki 1534—38 közt veszprémi püspök volt. Tehát ennek a Borbálának 1538 után kellett férjhez mennie. S ha a legfiatalabb életkort vesszük is fel, amelyben férjhez ment, mégis 1525-ben kellett születnie. Hogy pedig e Borbálának nem Báthori Anna volt az édes anyja, azt egészen bizonyosan abból a körülményből állithatom, hogy 1542-ben Sárospatakon a Perényi által összehívott szövetségben Drugeth Antal Drágffi Gáspárral együtt volt jelen. 1542-ben tehát él mind a kettő, Drágffi Gáspár pedig 1545-ben meghal. S ha elfogadjuk valónak azt, hogy — amit kétségbe nem is vonhatunk — Báthori Anna volt felesége Drugeth Antalnak is (mert majd mindenik történeti kutforrás megemlékezik erről a házassági szövetségről is): akkor teljesen bizonyos az, hogy Drugeth Antal vette el a Drágffy Gáspár özvegyét és ez özvegy csak a Drugeth Antal halála után lett a

Drágffi György felesége, akinek a fia, Ecsedi Báthori István, ismét Drugeth leányt, Drugeth vagy Homonnay Eufrozinát veszi feleségül.

S végül az sem erős érvelés, hogy Zemplénmegyében azért nem volt megtartható ez a zsinat, mert itt a püspöki igazgatást nem fogadták el. Mert abban az időben még kiépült egyházszervezetről nem szólhatunk. Sem hitvallás, sem egyházszervezet tekintetében határozott irány Magyarországon a XVI. század első felében nem volt. Éppen azért tartották a zsinatokat, hogy ily határozott irányt adjanak az új egyháznak, s hogy az egyes vidékeket is megnyerjék a többség által elfogadott szervezetnek, iránynak, tehát hogy az *egységet* lehetőleg megteremtsék.

Mindaddig tehát, míg *positiv* történeti bizonyosságot nem olvasok e zsinat helyére vonatkozólag: a Fejes István állítása felett egyszerűen napirendre térni nem tartom megengedhetőnek. Mert amennyi jogosultsága van a mai *positiv* adatok ismerete mellett azon állításnak, hogy a csanádmegyei Torony nevű helységben tartott e zsinat, éppen annyi jogosultsággal állithatni azt is, hogy a zemplénmegyei Toronyán.

VIII.

Végül nem vélek felesleges munkát végezni, ha a Drugethek vagyoni helyzetével is foglalkozom, kiterjeszkedve arra is, hogy közgazdaságilag és iparilag minő hatást gyakoroltak. Amint gyarapodott a család — tagjainak számában, úgy gyarapodott vagyoni tekintetben is. Sokféle körülmény volt befolyással e vagyonosodására: politikai szolgálat (Ungvárt pl. ilyen szolgálat jutalmaképpen kapták); kényuri hatalmaskodás (A Drugethek nagy része előtt, mint e kor többi oligarchái előtt is, nem volt szent a tulajdonjog. „Ami az enyém, az az enyém; de ami a tiéd, az is az enyém“ elvét ők a gyakorlatban sokszor megvalósították); és a házassági összeköttetések, (A leggazdagabb családokba házasodtak be, mint fentebb láttuk, amely házasságok az ingatlan vagyont és az ezzel

járó jogokat is növelték, de legfőképen a Drugeth-kincseket szaporították).

A XVI. század végén a Drugethek csupán Zemplén-megyében 2442 jobbágygyal birtak s alig volt e megyének felső részében község, melynek urai ne ők lettek volna.¹⁾ S hogy pedig kincsekben mily gazdagok voltak, mutatja az az egy körülmény is, hogy Drugeth Gábor, a hamispénz verő, halála után, annak daczára is, hogy a hamispénz veréshez sok kincset felhasznált, 80,000 frtra becsült arany edények s ékszerek maradtak, amely összeg a mai pénzérték szerint egy millió forintnak felel meg.²⁾

Daczára azonban, hogy ily rengeteg vagyonnal rendelkeztek s a hatalomnak s a befolyásnak oly magas fokán állottak: közgazdaságilag sem az országnak, sem e nagy vidéknek előnyére nem voltak. Sőt úgy az ország, mint e vidék közgazdasági viszonyainak hanyatlásában nekik is nagy részük volt. Amint láttuk: amily érzékkel viseltettek a Drugethek a kor erényei iránt, ép' olyan könnyen ragadt rájuk a kor bűne is. A XVI. század hamispénz verői között szerepelnek a Drugethek is. A Jeszenői vár volt a pénzverő hely. De ha még csak ez lett volna e tekintetben a Drugethek bűne: meg tudnók bocsátani, mert az országnak közgazdasági viszonyai a mohácsi vész után nagyon zilálttá lettek s ehez hozzájárult a Ferdinánd és Zápolya János közti trónviszály is, melyben a Drugetheknek nagy szerepük volt s ez sok anyagi áldozatukba is került, amiért kénytelenek voltak ékszereiket előbb elzálogosítani, s később — hogy olcsóbban és könnyebben juthassanak pénzhez — belőle pénzt verni. De egyik bűn a másikat s harmadikat vonzza. Nem állapodtak meg ott, hogy a saját kincseikből értékes pénzt vertek, hanem hozzányúltak azokhoz a kincsekhez is, melyeket a török által veszélyeztetett vidékek főurai, egyházai megőrzésükre bíztak. S még ennél is tovább mentek. Mikor látták, hogy a pénzverés sok arany edényt, ékszert és drágaságot felemésztt: vertek

¹⁾ I. Adalékok i. m. IV. évfolyamát.

²⁾ Adalékok i. m. IV. évf.: Komáromy András dr. közlését.

hamis, értéktelen pénzt s ezzel rontották a magyar pénz értékét, hitelét; s aztán — hogy a gondjukra bizott drágaságok száma meg legyen — hamisították azokat is; s ezáltal a legközönségesebb módon csalták a bennük bizókat.¹⁾ És ez a bűn a XVI. század közepe táján a Drugethek között általános volt, valamint az is, hogy a törvény és tulajdonjog sem volt igen szent és tisztelt előttük, ami aztán annak a vidéknek, melyen birtokosok valának, zsarnokaivá, rettegett uraivá tette őket.

Ami az iparnak, művészetnek, tudománynak előmozdítását illeti, a Drugethek mellett a XVI. században csak nagyon kevés adat tesz tanubizonyságot; ez is inkább már a század legvégére esik.

*
* *

Ime tehát, a Drugethek valósággal *átélték* a XVI. századot, oly értelemben, hogy résztvettek *cselekvőleg* annak minden egyes mozzanatában. A nagy nemzeti gyász sujtotta őket is vérben és vagyonban egyaránt. A trónviszály párttusáiban előkelő helyen küzdöttek ők is meggyőződéseik és érdekeik szerint. Az országos bajok orvoslásából sem hiányzott a Drugethek keze. S midőn a nemzetnek önmagát kellett védeni idegen hatalom ellen, a Drugeth-név fényben és ragyogásban akkor nyert legtöbbet. Sőt kivették részüket a század nagy szülöttjének, a reformációnak neveléséből, erősítéséből is. Bár erényeik mellett a büntől sem voltak mentesek. De hisz e bűnök a XVI. századhoz szintén hozzátartoznak.

Legkiválóbb volt a Drugethek közt: Ferencz a század elején, kinek jelleme: az erős meggyőződés, az a mellett való kitartás és a hűség; és a század végén István, kit az önzetlen honszerelem, az áldozatra kész honfíui kötelesség és a mély vallásosság jellemeznek.

De a Drugeth-familia az ő szereplésének tetőpontját nem ebben a században érte el, hanem a következőben, mely egyszersmind temető százada volt a Drugethek fiágának.

¹⁾ L. Komáromy András dr. i. h.

V. FEJEZET.

Homonna reformációja és Kecskeméti G. János.

I.

Zemplénmegyének kiszélesedett északi részét sem hagyta érintetlenül a XVI. század nagy jelentőségű vallásos mozgalma, a reformáció. És pedig nemcsak egyeseket, nemcsak azokat a hatalmasokat hódította meg, kik uralták e nagy vidéket: hanem a népet is, elfogadván egész községek az új tanokat. Zemplénmegyének e kiszélesedett felső részében azon községeken kívül, melyekben ma is — a reformáció megindulásától kezdve szakadatlanul — vannak protestáns egyházak, nagy hódításokat tett a reformáció mindjárt a XVI. első felében; mint pl. Terebesen, Varannón, Domásán, Topolyókán stb. és Homonnán is. E községekben azonban a XVI. századbeli reformációnak ma már nyoma is alig-alig van. Még a köztudatból is annyira kiveszett, hogy valósággal ujság — még pedig a hihetetlenséggel határos ujság — számba megy ennek a történeti valóságnak emlegetése. Így pl. Homonnának XVI. századbeli reformációját is a legutóbbi időig a köztudat előtt mély-séges homály fedé. Az, hogy valamely történeti tény így elmosódhatik, első tekintetre csodálatosnak, hihetetlennek tűnik fel. Ilyen csodálatosnak tűnik fel az is, hogy pl. Homonnán teljesen nyoma veszett harmadfél száz esztendő alatt a reformációnak. Pedig ez természetes, ha ösmerjük e kis városka reformációjának elnyomási viszonyait. Ahol a jezsuita kéz dolgozott közvetlenül, ott történeti nyom, történeti adat sehol sem maradt. Itt pedig, mint látni fogjuk, a jezsuita kéz közvetlenül dolgozott. Ebben a körülményben keresendő oka annak, hogy a köztudatból a homonnai prot. egyház lé-

tezése egészen kiveszett s hogy arra a multa vonatkozólag *itt Homonnán egyetlen sorocskányi adat sem maradt.* Meglehet, hogy mindent megsemmisítettek, meglehet, hogy magokkal vitték s a becses adatok valamelyik kolostor porlepte okmányai között vannak.

Hogy volt Homonnán a XVI. században protestáns egyház, azt két positiv történeti adatból tudjuk. Az egyik egy volt homonnai predikátornak Kecskeméti C. Jánosnak műve, melyet *mint Homonnai predikátor írt*; a másik pedig az, hogy a XVII. századból maradt korunkra, már előttünk is ismeretes egy pár adat, mely e homonnai református egyház *elpusztításáról* szól. *Az tehát, hogy már a XVI. században volt itt Homonnán protestáns egyház, bizonyos.* — De hogy mikor keletkezett itt a reformáció, s hogy melyik évben alakult meg a református egyház: *positive*, írott adatok alapján nem állapíthatjuk meg. Azt pedig hogy milyen volt a szervezete, kik voltak a papjai, volt-e iskolája s milyen: még kevésbé; minthogy semmi sem maradt feljegyezve. Még csak a helybeli róm. kath. egyház birtokában sincsenek írott adatok, még a saját multjára vonatkozólag sem. Mint Szkurkay Ágoston plébános állítja, csak arról tud a róm. kah. egyház, hogy 1669-ben állíttatott *vissza* a mai plebánia s 1721-től vezettetik az anyakönyv.

Ha azonban positiv, mondjuk írott adatok alapján valamely történeti tény nem deríthető is fel, — nem ok ez arra, hogy elsikoljunk felette. A *kritikán alapuló combináció* éppen arra való, hogy a történeti események között az adatok elkallódása által támadt hézagot kipótoljuk. Ez a kritikán alapuló combináció teszi lehetővé a homonnai reformáció — legalább hozzávetőleges — kezdetének és irányának megállapítását, addig is, míg az egyháztörténeti nagyobb arányu kutatások esetleg biztos eredményt fognak felmutatni.

Az bebizonyított történeti tény, hogy Zemplénmegyében a reformáció hívei 1530-ban már szabadabb kezet nyertek, miután két zemplénmegyei főnemes, Drágffy Gáspár és Perényi Péter, a reformációnak „főpártfogói“ voltak; azt is kimutattam, hogy a nagy tekintélyü és

dusgazdag Drugethek 1530—35 közt már a reformáció hiveivé lettek s annak terjesztésére ők közvetlenül is nagy mértékben befolytak. S hogy Homonnán kizárólag a Drugethek birtokoltak, azt az előbb közölt statisztikai adatok bizonyítják. Arról is, mint történeti valóságról, tudunk, hogy Drugeth Antal, Gábor és István 1542-ben ott voltak Sárospatakon azon szövetségben, melyet Perényi Péter és Drágffi Gáspár szerveztek, melyben volt keze az erős akaratu Siklósi Mihály reformátornak is. E történeti tényeket ismerve, sehogy sem lehet feltennünk azt, hogy a Drugethek elnézték volna, hogy éppen azon városban, mely egészen az övék volt, ne legyen az új tanokat hirdető egyház. — A Drugetheket különben is nagyon jellemzi az, hogy ők a saját meggyőződésüket nem igen hallgattatták el. Elég gazdagok és hatalmasok voltak ahhoz, hogy még szembe is szálljanak meggyőződéseik és akaratuk érvényre juttatásáért.

Ez adatoknak összevetéséből a következőket vonhatjuk le, mint — legalább is valószínű — történeti állításokat: 1. A homonnai reformáció és az új egyház megalakítása a Drugethektől el nem választható. Homonna ugyanis a Drugetheké volt teljesen; az az elv pedig, hogy cuius regio, eius religio, nem az elmélet által felállított tétel, hanem ezt a gyakorlat hamarabb megalkotta, mint az elméletben létezett volna. — 2. A homonnai ref. egyházat a Drugethek nem sokkal a reformációhoz való átpártolásuk után alakították meg. 1530—35 közé teendő a Drugetheknek a reformációhoz való átpártolása, tehát mindjárt ezután kellett a homonnai ref. egyházat is megalakítaniok s ennek 1540 előtt kellett bekövetkeznie. — 3. A homonnai református egyház megalakítása nem egy Drugeth nevéhez fűzendő, mert a Drugethek nem községeként örökölték és birtokoltak, hanem, különösen a nagyobb és fontosabb községekben, több Drugeth is örökölt és birtokolt egy időben. Pl. 1556. egyszerre két Drugeth vezettetik be a homonnai uradalomba István után: Miklós és István; vagy az 1589-iki kamarai lajstrom szerint, Homonna három Drugethé volt: Istváné, Borbáláé és Györgyé (III.).

Ezek szerint tehát, a Drugethek közösen alakították meg az új egyházat, kik közül Antalnak volt benne legtöbb része, mint aki a XVI. századbéli első Drugeth-testvérek közül maga is birtokolt Homonnán s mint aki Perényivel és Drágffival legközelebbi viszonyban állott. Az egyháznak megalakítása nehézséggel nem is járt, mert a város közepén állt a plebániái épület és templom, amelyet az új egyház részére foglaltak le. Ez időtől fogva nem volt tehát Homonnán róm. kath. plebánus 1669-ig.

Hogy Homonna reformációja a 35—40-es években kezdődött s a XVI. századbéli első Drugethek szervezték azt, még egy fenmaradt szájhagyomány is igazolja. Van ugyanis a lengyel határszélen egy Sztrazsova nevű község, melyben ma jezsuita kolostor van. E kolostor templomában őriztetik egy Mária-kép. E kép, a szájhagyomány szerint, a homonnai Ferenczrendi templomból került oda. E kép a homonnai szerzetes templomnak becses tárgya volt, mert a nép ennek csudatévő erőt tulajdonítván, a barátok konyhájára sokat hozott. Megneszelvén a barátok a reformációnak Homonnára való megérkezését, első gondjuk volt e Mária-képet menteni meg, mert azt már ők is tudták, hogy a reformátorok templomaikban sem képet, sem oltárt nem tűrnek meg. S a barátok M.-Laborezig vitték e képet s ott átadták a sztrazsovaiaknak, arra buzdítván a kegyes hívőket, hogy járjanak e képhez búcsút. E kép — a nép hite szerint — többször visszakerült Homonnára, honnan mindannyiszor visszavitték, a reformáció rombolásától megkímélendők. És a nép ma is buzgón látogatja a sztrazsovai kolostort, mely a felvidéknek oly látogatott bucsujáró helye, mint az alvidéknek Máriapócs. — Ha a Drugethek közül valamelyik nem tért volna még át a reformációra; és ha a Drugethek nem akarták volna Homonna reformációját: a Ferenczrendi barátok egész biztonságban érezték volna magukat s nem tartották volna szükségesnek becses kincsükkal szemben az óvó intézkedést.

II.

Hogy ez a homonnai reformált egyház hitvallás tekintetében melyik irányhoz tartozott, a Lutherihez-e, vagy a Kalvinihoz, mindjárt megalakulásakor: biztosan nem mondhatni meg. De valószínűleg határozott iránya ilyen értelemben nem is volt. Mert hiszen a XVI. század első felében a magyarországi reformáció hitvallás tekintetében határozottan nem is különböztethető meg. Mindenesetre előbb a Lutheri irány kezdett terjedni s a Drugethek is előbb ezt az irányt követték. A toronyai zsinat alkalmával kezdtek a Drugethek a Kálvini irány felé fordulni s ettől kezdve kutathatók csupán a homonnai reformált egyház hitvallás tekintetében való irányát is, ha nem volnának adataink, melyek arról győznek meg bennünket, hogy igenis úgy a Drugethek, mint a homonnai egyház, a Kálvini irányu reformációhoz csatlakoztak. Az ezt bizonyító adatok közt, mint legfontosabb, az, hogy Drugeth István, ki 1556-ban költözik be a homonnai uradalomba, a Kálvini irányu egyházak pátronusa, ilyen pl. az ungvári ref. egyházé; továbbá az egyetlen ismeretes homonnai pap, Kecskeméti C. János, szintén a Kálvini irány hive. — E Kecskeméti C. János műveiből állithatjuk azt is, hogy a homonnai ref. egyház magyar egyház volt, mert hiszen tót a jku gyülekezetnek magyar nyelvű praedicatiót nem irt s nem mondott volna el. Pedig ennek a Kecskemétiinek nyomtatásban is maradt ránk egy predikációs könyve,¹⁾ amely a legerősebb adat az ő homonnai lelkeskedése mellett, szép magyar nyelven szól gyülekezetéhez. E predikációs könyv előszavában „az én pásztorágom alatt levő kicsiny nyájról“ beszél, amiből egyáltalában nem állitható az, hogy gyenge gyülekezet, vagy pláne gyenge papság lett volna a homonnai. Lélekszámra nézve nem volt ugyan nagy, mert hiszen, mint előbb kimutattam, 100 házból, 6—700 lélekszámból állt a XVI.

¹⁾ „Az Sámuel Proféta második könyvének Huszonnegyedik részének Praedicatiók szerint való magiarázattya. Melyben Dávid választya az döghalált inkább, hogy nem mint az ellenség kezébe esnök. Irattattanak és Praedicálttának Kecskeméti C. János Homonnay Praedicator által MDCXXII.“

században Homonna; de ez, mint urasági birtok, egészen református volt s mint hatalmas és gazdag pátronus alatt álló egyház, lelkésze javadalma is fényes lehetett. A róm. kath. plebábina jövedelmei minden valszinűség szerint átmentek a ref. pap birtokába. Bizonyosság erre, hogy az 1598-iki kamarai adó lajstromok szerint Pappfalván 10 jobbágy a homonnai plebánia czimén szerepel,¹⁾ holott ekkor róm. kath. plebánia Homonnán nem volt.

De hogy általában milyen volt ennek az egyháznak a szervezete, kik voltak sorszerint papjai, volt-e iskolája, kik voltak tanítói, nem mondhatjuk meg — az erre vonatkozó adatok hiányában. Egy papjáról tudunk ez egyháznak csupán, még pedig arról is keveset. Ez, a már többször említett Kecskeméti C. János. — Azt is, hogy a homonnai ref. egyháznak valamikor lelkésze volt, csupán a már idézett könyv czime árulja el.

III.

Kecskeméti C. Jánost Bod P.²⁾ összetéveszti Kecskeméti A. Jánossal, aki sárospataki tanár volt. Kecskeméti C. János Kecskeméten született.³⁾ Születési idejéről gyermekéveiről, családi viszonyairól semmit sem tudunk. Ami keveset tudunk életviszonyairól, azt művei alapján tudjuk. Iskoláit Debreczenben végezte, Kecskeméti Tiburtsii Jánossal együtt, Taraesk János uram vala professoruk.⁴⁾ Teljes neve Kecskeméti Claudius János. Családi neve Sánta János; még ezen a néven van bejegyezve a witterbergi egyetem anyakönyvébe is. Szokásban volt a XVI. és XVII. században a családi nevek elibe a születési hely nevét is odairni és a családi magyar nevet latin nyelven használni. Ennek magyarázata az is lehet, mert a nagy reformátorok is szívesen latinosi-

¹⁾ Adalékok i. m. IV. évf.

²⁾ Ath. 141. l.

³⁾ V. ö. „Fides Jesu et Jesuitarum” cz. művének praefatióját, melyben Kecskeméti Tiburtsii Jánosnak, a tokaji főharmincadosnak, többek között ezért ajánlja e művét, mert egy városban, Kecskeméten születtek.

⁴⁾ L. előbbi jegyzetet.

tották neveiket, ami Kecskeméti C. Jánosnál annál indokoltabb, mert ő a latin nyelvet nagy előszeretettel használta mindenkor. Szép magyarságu művei előtt rendszerint egy-egy latin üdvözlő-verset is közlétesz.

Debreczenben iskoláit elvégezvén, 1598-ban Wittembergbe megy, a reformáció bölcsejéhez, hol éveken át tartózkodott. Hogy e hosszú külföldi tartózkodása alatt mivel foglalkozott, arról semmitsem tudunk. 1603-ban a Wittembergben tanuló magyar ifjak szeniora volt s azoknak anyakönyvében Kecskeméti Sánta Jánosnak iratik. De a következő 1604-ik évben már Heidelbergbe megy át.¹⁾ De hogy itt mennyi ideig tartózkodott s innen hova ment, egyenesen Tokajba jött-e, nem tudjuk. 1610-ben kisasszony havának (augusztus) 15-ik napján Tokajba hivattatott meg papnak, ahol „Szinérvárallyai Mihálylyal együtt vitézkedik.“²⁾ Valószínűnek tartom azonban, hogy külföldi tartózkodása után hazánkban legelőször Tokaj adott neki munka tért. Ennek állítására feljogosít a tokaji egyház birtokában levő feljegyzés,³⁾ mely így szól: „1613. T. Kecskeméti C. János Debreczenben és a külső országon dicséretesen folytatott tanulása után lett a tokaji ecclesiában második praedikátor 1610-ik esztendőben kisasszony havának 15-ik napján. E hivatalt mintegy 4 esztendeig folytatván, lett azután kállai, végtére pedig ungvári praedikátor és azon venerab. Tractusnak esperestje. Midőn Tokajba lakna 1611-ben karácsonkor praedicállott az ország Palatinusa Thurzó György jelenlétében is, ki akkor az ország fejeivel Tokajban beszállott vala.“⁴⁾

E feljegyzés tanubizonysága szerint négy esztendeig lakott Tokajban s innen Nagy-Kállóba 1614-ben ment át.⁵⁾ — Hogy itt, Nagy-Kállóban, mennyi ideig lakott, biztosan nem állithatni. De hogy a következő

¹⁾ L. Sárospataki Füzetek 1861. évf. 699., 670.

²⁾ V. ö. i. m. Praefatióját és Sárospataki Füzetek i. h.

³⁾ Közölte velem t. Horváth János tokaji ez idő szerinti ev. ref. lelkész ur; e közlés i. m. Praefatiójának tartalmával is megegyezik.

⁴⁾ A Keesk. C. Ján. ünnepi prédikációinak Lorántfy Mihályhoz intézett ajánló levelében is így van.

⁵⁾ Wurga Lajos: i. m. II. k. 809. l. röviden megemlékezik szintén K. C. J.-ról, de adatai a valósággal nem mindenben megegyezők.

1615-ben is kállai praedikátor volt, azt onnan állíthatom, mert egyik munkáját¹⁾ itt írta és 1615-ben Debreczenben adja ki, holott ha N.-Kállóból előbb elment volna, Debreczenben nem nyomatta volna, hanem közelebb lakóhelyéhez, — aminthogy már 1619, 1620, 1622-ben Bártfán nyomatja műveit. — Ez az adat is ellentmond annak a régibb feltevésnek (Szombathy János spataki prof.), mintha ez a Kecskeméti pataki tanár lett volna.

1619-ben már mint ungvári predikátort találjuk. Erre is első sorban művei vezetnek reá.²⁾ S 1622-ben pedig már a homonnai ecclesiában praedikál az ő „kicsiny gyülekezetének“ a Sámuel próféta második könyvének 24-ik része felett; e műve nyomtatásban is megjelent s egyik erős bizonyossága annak, hogy ő homonnai praedikátor is volt. Ez időtájt volt ő az ungi egyházmegye esperese is,³⁾ amely egyházmegyéhez tartozott a homonnai egyház is, amely — papi jövedelem tekintetében — nem a legkisebb egyházak közé tartozott. Hogy Homonnáról mikor ment el s miért, nem tudjuk. Meglehet, hogy innen elüzetett, mert 1620 után már — mint látni fogjuk — Homonnán a reformártusok nem a legbékésebb viszonyok között voltak s 1628-ban Bethlenhez panasz-levelet küldenek templomuk elfoglalása s papjuk elűzése miatt. Azt az egyet tudjuk, hogy 1624-ben már Vásáros-Naményban lelkészkedik, ahol egyszersmind Lónyay Zsigmond udvari papjává is lett.⁴⁾

Hol halt meg és mikor, nem tudjuk. Feljegyzés nincs róla. 1640-ben jelent meg még munkája nyomtatásban, tehát feltételezhetjük ebből, hogy ekkor még élt s talán éppen Vásáros-Naményban. De ezt biztosan nem lehet állítani, mert már akkor is nagyon öregnek kell felvennünk, ha az életéből ösmeretes évszámokat összevetjük.

¹⁾ „Három fü és nevezetes ünnepekre való prédikációi.“

²⁾ L. „Az Páristák között és mi közöttünk. . . .“ művét s előszavát.

³⁾ V. ö. Szabó K. R. M. K. 219. I. és Sárospataki Lapok 1895. évf. 765. l.

⁴⁾ V. ö. Sárospataki Lapok i. h. és Wurga L. i. h.

Nagy tudományáról és még nagyobb szorgalmáról szép számu és nyomtatásban is megjelent művei tesznek tanubizonyosságot. Ez idő szerint ismeretes munkái a következők:

1. Három Fű és nevezetes Esztendő's innepekre való praedicationok. E munka 1615-ben jelent meg nyomtatásban először Debreczenben, Kállói predikátorsága idejében, s több kiadást is ért. Az 1624-iki kiadás a sárospataki könyvtárban is meg van. Ajánló levele „az nemes nevezetes és nemzetes vitézlő úrnak, Lórántfy Mihálynak“ szól, aki kérte a szerzőt — mint maga mondja, — hogy a Tokajban 1611. karácsonyjakor, a Thurzó jelenlétében tartott predicationját adja át neki, hogy kinyomattassa. Van e könyvben egy predication a Krisztus fogantatásáról és egy halotti beszéd is.

2. Donartus Visartus „Fides Jesu et jesuitarum“ czimű művét magyarra fordítja, ilyen magyar czim alatt: „az az mi Urunk Jézus Tudományának, Jezsuiták tudományával való összevetése.“ Nyomt. Bártfán, 1619. Második kiadásban Sárospatakon jelent meg 1656 ban. E művét mint tokaji második predikátor fordítja.

3. „Az Pápastáknak esküvéseknek formái.“ Nyomt. 1619. Esztendőben (kézirással) Bártfán¹⁾. Ez a műve, valamint az előbbi is, a jezsuiták és a róm. kath. ellen szól.

4. „Catholikus református: azaz egy néhány vetelkedés alá vettetett hitnek ágazatinak magyarázattya . . .“, mely irattatott először angliai nyelven Guil. Perkinsus ánglus által, mostan pedig magyarra fordítottatott (*dedéből!*) . . . Debreczen, 1620. — Ajánló levél: Az Tekintetes és Nagyságos Istenfélő Iktári Bethlen Istvánnak, mint a Nagyságodnak alázatos Káplánja:

¹⁾ Ez is, valamint előbbi műve is a sárospataki főiskola könyvtárában meg vannak. E műve Praefationjának tartalma a következő: „Az Nemes, nemzetes és Vitézlő Keeskméti Tiburtsii Jánosnak, az felséges Mathias Romaj császárnak, Magyar és Cseh országoknak etc. királyának etc. Tokaj főharmincadossának“ ajánlja, mert a lelkipásztorokat szereti, mert a külföldre menőket segíti, mert a hitéért kész mindent elszenvadni, mert egy városban születtek, Keeskméten, mert együtt tanultak Debreczenben Taraesk János uramtól s mert szerző is Tokajban lakik, ahová 1610. kisasszony havának 15-ik napján hivatott meg papnak, ahol Szinérvárallyai Mihálylyal együtt vitézkedik. Irja o Praefatiót 1613. 12-én. márcz.

Kecskeméti János Unghvári praedicator“ 1620. Szent-Iván hava 1. napján. A mű elején vers is van Georgius Korocz Szepsinustól, a fordítást illetőleg. Az ajánló levélben Bethlen Istvánt dicsőíti. (A pataki könyvtárban ez is meg van.)

5. „Pázmány Péter Kalauzzának, Tizenharmadik könyvére való felelet.“ Melyet irt De Invocatione Sanctorum: Az szenteknek segítségül való hívásokról és esedezésekről Kecskeméti C. János unghvári praedicator által Bártfán nyomattatott Kléz Jakab által 1622. Esztendőben. 4. r. A—I. — 33. sztl. levél. Ajánlva van Gönczy Fejér Istvánnak¹⁾

6. Az Pápisták között és mi közöttünk vetélkedésre vezetett három fő Artikulusokról. A Keresztségről. Az Urvacsorájáról és az Antichristusról való praedicationok. Irattattanak és praedicaltattanak Ungvárat Anno 1619. Kecskeméti C. János unghvári praedicator által. Nyomattatott: MDCXVII. Esztendőben. 4. r. A—X — 21 iv — 84 sztl. levél. Nyomdai kiállítás után itélve ez is bártfai nyomás.²⁾

7. Az Sámuel Próféta második könyvének Huszon-Negyedik részének Prédikációk szerint való magiarazatya. Melyben Dávid választja az Döghalált inkább, hogy nem mint az ellenség kezében esnék. Irattattanak és predikáltattanak Kecskeméti C. János *homonnai predicator által Homonnán*. Nyomattatott Bártfán Kléz Jakab által MDCXXII. 84 sztl. levél.³⁾

8. Szép ájtatos könyörgések Vásáros-Namény 1624. Ez második kiadást is ért 1640-ben.

Ennyit tudunk Kecskeméti C. Jánosról. Nem sok, hogy egy embernek és korának hü képét belőle meg-rajzoljuk. De elég ahhoz, hogy legalább nagy vonásokban alkothassunk magunknak képet azokról. Kecskeméti — e munka után itélve — alapos, tudományosan művelt ember volt, aki ösmerte alaposan az akkori kor irodalmát. A XVI. és XVII. századbeli prot. prédikátorok életét éli

¹⁾ V. ö. Wurga L. i. m. 203. l. és Sárospataki Lapok I. évf. 767. l.

²⁾ V. ö. Századok 1871. évf. 636. l. és Sárospataki Lapok i. h.

³⁾ Sárospataki Lapok i. h.

teljesen. Hosszu éveken át a legnehezebb munkát, a tanulást végzi itthon és külföldön. S mikor hazajön teljes fegyverzettel meggyőződéseinek védelmére, osztályrésze a pátrónusok pártfogása szerinti vándorlás, a hitbéli meggyőződéseért való erős harc és — 7-ik szám alatt idézett műve szerint — az üldöztetés. Akkor már, mikor ő prédikátorkodott, az ellenreformáció hazánkban is erősen megindult, élén a hatalmas Pázmány Péterrel. Reformátorainknak elég munkát adott maga az a harc is, melyet az ellenreformáció teremtett. Ha Kecskemétinek csak a munkái czimét futjuk is végig, mindjárt meggyőződhetünk arról, hogy minden sorocskájával az ellenreformáció ellen küzd. Szószékre vitte gondolatait, érveit legtöbbször, oda, amely hely első sorban volt hivatva a meggyőződéseket irányítani. A Homonnán irt és elmondott prédikációk tulajdonképen polemiáknak nevezhetők a jezsuitákkal szemben, akik már az ő itt lakta alkalmával be voltak telepítve Homonnára. De, mint műveiből láthatjuk, még az annál nehezebb harctól sem irtózott. Felvette Pázmány P.-rel is az irodalmi harcot. Pedig nehéz volt az ő korában azoknak a helyzete, kik a hitbéli meggyőzésekért küzdeni tűzék ki életük céljává. Az ellenreformáció már sok hatalmas embert meggingatott. S akik nem hagyták még el új hitüket, kezdtek közönyössé válni mindaz iránt, ami az egyházzal összefüggésben vala. Ezt bizonyítja az az ajánló levél is, melyet Kecskeméti Tiburtsii Jánoshoz irt, melyben tulajdonképen azt mondja: azért ajánlom neked e munkámat, mert nem vagy olyan, mint sokan kortársaid közül.

Általában Kecskeméti C. János ugy tudományos képzettségénél fogva, mint működésénél fogva, méltán foglalhat helyet a XVI. és XVII. századbeli nagy reformátorok mellett. Actív eredménye ugyan az ő munkálkodásának nem volt, de nagy érdem ugy nemzeti, mint vallási tekintetben a XVI. sz. végén és a XVII. század elején a *bátor* és *kitartó* ellenállás is. Bátor és kitartó ellenálló volt Kecskeméti.

VI. FEJEZET.

A Drugethek fény- és hatalmi kora. A család fi-ágának kihalása.

I.

István (V.) fényessé, ragyogóvá tette a Drugeth-nevet a XVII. század második felében. És pedig nem az által, hogy egyoldalulag az uralkodónak tett megbecsülhetetlen szolgálatokat, hanem azáltal, hogy hazája és honfitársai előhaladására értékesítette szellemi és anyagi hatalmát. István a nemzeté volt egészen s nemzete boldogságáért való buzgólkodása tette őt kortársai előtt is nagygyá s az utókor előtt is tiszteltté. De vele a Drugethek fénye és hatalmi nagysága még nem érte el a tetőfokot. Fiának, Bálintnak, történeti szereplése tekinthető a Drugeth-család fénykorának és e Bálint unokaöcse, György (III.), állt a hatalomnak legmagasabb fokán. S egyszersmind e két Drugeth az, akik összekötötték a XVI. századot a XVII-ikkel, a család történeti szereplésében.

Annak a kornak, melyben e két Drugeth nagyon fontos és előkelő politikai szerepet töltött be, a vallási kérdés volt éltető eleme. Alig volt valami vitás ügy, melynek valami köze legalább ne lett volna a protestantizmus és katholicizmus ellentétéhez. Ez ellentét uralkodott mindenben, sulyosította a politikai bonyodalmakat és élesítette a személyes összeütközéseket.¹⁾ És amíg István (V.) külön választhatta a nemzeti ügyet a vallási ügytől: addig ugy Bálint, mint György, mikor vallási ügyért harczolt, védte a nemzeti ügyet, illetve ártott a nemzeti ügynek.

Mielőtt azonban a család szereplésének további raj-

¹⁾ L. Szilágyi S.: i. m. VI. k. 25. l.

zához fognék, adom a család folytatólagos leszármazását. A XVII. századba két testvér utódai mentek át: a Gábor unokája, Bálint (a fényes multu István fia) és a György (I.) dédunokája, György (III.) E Györgynek utódai maradtak fen legtovább. Bálintnak csak egy fia maradt, István, ki mielőtt megházasodott volna, gyilkosságnak esett áldozatául; és így ez ágon korán kihalt a Drugeth-familia. Bálintnak volt még egy fia, László, de ez fiatalon halt el s nagyobb szerepet nem játszott. Györgynek azonban már két gyermeke maradt: Erzsébet, ki Révay Lászlóhoz ment feleségül és János (X.). E János ismét két gyermeket hagyott maga után: Györgyöt (IV.) és Katalint. Tehát itt is megint csak egy fiu tartja fenn a családot: György, ki már négy gyermeknek volt atyja: Bálintnak, ki a papi pályára ment s így családot nem alapított; János (XI.), ki házasságkötés előtt halt el; Zsigmond és Krisztina. E szerint csak Zsigmondban maradhatott volna fel a Drugeth-család; de neki csak négy leánygyermeke maradván (t. i. Rozina Marinka, Juliánna, Zsuzsánna, Klárika), vele a Drugeth-család 1684-ben férfiágon kihalt. (A leszármazási táblázatot könnyebb áttekintés czéljából l. a fej. végén.)

Nem sok tehát a Drugeth-család tagjainak száma, akiknek történeti szereplésével foglalkoznunk kell még, de annál fontosabb és nagyobbarányu az a történeti szereplés, melylyel a Drugeth-család az ország ügyeiben részt vett, éppen nemzeti életünk legválságosabb és legbonyolultabb idejében s viszonyai között.

II.

Magyarországon is, Erdélyben is a legsíralmasabb állapotok voltak a XVI. sz. végén és a XVII. ik elején. Mindenütt elégedetlenség és panasz hangzott a lakosság között. A király, Rudolf, teljesen érzéketlen volt e panaszzal szemben. Ő egyedül jezsuita tanácsadóira és komornyikjaira hallgatott. Ezek szabták meg a prágai udvar politikai irányát is. Ez a politikai irány pedig az volt, hogy a protestantismus megsemmisíttessék, mert úgy gondolták, hogy ezzel a magyar alkotmányt is el-

törölhetik. És akadtak Magyarországon is — különösen a kath. klérus kebeléből — kik ennek a politikai iránynak voltak hatalmas munkásai. Ilyenek pl. a prot. szülöktől született Forgách Ferencz bibornok s a szintén prot. születésű Pázmány Péter, Balássfy Tamás stb. És a világiak közül is akadtak néhányan, kik e párthoz szegődtek, bár a világiaknak nagy többsége még a nemzeti párthoz tartozott, melynek működése a protestantizmus védelmében csucsosodott ki. Ez utóbbi párton találjuk a Drugethket is.¹⁾

Ilyenek voltak a viszonyok, mikor a dicső emlékü István (V.) örökébe fia, Bálint (I.) lépett. Ő 1577-ben született. Alig mult el 20 éves, mikor atyját elvesztette. De azért a fiatal életkor elég volt arra, hogy az atyja iskolájában szép nemzeti jellemmé fejlődhessék; s hogy megérthesse atyjának politikai irányát, mely nem a császári udvar kegyének elnyerni törökvésében állt, hanem a magyar nemzeti ügy és érdek diadalra juttatásában.

Rudolfban Magyarországon nem volt bizalma azoknak, kik a magyar nemzeti ügy diadalra jutását óhajtották; hiszen ő — különösen élete vége felé — csaknem beszámíthatatlan állapotban volt. Sőt azok sem igen örültek a Rudolf uralkodásának, kinek céljuk magyar nemzetellenes volt. S ez annak oka, hogy Mátyás főherczegtől várt mindkét fél egészségesebb és céljaiknak megfelelőbb politikai irányt. A Drugethek is Mátyás iránt érdeklődtek. Az ekkor élő és legidősebb Drugeth Bálint is a Mátyás politikájától várt sokat s a határszélen egy nagyobb sereggel készenlétben is állt a Mátyás szolgálatára. S Mátyás elég ügyes volt ahoz, hogy kétszínű politikájával megtartsa a maga részén úgy a kath., mint a prot. pártot. Mignem 1604-ben, akarva, nem akarva szint kellett vallania az által, hogy engedett a kath. párt kivánságának és törekvésének s az ezen országgyűlésen meghozott huszonegy törvény-cikkhez a XXII-iket, mint záradékot is odatoldották, aminek következtében a protestánsok sok zaklatást, üldözést szenvedtek.

¹⁾ V. ö. Zsilinszky i. m. I. k. és Szilágyi S. i. m. VI. k.

A 27 éves Drugeth Bálint ekkor már általánosan ösmert volt mindkét magyar hazában; az ország észak-keleti megyéinek pedig éppen élén állott. Zemplénavar-megyének, atyja halála után, főispánja lett, ki alatt a megye czimere is megújított.¹⁾ Drugethben és társai-ban, de általában a kath. párthoz nem tartozó magyar főrendekben nagy visszatetszést támasztott a „22-ik articulus“ már csak azért is, mert alkotmány-jogi sérelem volt ez, amennyiben a király önkényesen a kath. párt kedvéért függesztette a hozzá szentesítés végett benyújtott I—XXI. cikkhez. De engesztelhetetlen sérelem volt azért is, mert ez az artikulus, melylyel megújította a király elődeinek a kath. vallás érdekében alkotott törvényeit, megfosztotta a protestánsokat vallásuk szabad gyakorlatának az I—XXI. cikkekben foglalt bizto-sítékaitól. A XXII. t.-cz. feletti megbotránkozásnak leg-először a gálszécsi országgyűlésen adtak kifejezést a karok és rendek, mely 1604. szept. 8-án tartatott *Drugeth Bálint elnöklete alatt*. Mikor ugyanis Belgioso kassai ka-pitány rakamazi táborából arra hívta fel a gyűlést, hogy a had folytatásához segélypénzt adjanak, az összegyűlt rendek azt válaszolták, hogy addig nem hajlandók segélyt adni, míg a XXII. t.-cz. el nem töröltetik s a protes-tánsok vallásszabadsága el nem ösmertetik. De engedé-kenység nem történt, sőt a kath. párt méginkább erő-szakoskodott s Belgioso igyekezett a XXII. t.-czikkeknek érvényt szerezni. A protestánsok nyakára jezsuitákat kezdett telepíteni. Így készítette elő a kath. párt a Bocskay-féle felkelést.

Mátyás főherceg mikor látta, hogy az ország békéje erősen fel van zavarva, 1605. jan. 6-ára Pozsonyba hívta a rendeket országgyűlésre. Hanem ez országgyűlésre nagyon gyéren mentek a követek, úgy, hogy a király az országgyűlést el is napolta, amiért is a megjelent követek elégtelenül tértek vissza. E közben azonban a Bocskay tekintélye erősen megnövekedett s az erdélyiek 1605. február hóban fejedelmükké is megválasz-

¹⁾ Adalékok i. m. IV. k. 242. l.

tották, ami által a felkelési mozgalom még nagyobb jelentőséget nyert.

A Drugeth Bálint és társai állásfoglalása nagy mértékben hozzájárult a mozgalom sikerének biztosításához. Bocskayhoz csatlakozott szívvél-lélekkal, belátva, hogy Mátyással sem érhet a nemzet célját. Már a gálszécsi országgyűlés tulajdonképpen a Bocskay-féle felkelés zászlóbontásának tekinthető, amiben — mint elnöknek és hatalmas főurnak — Bálintnak sok része volt. Valamint nagyrésze volt Drugeth Bálintnak abban is, hogy még ez 1605. év április 17-ére Szerencsre összehívott országgyűlés a felkelés ügyét teljesen elkészítette és Bocskayt Magyarország fejedelmévé megválasztotta.¹⁾ E szerencsi gyűlésen Drugeth Bálint mint Zemplénmegye főispánja volt jelen. És e gyűlés a leghatározottabb protestáns színezetű volt.²⁾ Bocskay, fejedelemmé választása után, fővezérévé Drugeth Bálintot és Széchy Györgyöt tevő.

Drugeth szereplése ettől kezdve még nagyobb arányú lett. Részt vett a Bocskay-féle felkelés minden mozzanatában. Magával vitte Bocskay Budára is, midőn a törökkel szövetséget kötni ment, hogy Rudolfal a békét mentől előbb megköthesse, amikor a török koronát és fejedelmi jelvényt is adott Bocskaynak. Altalában Drugeth Bálint Bocskaynak legbizalmasabb emberei közé tartozott s mint ilyen, előkelő részt vett a *bécsi béke* tárgyalásaiban és annak megkötésében is. Bocskay végrendeletében is őt ajánlá az erdélyieknek fejedelemmül „sok bizonyos okokért, jelesül: erkölcsös, istenfélő természetéért, józan életéért és Magyarországon régi, uri nemzetéért, ezzel az országgal is Erdély hasznos szövetségéért, hogy innen nagyobb gyámola lehessen.“³⁾ De a hajduság is erősen ragaszkodott a Bálint fejedelemségéhez. „Magyar, mi hitünkön való fejedelem legyen, az pedig Homonnay uram,“⁴⁾ mondják a Rákóczy Zsigmond követének, Sarmaságinak, a hajduk. S maga Drugeth Bálint is nagyon vágyott az erdélyi fejedelmi székre.

1) V. ö. Történeti Tár 1879. 17. 1. és Zsilinszky i. m. I. k.

2) Zsilinszky i. m.

3) Zsilinszky i. m. I. k. 316. l.

4) Ötvös Agoston 400 magyar levél.

Mindent elkövetett, hogy el is nyerhesse. Még feleségét is felhasználta célja elérésére, ki elment az apjához, Rákóczy Zsigmondhoz, hogy ne fogadja el a fejedelmi széket, ha nem akar neki is, vejének is kellemetlen napokat szerezni. A rendek azonban nem fogadva meg sem Bocskay tanácsát, nem hallgatva a hajduk kívánására sem, megválasztották Rákóczy Zsigmondot, nehogy a német vagy a török ültessen nyakukra fejedelmet. Bálint azonban nem akart beletörődni abba a gondolatba, hogy apósa legyen a fejedelem s ne ő, s megtette a hiúságtól való elragadtatásában azt is, hogy még a törökhöz is fordult segítségért. Külömben nagy befolyással volt rá az is, hogy a hajduság roppant tekintélynek tartotta. „A hajduság ismét másodszor feltámadta Nagy András lévén kapitányuk; a népet ujonnan esketik az ország és a fejedelem hűségére Rudolfus ellen. Az hajduság Homonnay Bálintot erővel akará fejedelemmé tenni, de semmiképen fel nem vevé.“¹⁾

E tekintélyével azonban nem élt vissza, sőt hazája javára használta fel. Belenyugodott abba is, hogy nem lehetett Erdély fejedelme s nagyban befolyt a hajduk lecsendesítésébe. És mikor Rudolf lemondott a koronáról, visszatért eredeti politikai irányához. De következetesebben nem is cselekedhetett. A protestántismusnak és a magyar alkotmánynak hatalmas és megbízható védői kidőltek már és Erdély fejedelmi székébe Báthory Gábor ült, kiben bizni Drugeth Bálint nem tudott, de nem is tudhatott.

Mátyás-párti lett tehát, kitől remélt még jót; s elment 1608-ban a koronázási ünnepélyre s nagy befolyását ekkor is sietett felhasználni hazája alkotmányának és vallása szabadságának biztosítására. Ezen az országgyűlésen királyi kitüntetés is érte. Országbiróvá és aranykulcsos lovaggá tette a megkoronázott Mátyás király.²⁾ Hogy érdemet akart-e a király jutalmazni a kitüntetés által, vagy magához akarta ezáltal kapcsolni Drugeth Bálintot teljesen, azt nem lehet megmondani: de hogy

¹⁾ Sárospataki krónika 21. 1.

²⁾ Sárospataki Krónika.

Drugeth Bálint továbbra is megmaradt nemzeti érzelműnek és erős protestánsnak, az bizonyos. És azt is feljegyezte a sárospataki krónikás, hogy „a magyar nemzetnek és az Isten anyaszentegyházának egyik nagy oszlopa meghalt cum suspicione veneni.“ Ez az 1609-ik esztendőben történt. A jezsuita kéz már ekkor dolgozott s unokaöccse is ebben az időben hagyta el apái vallását — jezsuita befolyásra. . . . Ifjan, 32 éves korában halt meg.

Kétszer nősült. Először Rákóczi Zsigmond leányát, Erzsébetet vette nőül, másodszer pedig Palocsay Horváth Krisztinát. Első házasságából egyetlen gyermeke, a szépreményű István maradt, aki atyja halála után 3 évvel szintén gyanus gyilkosságnak esett áldozatul. A sárospataki krónikás így szól erről: „1612. márcz. 16. A ttes és ngs. Homonnay Bálint megmaradt fia, István, mint atyja, suspicion meghalt. Az előtt való napon vendégelte meg Homonnay Györgyöt (III.), (ki neki nagybátyja volt) harmadnap mindjárt beszáll Homonnay György Ung várába.“ Ez az István még ekkor gyermekifju volt. Hogy a duszgazdag Drugeth Györgynek volt-e szüksége atyafi birtokra, vagy a jezsuitáknak protestáns vérre: nem tudni. Csak az bizonyos, hogy az István halála is gyanus, mert már ekkor Drugeth György fanatikus kath. volt.

Drugeth Bálint korának egyik hatalmas alakja volt. Atyja iskolájában növén fel, annak nyomdokait követte. A nemzeti iránynak volt hive kezdettől fogva haláláig. Volt benne a hiúságból és az erőszakoskodásból is, de jellemén ez csorbát nem ütött, sőt jellemét ez tette emberijellemmé, mert ez adott neki alkalmat arra, hogy bebizonyítsa, hogy jelleme szilárd s van lelki ereje a nemes ügyért hiúságából is engedni. Vallásához is erősen ragaszkodott, belátván azt, hogy a protestantizmus védelmével együtt védi hazája, nemzete jogos és szükséges érdekeit is. De elfogult, fanatikus protestáns azért nem volt. A nemes jellem önmagát sohasem tagadja meg. Amit a saját vallásával szemben mástól követelt, a más vallásával szemben annak megsértésétől óvakodott. S

ha erőszakosságra is hajló természeténél fogva tett is kárt a más vallásfelekezetűeknek, igyekezett azt bőségesen kipótolni. Így 1603-ban — tulajdonképen felhevülés következtében — felgyújtatta a krasznibródi monostort. De fel is építtette és gazdag adományokkal el is látta, úgy hogy e monostor második alapítójának ez erős protestáns Bálintot tartják.¹⁾ Nem zárkózott ő el az anyagi áldozatoktól sohasem, hol üdvös dolgok létrehozása által nemzetének használhatott. A tudománynak is Maccenása volt. Résztint itthon, résztint külföldön megjelent munkákat a prot. papok neki ajánlották,²⁾ ami mindig anyagi áldozathozatalokról tesz bizonytságot. Az ipar fejlesztése körül is szerzett érdemeket. Ungvár iparosainak, nevezetesen a csizmadiáknak, szücsöknek kiváltságleveleket adott.³⁾ Ilyen irányú működése és jeleme teszi érthetővé, hogy messze földön ösmert és tisztelt volt a Drugeth Bálint neve és vonzó hatással birt.⁴⁾ A Drugeth-család az István (V.) által megkezdett fénykorát ő alatta élte. Ő, mint atyja is, teljesen a nemzeté volt, nemzetének élt. Nemzete jobbjai rajongtak érte s nemzetünk ellenségei pedig rettegtek tőle. Hiszem, hogy szilárd jellemének, nemzete ügyéért való szerelmének lett áldzatává is.

III.

Unokaöcscse, György, kortársa volt. A hatalmas Drugeth-familiából csak ők ketten voltak, kik — mint Drugethek — szerepeltek; ennek a Györgynek volt ugyan még egy leánytestvére, ki szintén biztosított helyet magának a történet lapjain: de ez, mint nő, Széchy Györgynek a neje (lásd alább), csak másodsorban foglalhat helyet a Drugeth-familia történetében. György (III.) a Bálint méltó testvérjének nem nevezhető. Sem szellemben, sem jellemben nem versenyzett unoka-

¹⁾ Adalékok i. m. II. k. 103. l.

²⁾ Szabó K : Régi Magy. Költ. Tára 176, 198. l.

³⁾ Mészáros Károly : i. m.

⁴⁾ „Homonnay Bálint uram miatt idegenedett el tőlünk Huszt.” mondák a rendek a Bethlen által összehívott besztezerzei országgyűlésen.

bátyjával. S éppen ezért életpályájuk általános jellemvonása között is nagy a különbség. A Bálint életpályáját a család — István (V.) által megkezdett — fénykorának tekinthetjük: a Györgyé ezt a fényt homályosította el, bár a világ szerinti hatalomnak magas fokán állott. Bár ezt a hatalmat — mint bűnös eszköz — szerezte meg a maga és utódai számára. Amit a Bálint és még előbb az István és testvérei nemes, honszerелеmtől lángoló lelke megvetett s amelylyel éppen fényt szereztek a Drugeth névnek és családnak: ez a György éppen azok által szerezte meg magának és utódainak a hatalmat. De az a hatalom volt ez, amelyet félnek, de nem tisztelnek az emberek.

György 1582-ben, unokabátyjánál, Bálintnál, 5 évvel később született. II. Györgynek volt a fia. A család ez ágának főfészke Ungvár volt, bár — mint említettem is már — e család nem részenként örökölt és birtokolt, hanem úgy, hogy a család tagjai mindenütt, hol csak vagyonuk volt, kikapták a magok részét. A György iskolája is jó iskola volt, melyben — a magyar nemzeti aspirációkat plántálni el lelkébe — bő alkalom kínálkozott. Hiszen atyja György (II.), nagyatya Ferencz (III.) és nagybátyja, Gáspár, mind magyar nemzeti érzelmű, meg nem táutorítható, jellemes férfiak voltak. S egy ideig, pályája kezdetén, családjá politikai irányát követte is. Együtt találjuk érzelemben és cselekvésben unokabátyjával, Bálinttal, azemplénmegyei főispánnal, a még alig 20—23 éves György ifjút is. — A nemzeti párt tagja volt. Még pedig ifju kora daczára is oszlopos tagja. Születése, a közkedveltségű Bálinthoz való viszonya és nagy vagyona: befolyással voltak tekintélyének emelésére. Gögje és erőszakos természete is segítettek ebben neki, bár e gyengeségei sok ellenséget is szereztek; különösen azoknak sorában, kik a politikai és vallási viszonyokkal nem sokat törődtek, vagy a kath. párthoz tartoztak. És ezek kellemetlenséget is szereztek neki. — Még az 1600-iki pozsonyi országgyűlésen vádat emelt a nemesség ellene. S így ő is csakhamar azok közé tartozott, kik ellen különböző

czimeken pereket indítottak s mindjárt e század első éveiben terebesi birtokát per útján el is vették tőle.¹⁾

Ez Homonnay Györgynél olaj volt a tűzre. Még nagyobb hévvel vett részt a nemzeti mozgalmakban. Ott találjuk a Bálint oldalán mindenütt. A bécsi békét megelőző tárgyalásokban is része volt, még pedig egyenesen a Bocskay bizalmából kifolyólag, aki Illésházy mellé Bálinton kívül Györgyöt is kiküldte a tárgyalásban való részvételre.

Szereplése azonban ez idő szerint még nem volt nagyobb jelentőségű és önálló, két oknál fogva. Először, mert Bálint állt az ügyek élén; másodszer, mert még egy kissé fiatal is volt a nagyobb fontosságú történeti cselekmények végzésére. Önállóbb és nagyobb arányú történeti szereplése 1608-ban kezdődik, a Mátyás koronázása alkalmával, ahol ő is jelen volt. E koronázó gyűlés alkalmával az ellenreformáció már megkezdte a nagyobb mérvű munkálkodást. Édesgetések, kitüntetések osztogatása által igyekeztek első sorban is a főbbeket megingatni. Drugeth Györgyöt is szentelt vitézzé tették.²⁾ Egy időben kapott tehát királyi kitüntetést nagybátyjával, aki országbíróvá neveztetett ki; s ugyanekkor kineveztetett Zemplénmegye főispánjává is nagybátyja helyébe, bár főispánságot előbb is viselt Ungmegyében, mert a Drugetheknek egy ága örökös főispánja volt Ungmegyének. — De míg nagybátyját a királyi kitüntetés nem szédítette el: addig György a kath. párt hálójában ragadt. — Nem sokkal e kitüntetés után ugyanis (a koronázás november 19-én volt), 1609-ben már áttért a kath. vallásra. Innentől kezdve lehet az ő valódi jellemét cselekedeteiből megítélni. — A Pázmány P. befolyása erősen ettől kezdve tapasztalható Drugeth György minden cselekedetében. A Pázmány P. vezérlete alatt működő ellenreformáció semmit és senkit nem hagyott ki a számításból. Ahol édesgetésekkel, kitüntetésekkel, birtokokkal vagy jövedelmező

¹⁾ Már 1605. novemberében a korponai orsz. gyűlésen felpanaszolják, hogy Homonnay György jószágaival is igazságtalanul bántak el. — V. ö. Zsilinszky i. m. I. k. és Mészáros K. i. m. 50. l.

²⁾ Sárospataki Krónika.

állásokkal nem tudott czélt érni, ott a gyilkosságtól sem iszonyodott. És Drugeth Györgyöt nem a nagybátyja erénye ékesítette. Neki kedvesebb volt élete, kivált ha azt kitüntetésekkel is édesíthette, mint elve, és vallásos, hazafias meggyőződése. Teljesen átadta magát a Pázmány és az ellenreformáció eszközévé, nem törődve azzal, hogy ez által családjának dicsőségét szennyezi be s megyéje ellenszenvét vonja magára.

Egyházából való kitérése után a Pázmányék társaságában találjuk. Külömben is már ekkor Bálint eltétt láb alól, aki még valamennyire visszatarthatta volna. A Bálint fia pedig sokkal fiatalabb volt nálánál, még, mondhatni, egész gyermek, kinek gondnoka Mágócsi Ferencz volt. Tehát egyedül volt a Drugeth családban, nem függve senkitől.

Legelső fontosabb cselekedete az volt, mikor a Pázmány terve szerint hozzáfogott ahhoz a nagy czélhoz, hogy a Kárpátokon lakó oroszokat a Schizmától a róm. kath. egyház kebelébe visszavezeti. Ennek a nagy czélnek keresztül vitelére is mindenestre legalkalmasabb egyéniség ez a György volt. Hiszen éppen az oroszok lakta vidéken neki volt rengeteg birtoka. Az összes Drugeth-birtok ekkor már (1612) az ő kezében volt. S megtudván azt, hogy az akkori munkácsi püspök, Sergius, az unióról hallani sem akar, tehát az ő segítségével ezt elérni nem is lehet, Krupeczki Athanáz prsmislei gör. kath. püspököt kérte fel, hogy jöjjön el és az unió létrehozásában legyen segítségére.¹⁾ A püspök engedett is a Drugeth kérésének; s általában az unióra való törekvés nem maradt sikertelen. S ugy ő, mint fia János, az uniót elfogadó papoknak kiváltságokat és adományokat osztogattak.

A Pázmányékkal egy hajóban való evezése ezzel meg is kezdődött teljes mértékben a Drugeth külső hatalom emelésére, de az ország kárára és a Drugeth név fényességének elhomályosítására. S hogy György ettől kezdve mily hatalmas és befolyásos egyéniség, mutatja az erdélyi karok és rendek 1613. okt. 13-án tartott

¹⁾ Adalékok i. m. 126. 327. l.

gyüléséből hozzá küldött levele, melyben a királynál (Mátyás) való pártfogását kéri Báthory ellen.¹⁾

IV.

A Drugeth György további szereplésének és cselekedeteinek könnyebb megértése végett nem lesz felesleges ösmertetni a kath. klérus, de általában a kath. párt, az ellenreformáció tervét. Mint említém is, Pázmány volt a vezér s köréje csoportosultak a különböző, de kiváló tehetségű püspökök: Forgách, Balásffy stb. E tervet ők az emberi gyengeségre alapították. A részleteket 10 pontba foglalták össze. — A bennünket közelebről érdeklő pontok a következők: „1. A nagy urak mellé jezsuiták rendeltessenek, kik igazgassák minden tanácsukban. 6. A pápista urak az ő ditiójukban sehol más vallást ne patialjanak sub jure patronatus; mert abbul senkinek injuriaja nem lenne. E tanács noha sokat árt az Isten anyaszentegyházának, de per accidentem inkább használja; mert lőn minden próba kő, kik legyenek igaz keresztyének és igaz hazafi, kik ellenben hazájuknak és nemzetségeknak gonosz akarói az urak közül, mint a példákbl alább megtetszik. 9. Minden rendeket hitgessenek a pápistaságra tiszteknek osztogatásával és minden mesterségekkel. A hajduság is nagy szálda volt a pápista klérus szemében. A 10-ik pont is a hajdukra vonatkozik: A hajduság dissipáltassék, avagy in totum deleáltassék, mert azok volnának nagy akadályok, hogy a persecutióban elő nem mehetnének. — E tanácsnak effectuálásához — 1614-ben hozzáfogva a pápista klérus, mind addig méne, mig a füstnek osztán lángot kelle vetni, azaz a keresztyén uraknak deffensióhoz kellett nyulni és a persecutoroknak opponálván magukat, kellették reprinálni.“²⁾

S a kath. pártnak, illetve tulajdonképen a kath. klérusnak ez a terve nem maradt csupán tervnek, hanem ezt teljes mértékben keresztül is vitték, még pedig ered-

¹⁾ V. ö. Mészáros K. i. m. 50. l. és Adalékok i. m. II. k. 112 l.

²⁾ Sárospataki Krónika 44. l.

ményesen. A Drugethek erős célpontul szolgáltak Pázmányéknak. E terv első megfogalmazásakor kivetették ellenük a hálót s kettőt eltek láb alól, ki a hálóban bent ragadni nem akart; a harmadik, György, pedig annyira bent ragadt, hogy — mondhatni — fanatikusabb munkása lett e tervnek, mint maguk a szerzők. 1610. után ugyanis hozzá fogott Drugeth György e tervnek megfelelő leglázásabb munkához. S 1614-ig tanusított magaviseletével kiérdemelte a Pázmányék legteljesebb bizalmát is. „1614-ben Homonnay Györgynek aureum vellust hoznak a pápától és a császártól az aranygyapjas vitézek köziben számláltatik, mint az előtt Báthory Zsigmond fejedelem és erős hittel közeledik a római hitnek oltalmazására s propagálására, mert az aureum vellust arra adja a pápa. Elveszi a templomot Homonnán és pápista papokat viszen belé, ott a Jezsuitáknak kollegiumot épít.“¹⁾

E György korlátolt eszü és vakbuzgalmu férfiu volt. Buzgóságát a legmagasabb fokig izgatta fel az aranygyapjas-rend és az arany korona, melylyel a jezsuiták és a katholicismus mellett kifejtett és kifejtendő buzgalmaért diszítettett fel. Nem látta be, hogy e disz a család ékességeinek becsufitása, hazája érdekei ellen való cselekedet.

V.

A kath. klérusnak fentebb vázolt terve megkésztésekor Drugeth György azonnal érintkezésbe lépett a jezsuita-rend magyarországi főnökével, abból a célból, hogy Homonnára a jezsuitákat betelepitse. S 1613. őszén a jezsuiták az iskolát meg is nyitották. Ekkor már Bethlen ült az erdélyi fejedelmi széken, az a férfiu, kinek fellépésével Erdély legdicsőségesebb kora következett be. Testestől, lelkestől protestáns és magyar ember volt. Törekvése az volt, hogy az ellenreformáció által veszélyeztetett prot. vallásszabadságot biztosítsa és a magyar nemzet alkotmányos szabadságát megszilárdítsa. Éppen

¹⁾ Sárospataki Krónika i. h.

ezért ő a kath. klérusnak nem igen tetszett. — Ezek arra törekedtek, hogy Bethlen helyett egy, az ő tervüknek teljesen megfelelő, férfit ültessenek az erdélyi fejedelmi székbe. Ilyen férfit nem is kellett nagyon keresni. Drugeth Györgyöt meglehetősen izgatta az erdélyi fejedelemség; s ez izgalmát még erősebben szította Kendi, az a férfi, ki Bethlennek köszönhette szabadságát is. — A kath. pártnak néhány tagja 1615. januárjában össze is ült Deregnnyön és „igen tanácskoznak,“ hogy miképen vigyék keresztül, hogy Bethlen helyébe Drugeth György ültetessék a fejedelmi székbe.¹⁾ Drugeth Györgyért a kath. klérus annál inkább lelkesedett, mert ő e deregnnyői gyűlés idejében reversálist is állított ki magáról, hogy a katholicismust a Báthory Zsigmond korabeli állapotra helyezi vissza; s általában, hogy a bécsi s prágai udvar kivánsága szerint fog mindenben eljárni.²⁾ S hogy a bizalmat maga iránt annál inkább emelje s erősítse, még ez 1615-ik év július 2-án a homonnai jezsuita kollegium alapító oklevelét alá is irta.³⁾ s a protestánsoktól a templomot elfoglalta.

De míg ő a jezsuitáknak Homonnára való betelepítéséről gondoskodott, addig nem felejtkezett el ábrándos céljairól sem, t. i. az erdélyi fejedelemségről. — Külömben neki önmagát nem is kellett nagyon izgatnia s neki magának nem is kellett sokat mozgolódnia. Hiszen az ellenreformációnak leghatalmasabbjai csaknem oly mértékben óhajtották az ő fejedelemségbe jutását, mint ő maga. Khlésel, a bibornok is, e terv pártján volt. És nemcsak nyíltan készítgették az utat az ő fejedelemségéhez, hanem — ami még veszedelmesebb volt, — titokban is. Már t. i. a nemzeti párt előtt titkolóztak. Az ellenreformáció tagjainak teljes tudatuk volt az egész mozgalomról. Még maga Mátyás is bele volt avatva a dolgokba, sőt az ő tudtával és beleegyezésével gyűjtötték a hadat György részére Bethlen ellen. Mátyás még pénzt is adott Drugeth Györgynek, hogy a célját annál

¹⁾ Sárospataki Krónika 15. l. és Szilágyi S.: Bethlen fejedelem trónfoglalása 68. l.

²⁾ Zsilinszky i. m. II. k. 92. l.

³⁾ L. az oklevél egész terjedelmét Adalékok i. m. IV. évf. 320. 321. l.

biztosabban elérje ; bár ahoz képest, amennyit Drugeth György maga áldozott rengeteg vagyonából, csekélység volt az, amit ő másoktól kapott. Ez a fejedelemségért fojtatott küzdelme, általában az ellenreformáció, nagyon sok pénzbe került Györgynek. A dúsan megrakott kassát nemcsak hogy kiürítette, hanem vagyonából sokat kellett elzálogosítania, hogy pénzhez juthasson, amiről nem egy e korbeli zálog-levél tesz bizonyosságot a Homonnán levő Drugeth archivumban.

A Bethlen ellen megindított eme mozgalmat a vármegyék, melyek a magyar alkotmánynak mindenkor a legerősebb védbástyái voltak, nem jó szemmel nézték. És a legjellemzőbb az, hogy a Drugeth György vármegyéje, Zemplén, mozgolódott legerősebben. A felsőmagyarországi rendek Kassán össze is gyűltek, hogy a Drugeth-féle mozgalmat szóvá tegyék. Ingerültek voltak e gyűlésen a rendek. Keczer Andrást Prágába küldték a királyhoz, aminek eredménye az lett, hogy Homonnay Prágába idéztetett, ami által azt akarták nyilvánvalóvá tenni, hogy az a mozgalom csak a Drugeth György gondolata és akarata. Egy időre ez által elcsendesült a Bethlen ellen tervezett háború.

Azonban csak rövid időre, György nagyravágyó volt és csak hitvány eszköz a bécsi udvar és kath. klérus kezében, amely nagyon is felizgatta azon ábrándos gondolat által, hogy fellépésével a kath. egyháznak, sőt az egész keresztyénségnek is megmentőjévé lesz. És izgatottsága nem hagyta nyugodni, annál kevésbé, mert már ekkor a Homonnay-féle lázító törekvésekbe bele volt avatva a római pápai udvar is, amit mutat a pápai titkárnak 1616. márcz. 19-iki levele, melyben ez van írva a Homonnay tervére vonatkozólag: „Alakítsa Isten a viszonyokat olyképen, hogy azokból mindazon előnyök származzanak, melyeket a kath. vallás szabadsága és emelkedése érdekében reméllenek.“¹⁾

És ő e pápai buzdítás vétele után mindjárt hozzá is fogott újból az izgatáshoz. 1616. áprilisában a főispánsága alatt álló Zemplénmegyét igyekezett belevonni a

¹⁾ Fraknoi: Pázmány I. 621. 1.

megindítandó harcza. De e megyének rendei úgy Bethlennel, mint vallásuk és nemzeti alkotmányuk szabadságának sokkal erősebb hivei voltak, semhogy a már ekkor nem sok bizalomban álló és becsülésnek örvendő György főispán megtántoritani képes lett volna őket. A saját megyéje erősen megszégyenítette. Ez a másodizbeni nyugtalankodása is sok pénzébe került, mert akkor még jószágaiban is sok kárt tettek a felbőszült megyei rendek.¹⁾ Ez alkalommal sem tudott semmi eredményt elérni.

Mind e zavaros állapotok előteremlésében nem kis szerepe volt Pázmánynak, kinek közvetlen befolyása alatt állt Drugeth György. Hetekig járt-kelt e felvidéken, hogy a rendeket és a nemeseket a Drugeth György-féle mozgalomnak megnyerje. (l. Zsilinszky i. m.) És hiába nyugtalanlankodtak ellene a jobbak; ő ártatlannak nyilvánított, sőt még jutalmat is kapott, 1616. szept. 28-án esztergomi érsekké neveztetvén ki. Mátyás a legravaszabb politikát üzte. Mutatta az igazságos királyt, mikor a protestánsokkal beszélt, de Pázmánynak és társainak szabad kezét engedett s a Drugeth György-féle mozgalomnak védnöke volt. Csak az a szerencséje a protestantismusnak, hogy Bethlennel áldotta meg az Isten. De ez szerencséje volt a magyar nemzeti ügynek és érdeknek is, mert a Pázmány-Drugeth György-féle törekvés oda irányult, hogy egyszerre fojtsák meg a protestantismussal a magyar nemzetet. És most már még nagyobb erővel is folytathatták a munkát, mert Pázmány az országnak, még közjogilag is legtekintélyesebb méltóságát viselte.

Ily előzmények után hirdettetett Pozsonyba 1618. márczius 4-re országgyűlés. Az ellenreformáció, élén Pázmány Péterrel, ezen nemcsak a protestáns vallás megsemmisítését célzó intézkedéseket akart kiadni, hanem megakarták a magyar nemzeti törekvéseket is semmisíteni; amit az által vélték legkönnyebben elérhetni, hogy megakarták semmisíteni első sorban a nádori méltóságot, mert tudták azt az udvarnál, hogy a magyar nádori méltóságban nagy ereje van a magyar nemzetnek és a protes-

¹⁾ Magyar Nemzet Tört. VI. k. 159 s köv. lapjain.

tantismusnak is, mert ez tulajdonképen a bibornoki befolyást nagy mértékben ellensúlyozta. Ilyenek voltak előkészítve e gyűlés céljaiul. A megyék, a nemzeti állam eme védbástyái, mint mindenkor úgy most is megtették kötelességeiket és nemes missiót teljesítettek. Követeiknek oly utasításokat adtak, melyek az alkotmányos és vallásszabadságot voltak hivatva megvédeni. Pl. Zemplénmegye utasításainak 22. és 23. pontjaiban az foglaltatott, hogy a megválasztandó új király (Ferdinánd volt az, kit az udvar egyedül talált alkalmasnak a magyar királyi székre, mert jó jezsuita növendék volt, ki a lorettói sz. Mária kép előtt tett fogadalmat, hogy a protestantismust kiirtja) még trónra lépte előtt biztosítsa mindenkinek a vallás szabad gyakorlását úgy Magyarországon, mint annak kapcsolt részeiben az 1608-iki pozsonyi vallástörvény alapján. A követek utasítottak továbbá odahatni, hogy az ág. és helv. hitv. lelkészek ne állíttassanak kath. szent székek elé. Az elvett templomokat előbbi birtokosaiknak adják vissza stb.¹⁾

Természetes, hogy a királyi ígéretek, a megyei utasítások, sőt az országos törvények is, oly hatalmas párt mellett, mint aminővé nőtt már ekkorra az ellenreformáció, mind csak papiroson maradtak, a gyakorlatban pedig sok minden úgy történt, ahogy a kath. párt akarta. — Ez országgyűlésről haza tért kat. főurak, bizva az új király támogatásában, megkezdték azonnal a protestánsok üldözését. — Előljárt ekkor is Drugeth György. Elvette a terebesi prot. paróchia földjét. Magának az egyháznak teljes megsemmisítése is nemso-kára bekövetkezett.²⁾

A magyarországi protestánsok keserűen csalatkozva, önkénytelenül Erdély felé fordultak, hol az evangéliumot kedvelő, mély vallásos meggyőződéssel bíró Bethlen erős keze vezette a kormányt. Annyival inkább ezt kellett tenniök, mert Ferdinánd alatt a kormányhoz hasztalan fordultak, azt jezsuiták vezették. „A nagy és

¹⁾ Történelmi Tár 1881. évf. 80—86. I. Nagy Gyula „Zemplén” utasításai 1618-ban.

²⁾ A terebesi prot. templomból a székek jelenleg a miglészi (Zemplén.) ev. ref. templomban vannak 1645. folirással.

sok hatalmasok ellen nem tudának hova folyamodni, hanem istentől vezéreltetvén, az erdélyi fejedelmet találák meg mind követek által, s mind levelők által, hogy ő felsége a következő veszedelmet látván, az ecclesiát és nemzetet szánná meg Magyarországon és jönne segítségére a persecutorok ellen.¹⁾

A magyarok segélykérése Bethlennél nem talált süket fülekre. — Annyival inkább hajlandó volt e kért segély megadására, mivel neki már Drugeth György sok alkalmatlanságot okozott. 1619. aug. 26-án indult utnak Bethlen. Ezzel kezdődik Bethlennek a 30 éves háboruba való beavatkozása is egyszersmind. De Ferdinánd is gondoskodott a védelemről. Egyik nagy hive, Drugeth György, Lengyelországban tekintélyes kozaksereget toborzott és ezekkel, meg a saját jobbjáyaival, arra törekedett, hogy a Bethlenhez pártolt felvidéki városokat visszahódítsa. Nov. 22-én találkozott Homonna alatt a Rákóczi hadaival, akit Bethlen egyenesen a Drugeth György megfenyítése végett küldött. A roszul számító magyar hadak csekély ellenállás után megfutottak, sok hadi zsákmányt hagyva hátra. Drugeth Kassáig ment előre. De tovább nem juthatott. Bár Drugethnek Kassára való bejutása is Bethlennek „annyi busulást és csodálkozást okozott, hogy azt meg sem tudja irni.“²⁾ Bethlen, Drugeth e sikerének daczára is, Felső-Magyarországon fényes diadalt aratott. Fejedelemmé választották s a hatalom az ő kezébe került. A Drugeth György összes birtokait lefoglalta. Aminek Drugeth hírét vevén, ő is azok közé tartozott, akik az országot elhagyták. Lengyelországba menekült, hol nem sokkal ez előtt egy várat vett s többé hazájába vissza se került. Ott halt meg mérgezés következtében 1620. júniusában 38 éves korában.

VI.

A Drugeth György birtoka ime már másodizben foglaltatott le. Első izben mint protenstánstól vették el

¹⁾ Sepsi Laczkó Máté Krónikája.

²⁾ Századok 1881. évf. 432. 433. l.

per utján még a század első éveiben, amit a katholikus párt hite változtatásakor adott neki vissza; most másod izben Bethlen vette el tőle birtokait, s megint a kath. párt biztosította vissza utódainak. A Bethlen által kivivott nikolsburgi béke pontjai között ugyanis ez is ott van: „Néhai gróf Homonnay György örököseinek várakat és jószágait a fejedelem úr az ország által adása után azonnal a gróf hátrahagyott özvegyének, mint természetes és törvényes gyámnőnek s az árvák kezéhez adandja.“¹⁾ — Sőt még ennél is tovább mentek az ellenreformátónak oly nagy szolgálatokat tett Drugeth György örökösei érdekében. A kassai kir. kamara gondoskodott jószágigazgatóról, a vagyon kezeléséről, hogy a kiskorú örökösnek valahogy kára ne essék, kinevezvén Gombos István uramat jószág kormányzóvá, megszabván fizetését, jogait, kötelességeit stb.²⁾

De itt egy kissé állapodjunk meg. Vessünk még egy futó pillantást e Drugeth egyéniségére. Érdekes alakja ez a Drugeth családnak, sőt hazánk történetének is. Hősnek nem nevezhető, mert hiszen a hős eszméért küzd: ő pedig beteges ábrándokért és hiu vágyainak kielégítéseért küzdött. Intrikus sem vala, mert hiányzott nála az intrikus első kelléke: az éles és gyors felfogású ész. Ő egyszerűen egy alkalmas és ügyes eszköz volt az intrikusok kezében. — Ami fényt szerzett a Drugeth-névnek egy Fülöp, egy Vilmos, egy Miklós, egy Ferencz (I.), egy István (V.) és egy Bálint, kik hősök voltak, mert eszméért, a magyar nemzet előhaladásának, boldogulásának eszméiért küzdöttek: azt a fényt ez a György (III.) elhomályosította. Nemzeti politikai és vallási hitszegő volt — érdekből, hiuságból. Érdeke volt a külső hatalmi nagyság, hiusága az ünnepeltetés. És ezekért feláldozni kész volt: nemzetének érdekeit és őseitől örökségképen átvett hitbeli meggyőződését. Sőt erőszakkal törekedett még arra is — mint eszköz — hogy hozzá hasonló hitszegővé váljanak mások is. Megyéjét keserítette e céljának elérhetése által leg-

¹⁾ Zsilinszky i. m.

²⁾ Adalékok i. m. IV. évf.

többször. Nyilvános szereplésének megkezdésével lezárt a Drégeth-család történetében egy nagy korszakot s megnyitott egy újat. — Ez új kornak nyitása azonban hasonlít ahhoz, mint mikor az égő gyertya a végire ér: mielőtt a lángot tápláló anyag végkép elolvadna, a láng megerősödik, megnagyobbodik kis időre s aztán mind jobban kisebbedik, gyengébbedik, míg végre nemsokára önmagát emészti fel. György 10 évi szereplése is a megerősödött gyertyalánghoz hasonlít s utána a tekintélyben meggyengült familia nem sokáig marad fen.

Hitvесе gróf Nádasdi Katalin, a Nádasdi Ferencz és Báthory Erzsébet (a csejtei szörnyeteg) leánya volt. — Emlékét a nagy-szombati jezsuita templomban levő életnagyságu siremléke őrzi. Rengeteg vagyonából nem alkotott, nem teremtett semmit sem. A tudomány, művészet, ipar, mintha előtte ismeretlen fogalmak lettek volna: pénze ezekre nem volt. Hanem igenis, hol a kath. vallásnak erőszakos terjesztéséről volt szó, ahol a különböző szerzetes rendek letelepítését kívánták tőle: ott nem sajnálta a költséget. Zemplén megye története majd e tekintetben is beszélni fog róla.

VII.

Halála után a Drugeth-család fiágon még 64 esztendeig az ő utódaiban maradt fen. Gyermekei voltak: Erzsébet, Révay Lászlóné és János (X). János kiskorú volt még anyja halálakor. Természetes és törvényes gyámja atyja volt, amit a nikolsburgi béke pontjaiból ösmerünk. Magyarországon s megyéiben nagyon kevés ember volt, ki a Drugeth név hallatára ekkor valami nagyon lelkesült volna. De bár nem örvendhetek is közszeretetnek s tekintélynek, mindazonáltal érdekeikben sérelmet, kárt nem igen szenvedtek, mert egy hatalmas párt, a kath. párt hátuk megett állt. — A Bethlen által lefoglalt rengeteg birtokot is e párt eszközölte számukra vissza. — Főfészeke e Jánosnak, s utána a még következő 3, illetve 4 Drugeth-finek is, felváltva most Homonna, majd Ungvár volt. A kassai kamara Gombos

István kineveztetését tartalmazó okirata bizonyosága szerint, Jeszenő (Homonna szomszédságában levő kövár, lovag vár, mely még ma is áll, bár az idő már eléggé megrongálta. Egy bástyáját Gróf Andrassy Géza renováltatja) volt a Drugethek éléskamarája, hol éjjel-nappal 15 hajdunak kellett fegyverben őrt állani.

János egészen az apja nyomdokait követte; ő is szellemi és anyagi erejét a kath. párt érdekeinek szolgálatában érvényesítette, bár nagyobb arányu politikai cselekvésekben jellemét nem igen látjuk kidomborodni. Éppen ezért jelleméről határozott véleményt formálni, nem is tartom lehetőnek. Mert hogy ő a kath. párt szolgálatában állott, annak oka kétségkívül az, hogy hiszen birtokait is e párt adta tulajdonképen neki vissza. S ő már katolikusnak született. Ha tehát a kath. vallásért tenni is késznek nyilatkozott: csak természetesnek találhatjuk, főleg ha figyelembe vesszük az előbb érintett viszonyát a kath. párthoz.

Nagykoruvá lételekor, ami a nikelsburgi béke megkötése után nem sokkal következett be, első cselekedete volt uradalmaiban a kath. vallásnak az atyja emlékéhez méltó és a kath. párt kivánsága szerinti pártfogása. A Bethlen által Homonnáról kiűzött jezsuitákat vissza hozza, a prot. papot elüzi s a prot. templomot ismét elfoglalja, amelyet többet a protestánsok vissza sem kaptak. Ő különben atyja alapító levelét teljes mértékben betartotta s meg is toldotta s a jezsuitákat gazdag adományokkal látta el. 1640-ben, mikor már Homonnán egészen bevégezték munkájukat a jezsuiták, áttelepítette őket Ungvárra, ahol még erősebb munka várakozott reájuk.¹⁾ — Homonnán csak három jezsuita atyát hagy a *hívek lelki gondozása végett*, mert még ekkor nem állítatott vissza a plebánia. — Ebben az évben különben a catholicismusnak tett ő még más szolgálatot is. Midőn ugyanis I. Rákóczi György 1640. decz. 13-án, Taraszovics gör. kath. püspököt, ki az unio létrehozásán buzgólkodott, elfogatta, tiltakozott ellene s adott tiltakozó levelet is ki a Taraszovics elfogatasa ellen; ez által nagyban

¹⁾ L. Tört. Lapok 1871. 978. l. és Az Ungvári gymn. tört

segíté elő az unió megerősítését, sőt az uniót elfogadó gör. papoknak kiváltságokat is osztogatott.¹⁾

Bár e János a nemzetnek magának semmi szolgálatot nem tett s bölcseségének cselekedetei által tanubizonyosságát nem adta: mindazonáltal országos kitüntetésben is részesült. Ugyanis egyik legelső országos méltóságra emelkedett: országbiróvá lett. Érdemnek elég volt a fanatikus katholikusság. Felesége Jakusith Anna bárónő volt. Nem volt hosszú életü ő sem. 1645-ben halt meg.²⁾

VIII.

Ő is két gyermeket hagyott maga után, egy fiút és egy leányt. A leány Katalin volt, ki háromszor ment férjhez. Először Vesselényi Ádámhoz, másodszer Draskovich Miklóshoz, harmadszer Csáky Miklóshoz. — A fiut Györgynek (IV.) hívták. E György 1632-ben született. A Drugethek pályafutása ez időben egyforma mind; egy irányt követnek. Buzgó katolikusok s a kath. válásfelekezeti érdekeinek szolgálatában állanak. S kitüntetéseiket, hivatalaikat is mint ilyenek kapják.

György (IV.) is nagyon korán hozzáfogott a kath. érdekek körül való munkálkodáshoz. Uradalmaiban, különösen zemplénmegyei uradalmaiban, a protestantizmus ellen nem kellett már harcolnia, azt elődei teljesen elcsendesítették már. Egyedül az oroszország nyughatatlankodott még, akiket az ellenreformáció szintén teljesen magába akart olvasztani; tehát a Drugetheknek ezen a téren volt még tenni valójuk. Drugeth György tehát siet megtenni kötelességét s az unió megkötésénél kikötött kiváltságokat és előjogokat az uniót elfogadó papoknak biztosítja.³⁾ „Tum ex pietate, qua in Deum et religionem catholicam dicimur“ szavakkal kezdődik okmánya. Egyszóval e György korán érdemessé tette magát az ország ügyeit intéző katolikusok előtt a kitüntetésre, a fontos politikai állásra való kinevezésre. Kas-

¹⁾ Adalékok i. m. III. évf. 81. l.

²⁾ Tört. lapok 1875. 978. l.

³⁾ Adalékok i. m.

sai főkapitánynyá lett; s mint ilyen, kiváló mértékben értékesíthette tulajdonait a protestánsokkal szemben. Jellemének tulajdonságai között első helyen állt az erőszakoskodás és a viszálykodás vágya. Viszálykodásban élt mindenkivel, még a saját anyjával is, ki e miatt sokat panaszkodék Lorántffy Zsuzsánnának.¹⁾ Ő is fiatalon végezte be földi pályáját. 29 éves korában már meghalt, 1661-ben. Méltó élettársa volt Eszterházy Mária grófnő, ki a kath. érdekek szolgálatában túltett még férjén is. Ungmegyének felét ő tette katolikussá.²⁾ Férjénél 6 évvel volt fiatalabb; de ő már magasabb életkort ért, amennyiben özvegységben még 14 évig élt, mégpedig nem a legnagyobb nyugalomban.

Férje halála után négy egészen apró gyermeke maradt: Bálint (II.), Krisztina, Zsigmond (II.) és János (XI.). Ezek között legidősebb Bálint volt, de ez is csak 9 éves volt még atyja halálakor. E Bálint a jezsuiták tanítványa lett s a buzgó katolikus anya örömmel engedte a fiút papi pályára s püspök lett belőle, s mint ilyen, gyermektelenül halt el. A legfiatalabb, János, még csak csecsemő volt, mikor György meghalt. A négy kis gyermek gondviselésének, neveltetésének izgalmaihoz, gondjaihoz hozzájárultak a vallási üldöztetésből származó politikai zavarok is. A bujdosók mozgalma ez időben volt a legerősebb. Ungmegyében is feltámadtak az elégtelenségnek, akiknek haragját nem kerülte ki özvegy Drugeth Györgyné sem.³⁾

Egyetlen leánya Forgách Andráshoz ment férjhez. Legifjabb fia pedig fiatalon, mielőtt házasságot kötött volna, meghalt 1682. február 13-án Szinnán (Zemplénm.). Egy fia alapított családot s a család történeti szereplését folytatta tovább. Ez Zsigmond volt.

IX.

Zsigmond 1657-ben született. Szintén a jezsuiták tanítványa volt s alapos tudományos kiképzetésben ré-

¹⁾ Századok 1869. évf. 89. l.

²⁾ Századok i. h.

³⁾ L. o munka I. Fejezetét.

szesült. 1676. jul. 22-én, 21 éves korában, tudori vizsgálatot állott ki a bécsi egyetemen s még e hónap 29-én külföldi utazásra indult. Ez utazásában első célja volt Rómába jutni el, a Vatikán kedvéért. A családi nevelési irány, az édes anyai érzés, itt már eklatánsul megnyilatkozik. XI. Innocentius pápa audientián fogadta s drága olvasóval megajándékozta. Egy teljes évet utazott külföldön, honnan 1677. június 18-án érkezett haza. Nem sokkal hazaérkezte után, még ez év aug. 5-én, eljegyezte Draskovich grófnőt, kivel még ez év szept. 14-én meg is esküdött. Nászutazásként rengeteg, több vármegyére terjedő birtokait utazta be fiatal feleségével. Házasságkötésének évében I. Lipót király kamarási méltósággal tüntette ki s rá nemsokára Ung, Borsod és Zemplén főispánjává tette.

Ime tehát a 21—22 éves ifjú teljesen benne van az életben. De amilyen korán kezdte a teljes és nagy-szabású életpályát, oly korán be is végezte azt. 27 éves korában, 1684-ben febr. 14-én meghalt.¹⁾ „Az ő zempléni főispánoskodása alatt jutott megyénknek osztályrészül az, hogy a Thököliek seregeitől magát megfélemlíteni nem engedvén és csapatait a Szobieszki János lengyel király seregeivel egyesítvén, Bécsnek ama borzasztó ostromtól történt felszabadításában részes lehetett. A Bécs alól hazatakarodó lengyel hadak itt hosszabb pihenőt tartván, Szobieszkit Homonnán a főispán megvendégelte.“²⁾ Zsigmond Thököli-fogságba is került, de onnan megszabadult.

Neki, az egyedüli családot alapított Drugeth-finek, fiugyermeke nem maradt; s így vele a Drugethek 1684. február 14-én fiágon kihaltak. — I. Leopoldtól oklevél-

¹⁾ L. Draskovich grófnő Naplóját a homonnai Drugeth-archivumban, mely megjelent az Adalékok i. m. II. k. 168., 169. l. Ebből közlöm még a következőket: 1679. jan. 23. szül. Rozina Mária Ungváron; 1680. jan. 2-án szül. Zsuzsánna Homonnán; 1681. aug. 25-én halt meg Mária Ungváron; 1682. jul. 10. szül. Borbála Ungváron; 1682. febr. 14. halt meg Drugeth János (a Zsigmond testvére) Szinnán s eltemettetett Ungváron; 1684. febr. 14-én szül. Klári Ungváron; 1684. ápril. halt meg Eszterházy Mária Ungváron; ugyanazon hónapban halt meg fia, Drugeth Zsigmond, szintén Ungváron.

²⁾ Adalékok i. m. IV. évf. 242, s köv. l.

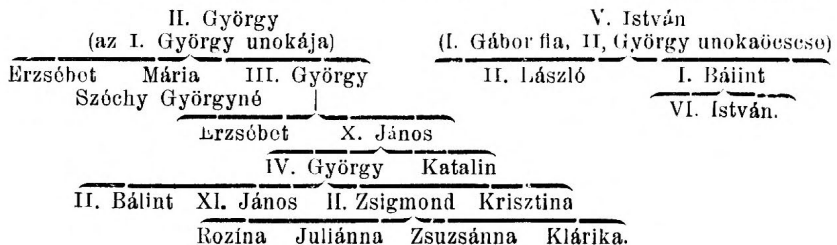
ben¹⁾ kapták meg a leányok az ősi birtoknak örökölhetőségét. És a homonnai rengeteg uradalmat, e királyi engedély alapján, Klári, Zichy Péter grófné kapta. Ennek két leánya közül az egyik egy Csáky grófhhoz, a másik Van-Dernáth gróf németalföldi követhoz ment férjhez s ekkor a homonnai uradalom is két felé osztatott; s így maradt ez egész a jelen század közepéig.

A hatalmas Drugeth familiának magyarországi élete tehát három és háromnegyed századra terjedt. Idegenből szakadt e család hozzánk, de egészen magyarrá lett. Nem örökitik ugyan nagyobb szerű alkotások ma e család emlékét: de ha végig futjuk a történelem lapjain e család pályafutását: a legnagyobb történeti szereplő családok közé kell számítanunk a Drugeth családot is. Végig éltek cselekedetekben, fontos szereplésben hazánk történetét, míg hazánkban éltek. — Voltak közöttük, kikre nemzetünk méltó büszkeséggel mutathat rá, mert hősök voltak a szó legnemesebb értelmében. Voltak közöttük olyanok is, kik nemzeti ézéljaink kárára működtek: de ezek miatt a családot, mint egészet, kárhoztatnunk nem lehet; mert gyengébb jellem minden családban van, meg aztán bűneik elkövetésénél a kor iránya ragadta őket magával.

Két vármegyének majd minden helye tudna egy-egy Drugethről beszélni. S e két megye történetének, valamint a magyar prot. egyház történetének megírásánál e családot számításból kihagyni nem lehet.

¹⁾ A homonnai Drugeth-archívumban.

A Drugeth család XVII. sz. loszármazási táblázatát — könnyebb áttekintés ézéljából — ugyanesak a Doby Antal összeállításá alapján itt közlöm:

VII. FEJEZET.

Homonna reformációjának megsemmisítése.

I.

A Drugethek még a XVII. századba is, mint a reformációnak lelkes tagjai, sőt pártfogói mentek be, bár ekkor már az ellenreformáció mozgalma teljesen megerősödött és sok eredményt ért el. — 1609-ben sikerült e mozgalomnak a két hatalmas Drugeth közül az egyiket eltenni láb alól, a másikat pedig fanatikus katholicussá tenni. Ez utóbbi Drugeth György volt. Ő volt az is, ki Homonna reformációjának megsemmisítését megkezdte.

Még a bécsi béke megkötése alkalmával, mint látuk, ő protestáns volt; sőt a béke megkötésében, mint *ilyennek*, neki is része volt. E béke pontjai között a jobbágyokról, földesuri hatóság alatt álló mezővárosok és falvakról nem volt említés; ezekről csak az 1608. évi koronázás előtti törvényekben van szó. — E szerint tehát az ily községekben lakó protestánsokat a törvény megsértése nélkül vallásuk szabad gyakorlásában akadályozni nem lehetett. Ilyen földesuri hatóság alatt álló község volt Homonna is. — A templomokról azonban külön intézkedés nem történt még a koronázás előtti törvényekben sem. A törvénynek e hiányát használták fel a katolikusok ürügyül a protestánsok háborgatására. Ugy okoskodtak, hogy a törvény értelmében ugyan szabadon gyakorolhatják vallásukat, de nem szabad nekik kath. földesur által épített templomokat sem elfoglalni, sem használni.¹⁾

Mikor Drugeth György 1609-ben a katolikus vallásra áttért, akkor már ez a felfogás uralkodott szélte-

¹⁾ Zsilinszky i. m. I. k. 120. l.

ben hosszában a kath. párt körében. Erre a felfogásra támaszkodott Drugeth György is, mint alapra, első sorban a homonnai református egyházzal szemben. Nem háborgatta ugyan ő a szó szoros értelmében prot. vallásu jobbágyait, alattvalóit, de elvette tőlük templomukat¹⁾ még 1612-ben. De hát vajjon templom nélkül gyakorolhatják-e szabadon vallásukat?! E kérdést jogosan tehetjük fel, mert itt földesuri hatóság alatt álló község lakosairól van szó, kik a földesur tulajdonát képező házakban laktak

De Drugeth György ezzel még nem elégedett meg. Ő az ellenreformáció vezéreinek kegyére teljes mértékben vágyott, azoknak tervét is tehát teljes mértékben igyekezett keresztül vinni. Mint láttuk, a jezsuitákat atyai pártfogásba vette, betelepítette Homonnára s a protestáns papot onnan elűzte²⁾ 1613-ban.

Itt látom helyén valónak a Drugeth György gondolkozását a jezsuiták betelepítésére vonatkozólag ismertetni. Mert Homonna reformációja megsemmisítésének módját ez magyarázza, ez tünteti fel legvilágosabban. Beszéljen először is maga a György alapító levele, mely magyar nyelven a következőleg kezdődik :³⁾ „A megoszthatatlan Szent Háromságnak, az Atyának és Fiunak és Szent-Léleknek nevében Amen. Mi gróf Homonnai Drugeth György, Zemplén- és Ung-vármegyék főispánja, az aranygyapjas rend lovagja, királyi főpohárnok, belső titkos tanácsos és ajtón álló, tudtára adjuk jelen alapító levelünkben mindenkinek, akit illet, hogy miután a jószágos Isten minket, bár érdemteleneket, az ő nagy irgalmánál fogva *egyedül idévezítő kath. szent hitének világával megvilágított és mint az örök idvesség ösvényéről rosz ulra tért és egészen mást kereső juhocskát, bölcsességének csudálatos módján az ő szent katolikus és apostoli anyaszentegyházának aklába visszavezérelt* Jól tudván pedig, hogy Isten előtt semmi sem kedvesebb, minthogy dicsőségének szent egyháza terjesztésével szolgálunk . . .“

¹⁾ Sárospataki Krónika 40. l.

²⁾ Sárospataki Krónika i. h.

³⁾ L. egész terjedelmében Adalékok i. m. IV. évf. 320. s. köv. l.

Itt arról beszél tovább, hogy ennek gondja már régen foglalkoztatja, annyival is inkább, mert példát is akar mutatni, hogy őseink vallásával szemben mint kell magunkat viselni, hogy ezt a vallást „régii jogaiba visszahelyezzük“ (!). Aztán így folytatja: „Meglévén pedig győződve, hogy erre a leghathatósabb eszköz az ifjúságnak zsenge kortól való teljes oktatása, hogy t. i. a jámbor nevelés által kitünő férfiak segítségével, minden oldalú műveltségre kiképződjék és keresztyénhez illő erkölcsökkel ékeskedjék; de azt is belátván, hogy az oktatás e nemében a jézustársasági szerzetesek leginkább kitűnnek: a rend főnökéhez Aqua viva Claudius atyához fordultunk, adná beleegyezését abba, hogy Homonna nevű városunkban jézustársasági kollégiumot állíthassunk hogy másrésztől *dicséretes szerzetesük egyik czélja szerint* az a hívőknek üdvös menedék helyül szolgáljon örök boldogságok munkálására“ Ezután következik az alapítványok megnevezése és részletezése, amiből világos, hogy mily bőkezűen gondoskodott a barátokról. Az alapítványok közt első helyen áll a lakhely, a kollégium helyének megnevezése: „Átadjuk collégiumnak a mi udvarunkkal szomszédos, elhagyott és elpusztult, ezelőtt szent Ferenczrendi klastromot,¹⁾ a templommal, kertekkel s mindazon területekkel együtt, a melyről akár most, akár később fölismerhető lesz, hogy az hajdan az említett szerzetesek birtokában volt; azonkívül névszerint átadjuk azt a puszta kertet, mely a klastrom telkén és kerítésén kívül nyugot felé terjed és a klastromtól árok s kocsii ut által van elválasztva“ Bevégni az alapító levelet azon kötelesség elvállalásával, hogy „a jezsuita atyákat minden ügyben és támadás ellen, a jelenben úgy, mint a jövőben, védjük, védelmezzük, megoltalmazzuk“ és hogy ha a jezsuiták Magyarországból valamikor kitűznének, a Drugetheknek „minden javak minden nehézség nélkül teljes joggal és állandó birtoklással visszaadassanak.“

¹⁾ Ez ma a róm. kath. templom és plebánia. Abban az időben, melyben az alapító levél készült, a franciscanusok még nem kerültek vissza.

Ez alapítólevél Ungváron kelt 1615 július 2-án. Világos ebből a Drugeth György vallásos világnézete és a jezsuitákkal való célja. Amit ő maga, mint földesúr el nem végezhetett, azt az ő bőkezűen ellátott jezsuitáira bízta. A templomot a Pázmányék okoskodása szerint elvehette a protestánsoktól, papjukat is megfoszthatta a megélhetés eszközeitől — amit, a Drugeth archivumban levő okmányok bizonyossága szerint, meg is tett — de a hivekben vallásos meggyőződést ő nem volt képes változtatni; még ekkor a törvény világos megsértése nélkül, katolikussá lenni nem is kényszeríthette. Ezeknek elvégzése volt a jezsuiták kötelessége.

S hogy e jezsuiták nagyon buzgón végezték kötelességeiket, ezt — ösmerve működésük milyenségét s eredményét — még az esetben sem vonnók kétségbe, ha semmi adatunk sem volna erre nézve. De működésük eredményének illusztrálására rendelkezünk adatokkal is.

A protestánsok ugyanis Magyarországon általában követelték Ferdinándtól mindjárt, az általa vezetett országgyűlésen, hogy a vallás szabad gyakorlata *una cum templis* biztosíttassék. — Rationis Evangelicorum¹⁾ című iratukban, a Ferdinánd megválasztását attól is függővé tevék, hogy biztosítani fogja, hogy vallásában és templomában zavartatni soha senki sem fog. — A hitlevél Ferdinánd részéről ugyan kiadatott, de az *una cum templis* kihagyatott belőle. Ez is a Pázmány okoskodása szerint történt, aki Ferdinándnak ezt írta: „A protestánsoknak törvényileg biztosított szabad vallás-gyakorlata a pátrónus jogait érintetlenül hagyja. Az idevágó törvényekből korántsem lehet következtetésképp levezetni, annál kevésbé határozottan megállapítottnak tekinteni, hogy pátrónus földesuraknak nem lenne szabad községeik templomait a haeretikusok előtt elzárni, a praedicatorokat azokból kizárni és helyettük kath. papokat behelyezni és *az egyház összes jövedelmeit, még azt*

¹⁾ Egykoru másolata megvan Zemplénm. levéltárában.

is, amit a jobbagyok a praedicatoroknak fizetni szoktak, a kath. pap javára biztosítani.“¹⁾

A mi visszaélésekre a Ratió evangelicorum kívánsága és ez okoskodás vonatkozik, az a homonnai protestánsokkal annyival inkább megtörtént, mert az itteni mindenható földesúr Pázmánynak első rangú eszköze volt, aki teljesen a Pázmány eszével gondolkozott. De máskülömben arra, hogy ezek csakugyan mind megtörténtek Homonnán, van nagyon hiteles adatunk is. Az 1619. nov. 11-től 1620. jan. végéig tartott pozsonyi országgyűlésre ugyanis „a helvetica confessión levő magyarországbeli tanítók“ 12. pontban nyujtották be kívánságaikat. A IX. pont így szól: „Kassán a minapi országgyűlésben kiadattatott articulusok praedikátorsághoz való házaknak elvételéről, mind egyéb helyeken s mind Zemplénavarmegyében, nevezett szerint *Homonnán*, Páczinban, Karesán, Parnón, Varannón stb. templomok elvételéről, elfoglalt jövedelmeknek megtérítéséről, ujonnan épült kápolnáknak elvonatásokról mindjára effectuáltassanak.“²⁾ 1619-ben tehát Homonnán már sem templomuk, sem papjuk nem volt a reformátusoknak. De voltak itt ekkor még erős meggyőződésű hívők, kiket az ide kiküldött legügyesebb jezsuiták sem voltak képesek hitbéli meggyőződésükben megtántorítani.³⁾ Mintha az üldöztetés, sanyargattatás adott volna erőt lelkükbe?!

II.

A reformáció és nemzeti alkotmányunk nagy szerencséjére Bethlen Gábor ebben az időben érte el Magyarországon is tekintélyének legmagasabb fokát, megválasztatván a beszterezzei gyűlésen Magyarország fejedelmévé s Felsőmagyarországnak ekkor jutott tényleges hatalmába. Lefoglalta Drugeth Györgynek birtokait is; s Drugeth György, mint láttuk, menekülni kényszer-

¹⁾ Zsilinszky i. m. közli ezt az Eszterházy-levéltárból.

²⁾ Zsilinszky i. m. I. K. 190. l.

³⁾ Pongrátz nevű fiatal jezsuita atyát kizárólag missióval bízták meg, hogy a Homonnán és vidékén lakó magyar ajku hívőket vezesse vissza az egyedül idvezítő anyaszentegyházba.

rült. Ez által az ügyeknek Bethlen új fordulatot adott. A jezsuiták Homonnáról futni kényszerültek s a sok zaklatástól az itteni protestánsok megszabadultak — egy időre.

Visszaadta a reformátusoknak templomukat s azokat általában jogaik élvezetébe visszahelyezte. Kecskeméti C. János ekkor hivatott meg, a Bethlen befolyására, Homonnára papnak. Ez annyival valószínűbb, mert ő Tokajban a Bethlenekkel ösmeretségben volt. Egyik művének ajánló levele éppen Bethlen Istvánt dicsőíti, ki pedig Bethlen Gábornak öcscse volt.

Bethlen Gábor azon fegyverfogásának, melynek következményeképen ő a tekintélynek és hatalomnak ily magas fokára emelkedett, a nikolszburgi béke vett véget. A magyarországi reformációnak ez a béke is egyik sarkalatos vívmánya volt ugyan, de e béke pontjai közt a kath. pártnak is nem egy fontos vívmánya van. Így pl. hogy csak közel tárgyamnál maradjak, a kath. párt vívmányának tekinthető az a kikötés is, hogy Bethlen visszaadja a Drugeth György elfoglalt birtokait örökösének, ami meg is történt. Továbbá a kath. párt vívmányának tekinthető az is, hogy a rég' sürgetett „una cum templis“ is kimaradt úgy a béke pontjai közül, mint a békét tárgyaló 1622-iki soproni országgyűlésen hozott törvényekből. Külömben ez országgyűlésen sok minden ellenkezőleg történt, mint amint az a békekötésben meghatározottat. — Ferdinánd egyáltalában nem az az egyéniség volt, aki méltányos és igazságos tudott volna lenni a protestánsokkal szemben. Ő kitűnő jezsuita tanítvány volt s nem tévesztette szem elől egy pillanatig sem a lorettói Mária kép előtt tett fogadását. A jezsuitákat nem hogy kitiltotta volna az országból, de azoknak még jószágokat adományozott.

Ily politikai irány mellett érthető meg az, hogy midőn Drugeth János, a György fia, megkapta atyja birtokait, tüstént hozzáfogott az atyja által megkezdett műnek folytatásához: a homonnai reformátusok háborgatásához. És így az itt lakó reformátusok alig 3—4 évig élvezhették nyugodtan a Bethlen által visszaadott

szabadságukat. Első dolga volt — a Pázmány okoskodása alapján — ismét a templomot venni el. De most már ez nem ment oly könnyen, mint a György idejében. A reformátusok érezték, hogy a hatalmas fejedelem, Bethlen volt az ő pártfogójuk, kinek hatalma alatt maradt meg Zemplénmegye is. Nem nyugodtak meg tehát a földesur cselekedetében. Folyamodtak a vármegyéhez sérelmük orvoslásáért. A vármegye meg is vizsgálhatta az ügyet s bár az uraság a város által okmányt is állíttatott ki arról, hogy a templom elvételét nem ő, de maga a város akarta: mégis a háborgatott reformátusoknak adott igazat. De a megyének pártfogása ahhoz, hogy a templom a reformátusoknak visszaadassék, gyenge volt. A háborgatott hívek tehát sérelmüket a megye útján magához Bethlenhez vitték, aki erélyesen ir e templom ügyében. E levelet — legalább nagy részében — közlöm. Érdemes a közlésre, egyrészt, mert legerősebb bizonyítéka a fentebbieknek, másrészt mert Bethlen gondolkozásának is egyik ékes bizonyysága.¹⁾

„Gabriel Dei gratia Sacri Romani Impery . . . etc. Hozzánk bocsátott atyafia és követe nemzeti Ibrány Mihály udvarunkba érkezvén, nekünk irt leveleket praesentálta (átnyújtotta) . . . azokat is bőségesen megjelentvén értésünkre adta, melyek közül főképen, *a homonnai templomnak mostani elvételét* és azért való nehéz panaszolkodásokat a mi illeti, noha e dologról a Homonnai úrfiúnak (János) azon inspectori . . . informálván benűnket arról, hogy a dolog miképen történt, mentették is magukat azzal, hogy az ott való Homonna város lakosainak akarattjokból cselekedtek volna, leleszi convent előtt való Quaestatiókat (folyamodás) is, és a város pecsétje alatt kelt testimoniálist producálván (bizonyítványt hozván) előnkbe. De minthogy Hűségtek is, amely bizonyos authentica persona (hiteles személy), atyafiait a dolognak inspectiójára ad faciem loci (a dolognak szemügyre vételéért a helyszínére) küldötte volt, azoknak

¹⁾ L. e levelet Adalékok i. m. III. évf. 320. l. Eredetije Zemplénm. levéltárában van. E levelet Bethlen Zemplénvármegyéhez küldte.

leirt és ide küldött relációkból (jelentés) világosan értjük, hogy a dolog különben történt és *annak kelletvén hitelt is adnunk* (1), igen méltatlannak és az ország szabadsága és nyilván való constitutiói ellen valónak látjuk ebbeli cselekedeteket. Mely felől irattunk nekik és erről való kgl's akaratunkat bőségesen értésükre is adtuk, mely levelünknek párját ezen követnek kezébe adván, abból Hűségtek nekik való választételünket nyilvánban megértheti. Mi azért, minthogy birodalmunkba senkinek külsőképen is semmi violentiát exerceálni nem engedünk, annál inkább ebben a religiónak (vallás) állapotjában, *a lelkek ismeretinek szabadságát megfogni és azon erőszakot cselekedni senkinek el nem szenvedjük: hanem azt ítéljük méltónak, hogy azoknak szabadság adván, ezt kövessék a Homonnay urfi tisztviselői is, mint egyéb helyeken birodalmunkban szoktak cselekedni. T. i. hogy ott Homonnán, amint értjük, a római valláson valóknak is lévén templomuk¹⁾, ha ki szabad akaratja szerint a község közül valamelyikbe akar menni, szabadsága legyen, arra ne kényszerítessék* Itéljük azért templomot tovább kezeknél ne tartsák, melyet hogy ha mégis nem cselekednének, szükség Hűségteknek arra reá vigyázni és bennünket felőle mindjára tudósítani, *mely dologra ez után más gondviselésünk is leszen.* Kelletvén pedig bizonyos főember internuntiusunkat (követ) császárhoz öfelségéhez boesátanunk, több dolgok között, *erről is öfelségét szorgalmasan requirálni* (megkérdezni) *el nem mulasztjuk.* Következik ez után a levél záradéka s a „Datum in Arce nostra Fogaras die 14. Mensis Marty, Anno Domini 1628. Gabriel.“

Bethlen tehát abban az ügyben, mely már egy pár éve folyt, erélyesen intézkedett; a vármegyét, mely őt ismerte urának, utasította az ügy rendbehozatalára; magának Ferdinándnak is referáltatott ez s az ehez hasonló ügyekről. De mindennek vajmi kevés fogamatja volt. Nem használt az se', hogy már előbb a II-ik bécsi békét is megkötötte. Igen, mert e levél keltezése után Bethlent a legközvetlenebb családi ügyek foglalták le, amelyek

1) Ez időben háborítlanul használták a Ferencz-rendi templomot.

befolyással voltak arra, hogy az *egyed* protestáns egyházak ügyeivel oly mértékben nem is foglalkozhatott, hogy annak kívánatos eredménye lett volna. Az ellenreformáció ellen való küzdelemnek nemes fegyverét pedig 1629. nov. 15-én Gyulafehérváron az ember kérelhetetlen ellensége kiűtötte a magyar nemzet és protestantismus legnagyobb és legnemesebb fiának kezéből. Szabad lett a vásár a katolikusok előtt. Nem volt már, kit félve tiszteltek.

Még élt Bethlen, mikor — mint láttuk — Drugeth János hozzáfogott az atyja által megkezdett munkához. S nem hagyott fel annak megvalósítására való törekvésével akkor sem, mikor cselekedetei ellen az itteni protestánsok sürgetésére úgy a megye, mint maga Bethlen, hathatósan óvást emeltek. S mihelyt Bethlen behunyta szemét, a jezsuitákat azonnal visszahozta Homonnára. 1630-ban már újból megnyitják az iskolát is.¹⁾ **Ettől kezdve nyoma vész a homonnai reformációnak.** A jezsuiták most már teljesen uralták a helyzetet. A kath. párt befolyás és hatalom tekintetében folyton emelkedett. Bethlen halála után Zemplénmegye ez északi része mintha kiesett volna Magyarországból, érdekeivel nem sokat törődött senki.

A jezsuiták 10 évig voltak még ezután Homonnán. Ez a 10 év teljesen elég volt nekik ahhoz, hogy munkájukat bevégezzék, kiszabott kötelességeiknek eleget tegyenek. *A reformációt itt Homonnán teljesen elnémitották ez idő alatt; de azért teljesen meg nem fojthatták.*

1640-ben — az ő szempontjukból — a jól végzett munka után, a további missió teljesítése végett, a barátokat áthelyezte másik kedves fészkébe, Ungvárra s a mai ungvári gymnasium alapját ezzel megvetette. De azért Homonnát sem hagyta még — legalább egy időre²⁾ — jezsuita nélkül, nehogy az a jóságos tűz, a reformáció, új életre keljen. A jezsuita kollégium áttételére vonatkozó oklevelében intézkedik arról, hogy három

¹⁾ Adalékok i. m. III. évf. 355. l.

²⁾ Hogy meddig, l. e mű I. fejezetét.

jezsuita atya még Homonnán maradjon a *lelkiek ellátása végett.*¹⁾

Ettől kezdve Homonnán hasztalan keressük azt a fényes csillagot, melynek fénye feltámadásának csaknem kezdetétől itt is ragyogott. 80—90 évi ragyogás után fényét erőszakkal takarták el, bár egy-egy fénysugara itt-amott megmaradt. Hiszen az Isten-adta fényt elhomályosítani s annyival kevésbé végképen elrejteni gyarló embernek nem is áll hatalmában. Elég egy piczi nyílás, hogy keresztül hatoljon azon.

A reformáció ilyen Isten-adta fény. A fénynek ragyogását elhomályosítani nem lehet. Lehet elrejteni annak egy részét; de egy-egy fénysugár kikitör belőle és nagy teret bevilágít és tovább tart, mint a gyarló bűnös ember eszköze, mely e fényt elrejteni akará.²⁾

A homonnai reformáció XIX. században való új életre kelése mindennél ékeesebb és fényesebb tanúbizonysága annak.

¹⁾ Adalékok i. m. 356. l.

²⁾ Erdődi gróf egri püspök 1718-ban a zempléni megyei kath. egyházakat látogatván, Homonnán és vidékén is járt, amiről a bizacei püspökhöz írt dorgáló leveléből értesülünk; e levél tartalma szerint még ez időben is laktak e vidéken protestánsok. Így pl. bűnül rója fel a következő eseteket: „Így tett nem régen a bukóczi ruthén pap, ki egy *lutheránus* férfit esketett össze egy 14 éves ruthén nővel. Volován a göröginyei paróchus *jogcsorbításával* a gör. kath. lelkész működött közre két *lutheránus* személy házasságánál (?!) Dobrán egy *lutheránus* férfi kath. nővel *él együtt*, kiket egy történetesen arra járó gör. kath. pap adott össze.“ L. Adalékok i. m. III. évf. 311. l.

VIII. FEJEZET.

Homonna a XIX. században.

I.

A homonnai református egyház XVII. században való megsemmisítésének rajzával még nem fejeztem be Homonna reformációjának történetét; mert jelen századunkban a reformáció e városkában új életre kelt. Ez okból szándékozom e munkám keretében foglalkozni Homonna XIX. századbeli állapotával is, legalább röviden, nagy vonásokban; hogy ez által is annál világosabbá s indokoltabbá tegyem a reformáció életre kelését. Így lesz ugyanis világos az, hogy a fejlődés, az intézményekben, a tudományokban való előhaladás követelte Homonnán is a reformáció életre kelését. Nem a reformáció követelt itt helyet magának, hanem a fejlődött és fejlődő viszonyok tették szükségessé a reformációnak *szerves* életre kelését.

A XIX. században ugyanis e városka minden tekintetben fejlődést, haladást mutat fel — a multhoz képest; bár e fejlődés nem áll arányban hazánknek általános fejlődésével, aminek a vidék szegénységén kívül, kétségtelenül az a legfőbb oka, hogy a város — mint erkölesi testület — teljesen vagyontalan volt s az ma is; a polgárság megadóztatásán kívül semmi más jövedelemmel nem rendelkezik. A mindenkori földesurairal hatalmával és anyagi erejével megfordított viszonyban áll e városkának anyagi ereje teljesen. Hogy e viszony előállításában kinek van több része: a mindenkori földesuraknak-e, vagy magának a városnak, nem czélom vizsgálni. Nekem czélom csupán a meglevő állapotokat feltüntetni.

Ha magát, a városnak területi viszonyait veszszük is vizsgálat alá, a fejlődést megláthatjuk. Mert a XVIII.

században Homonnának tulajdonképen csak három utcája volt: a mai Főutca, Kossuth-utca és az u. n. Templom-utca. Ezekhez jött a mult század legvégén és a jelen század elején a többi városrész. Nevezetesen: a földesurak — különösen Van-Dernath — a mult század végén egész utcákat nyitottak meg a megszapordott lakosság számára. Ezek az utcák: a ma u. n. Fazekas-utca, Hársfa-utca, Fürdő-utca és a város szélein épült városrészek. Ezekhez a telkeket a földes urak adták és az e helyeken építkezők bizonyos összeget fizettek a földesuraknak évenként e helyek használatáért. E belső telkek *curialisok*-nak nevezettek. A Fazekas-utczán lakó *curialisták* évenként 10—10 frtot fizettek, a város körül lakók pedig 4—4 frtot.

E megnyitott utcák azonban nem épültek ki mindjárt. Ma is sok üres belső telek van még s várja azt a jobb időt, amikor rajtuk kényelmes s a kor igényeinek megfelelő lakások s általában épületek fognak emelkedni.

Ma Homonnán a külön telkeken épült házak száma meghaladja a 300 at. A XVI. század végétől ime a XIX. század végéig, tehát 300 év alatt, alig épült valamivel több ház, mint 200. — A népesség számának emelkedésével a házak számának emelkedése nem áll arányban. Ma ugyanis Homonna népességének száma már a 4000-et megüti; ez pedig a XVI. század népességének majdnem 6-szorosa, holott a házak számának aránya csak a 3-szorost tünteti fel.

Építkezés tekintetében tehát a fejlődést rendkívül lassunak kell minősitenünk, amiről különben a városnak külső képe is bizonyosságot tesz, — nem is szólva arról, hogy a külső csín vajmi kevés mértékben talál helyet e városka építkezésében.

Homonna területi viszonya a város belső területén kívül is változott e században, ami a város lakosainak vagyonosodására közvetlenül is befolyással volt. — Ugyanis 1837-ben hasított ki az urbárialis és *curialis* zsellérek részére, az országos törvények értelmében, az őket megillető földterület. Az erről szóló okmány 1838.

febr. 22-én állítottatott ki s iratott alá.¹⁾ Aláírta mindkét földesúr, t. i. gróf Csáky Antal és gróf Van-Dernath Leopold s mindketten pecsétjükkel is ellátták; továbbá aláírta 100 zsellér (tehát ugyanannyi, mint volt a XVI. században) s megpecsételtetett Homonna város pecsétjével is. (A pecsét körirata: „Homona város pecsétje.“ A kör közepében pedig egy kéz kulcsot tart, a kulcs tollával felfelé s ettől balra a hold s négy csillag képe van.) Ez okirat szerint az összes kihasított földterület, legelő és szántóföld, 390 „köblöst“ tesz ki. Mint az okirat megjegyzi, több, mint amennyi törvény értelmében a zselléreket megillette volna. Ebben az itt kitüntetett területben azonban benne van a két parochus, organista-kántor és a helybeli nótárius része is.

A város lakosainak anyagi jóléte ez által mindenestre előbb vitetett, ami a város társadalmi életén — mint alább ki fog tűnni — meg is látszott.

E város e századbeli területi viszonyai változásának ismertetésénél helyén valónak látom a temető-kertek változásairól is szólni. A gör. katolikusok, az ősi szokásokhoz képest, a templom körüli téren temetkeztek; a zsidók pedig a város határán kívül hegyoldalokban. A róm. katolikusok használtak külön, kizárólag a temetkezés céljaira szolgáló területeket, amelyek azonban közös temető jellegével is birtak s birnak, amennyiben a többi keresztyén felekezetekhez tartozók is ide temetethettek el. Különben a róm. katolikusok is használták a város közepén állt templom körüli tért kiválóbb alkalmakkor temetkezési helyül. A legrégebb u. n. köztemető, amelyről tudunk, a mai róm. kath. plébániával szemközt levő területen (a mai polg. és keresk. iskola táján) volt. Ezt a területet használták 1810-ig temetkezési helyül. Ekkor adott a földesur új területet a város legvégén, a Barkó felé vezető országut baloldalán, amely 1855-ig használtatott. Ekkor hasítottatott ki, szintén a földesur részéből, a ma használatban levő temető, melybe már Kudlócz községbeliek is temetkeznek.

E változások történtek Homonna területi viszonyait

¹⁾ Homonna város irattárában megvan az eredeti okmány.

illetőleg e században. Az egyesek anyagi jóléte, önálló birtok nyerése által, emelkedett ugyan némileg, de a város — mint erkölcsi testület — maradt szegénynek. Mert az az erdőrész és földterület, melylyel rendelkezik, egy erkölcsi testületre nézve számba nem vehető vagyon. A városnak magának még belső telke sem volt. Ilyent csak 1878-ban vett a polgárság megadóztatásából.¹⁾ Az ideig részint az időközi bírák magán lakásai, részint bérelt helyiségek szolgálták a város hivatalos helyiségeit.

II.

Homonna lakosainak száma e században folytonosan emelkedik. Ez tette szükségessé a terület nagyobbítást is. Hogy azoban mennyi volt e szám, még hozzávetőlegesen sem állapíthatjuk meg, mert feljegyzések a város birtokában erre vonatkozólag nincsenek. Ma már a 4000-et megüti a lakosság száma.

Nyelvre nézve nagyon vegyesek e században a lakosok. Mindenkor voltak magyar, tót és német anyanyelvű lakosok itt. Számra nézve a legtöbb, a tulnyomó rész, tót volt; a legkisebb rész volt a magyar a század első felében. Ma már nem egészen ilyen az arány. A magyarosodás a legutóbbi két évtized alatt igen szép eredményt mutat fel. Ugy, hogy ma már — bátran állíthatjuk — a lakosság fele magyar s általában kevés olyan lakosa van e városkának, ki a magyar nyelvet többé-kevésbbé ne beszélné. Ez üdvös állapot előteremtésében több körülmény volt befolyással. Ezek között legelső helyen említendő a népoktatás szervezése.

Vallásra nézve, a század elején nagyobb részt róm. kath. volt a lakosság. Voltak még gör. kath. és zsidók is. A két utóbbi felekezetűek között a zsidók voltak többségben. Protestánsok e század első felében csak nagyon gyéren laktak e városkában s azok is, mintha megfeledeztek volna protestáns voltukról. A század második felében, amint a népesség száma emelkedni kezd, emelkedik a zsidók száma is s a protestánsok is

¹⁾ L. a város 1878. év okt. havi jegyzőkönyveit.

kezdenek többen települni meg; különösen az állami, megyei hivatalnokok, gazdasági alkalmazottak s még később a vasuti alkalmazottak köréből kerültek ki a prot. vallásuak. — Ma a 4000 lakos közül 140 a prot., körülbelül 300—400 a gör. kath., s a megmaradt rész pedig felére róm. kath., felére pedig zsidó. A zsidók számbeli emelkedése tehát a legnagyobb arányu.

Foglalkozásra nézve, a lakosok a század elejétől fogva gazdálkodók, iparosok és kereskedők voltak. Voltak a lakosok között, már a század elején is, hivatalnokok, gazdatisztek, orvosok, mérnökök és ügyvédek is,¹⁾ bár ezek kis részét tették a lakosságnak. Gazdálkodók voltak a legtöbben. — A kereskedők, hivatalnokok, ügyédek és orvosok száma emelkedett leginkább.

Ami a mezei s erdőgazdálkodást illeti, változás és fejlődés csak e század utolsó felében tapasztalható. Nagyobb arányunak és a vagyonosodás alapját képezőnek azonban ma sem mondhatjuk. Ennek oka az, hogy a népesség arányához képest, rendkívül csekély az a földterület, mely Homonna lakosainak birtokában van. A nagy birtokok ölelik magukba a földterületet. S ha az ipar és kereskedelem fellendülését sem igen tapasztalhatjuk, ebben a körülményben kell első sorban az okát keresnünk. Igen, a Homonnán és környékén levő nagy birtokok vannak hátrányára Homonna iparának és kereskedelmének. Mert a nagy birtokok foglalkozást nem adnak sem a kis iparnak, sem a kis kereskedelemnek; ezek közvetlenül a nagy iparral és nagy kereskedelemmel vannak összeköttetésben; ami pedig ez idő szerint nincs Homonnán.

Az ipar külömben hanyatlott e század második felében. Mert amíg a század elején és egész első felében 12 czéh volt Homonnán (szabó, csizmadia, fazekas, kovács-kerékgyártó-lakatos, szücs, takács, bodnár, molnár-ács, asztalos, mészáros, varga és *muzsikus*): addig a század második felében nemcsak hogy általában fogyott az iparosok száma, de az egyes iparágak — mint pl. a takácsság — teljesen ki is veszték. Ma az ipar

¹⁾ L. a kaszinó jegyzőkönyveit.

meglehetősen alacsony fokon áll. Az iparnak ez alább szállása tulajdonképen 1872-től kezdődik. Nem is tudnám hamarjában a valódi okát ennek megmondani. Valószínűleg oda vezethető vissza, hogy az új ipartörvény a szabad ipart életbe léptetvén, az ipari foglalkozások terén is a versenyt teremtette meg. Ipari téren pedig a versenyben való győzelem feltétlenül megkívánja: 1. a tőkét; 2. a bizonyos fokú intelligenciát. A homonnai iparosok pedig általában mind a kettőnek nagyon is a híjjával voltak és nagy részben vannak ma is. — Homonnán tehát az iparnak némi lendületet csak az adhat, ha tőke-forgalom teremtetik és az iparos osztály intelligenciájának színvonala emeltetik. Bár még így is mindaddig, míg a nagy birtokok kellő foglalkozást nem biztosítanak e kis város iparának, a fellendülés csak igen kis arányú lesz; bár másrésről az is igaz, hogy a nagy birtok csak versenyképes ipart foglalkoztathat.

A kereskedelem már határozottan emelkedett e században. Még pedig nem kis mértékben. Ez emelkedésre befolyással volt a népesség számának emelkedése is, de főképen a vasut, posta és távirda szervezése, kiépítése. Külömben e három közlekedési eszköz új időt és új szellemet teremtett s teremt folyton e meglehetősen elmaradt vidéknek. A népnevelés-oktatáson kívül legtöbbit határozottan e három közlekedési eszköznek köszönhet Homonna is, meg az egész Felső-Zemplén is, nemcsak vagyonosodás, de szellemi művelődés tekintetében is.

Ha azonban elismerjük is, hogy kereskedelem tekintetében fejlődött a városka, ezzel nem azt akarjuk ki-fejezni, hogy általában meg lehet elégedni e fejlődéssel. Egyáltalában nem. A kereskedelem ma már hazánkban is — hogy úgy fejezzem ki magamat — meghatározott rendszeren épült s eredményének a külsőkben is meg kell látszania. Homonna kereskedelme azonban a kezdet kezdetén áll. Az „adsza-nesze“ legkezdetlegesebb fogalma képezi alapját. Mintha tőke nem is lenne forgalomban: az egész kereskedelemnek hatása, eredménye semmiben

sem látszik. Pedig a különböző nyers termények, mint kiviteli czikkek, az egész vidékről — mondhatni — itt értékesítettnek; az ipari czikkek, mint behozott czikkek, itt szereztetnek be; s a postai s vasuti statisztikai kimutatások tehetnek bizonyosságot róla, hogy a pénzforgalom is elég magas: s mindezek daczára is, ismétlem, észrevehető eredmény nem tapasztalható.

Ha ezeknek okát meg akarom fejteni, én a következő három dologra vezetem vissza: 1. pénzintézet *csak volt s akkor bukott meg, mikor — a hazai kereskedelem fellendülvén — Homonna kereskedelmének is éppen élénkséget adni lett volna hivatva.* Az nekem erős meggyőződésem, hogy pénzintézet nélkül ma sem fejlődő és élénk iparról, sem kereskedelemről nem is álmodhatunk. Homonnán pedig ma nincs pénzintézet. 2. Több a kereskedelemmel foglalkozó egyén, mint amennyit a szükséglet megkíván; és így az egészséges kereskedői irány és szellem nem fejlődhetik ki. 3. Az előbbi okból következik a 3-ik ok: az, hogy a kereskedő osztály tagjai közt a legnagyobb rész olyan, mely egyáltalán hijával van — hogy úgy fejezzem ki magamat — annak a rendszer ismeretének, mely nélkül ma kereskedelem nem lehet. Pedig ez nagy baj. Mert ezek, míg egyrészt rontják a kereskedelem hitelét, másrészt ártanak az igaz kereskedőknek is. Mindaddig tehát élénk és fellendült kereskedelemről Homonnán nem is szólhatunk, míg e három okon segítve nem lesz. Pedig ezeken segíteni nem lehetetlen, csak akarat kell hozzá.

Vajha mentől hamarább következne be ez az idő!

III.

Amilyen lassu és a hazai általános viszonyokhoz képest kis mérvű fejlődést tapasztalhatunk Homonnán egyéb, eddig tárgyalt tekintetben ebben a században: épp oly lassu és kismérvű a kulturális fejlődés is.

A század elején, 1803-ig, csak egy kath. organista volt az egész városban, aki tanítással foglalkozott. Ez is tulajdonképen csak mellékfoglalkozásként üzte a

tanítás mesteriségét. — Imádságokra tanított s ezenfelül — amennyi ideje maradt — *csak olvasni.* 1803-ban szervez a róm. kath. egyház egy tanítói állást, s kezdenek rendszeresebb iskoláztatást behozni. De el kellett telni megint 30 évnek, míg egy új tanítói állás szerveztetett. 1834-ben szervezték ugyanis a második tanítói állást s ekkor különítették el a fiukat a leányoktól. De nem kell azt gondolnunk, hogy az iskoláztatás valami nagy gondban részesült volna. Még mindig — lehet mondani — csak a vallás és olvasás tanításra fektettetett a főszűly. De nem is lehetett az akkori rendszer mellett másképen. Az iskolába járás nem tartott tovább 3 évnél. Ennyi idő alatt — figyelembe véve azt is, hogy ez idő alatt sem jártak a növendékek rendszeresebben iskolába — nem is lehet valami magas eredményt elérni. Később e 34-ben megalkotott állapotokhoz képest történt annyi változás, hogy a leánynevelésre is fordítottak valami gondot.

A 80-as években kezdett ismét fejlődni ez az iskola. Andrassy Aladár grófné apáczákat telepít be a leánynevelés fejlesztése céljából. A rendes két tanító megmarad kizárólag a fiúk tanítására, az apácák pedig a lányok nevelés tanításával foglalkoznak. Ez a fejlődés azonban csak látszólagos. Mert: először a fiú-iskola a régi, százados, elavult iskolai helyiségűl egyáltalában meg nem felelő helyiségben van; másodszer: a leánynevelés olyan irányára, mint a minő ma van, egyáltalában nincs szükség e városban. Nem tartózkodom kijelenteni, hogy a leánynevelés-oktatás ilyen iránya, itt is, másutt is, a női proletáriátus melegágya. Mert a magasabb igényeket nem képes kielégíteni, a kisebb igényeknek pedig sok.

Homonna kulturális viszonyai akkor kezdenek rendszeresebb irányba jutni, mikor az izr. hitközség 1855. okt. hó 15-én a következőleg határoz: „1. Egy 3 osztályu nyilvános elemi (normal) iskolát létesít, kimondván egyuttal, hogy azon esetben, ha az iskola a hozzá fűzött reményeknek meg fog felelni, a hitközség azon lesz, hogy kulturális intézményét a későbbi nemzedékek javára idővel megnagyobbítsa,“ A 2-ik pontban az iskola anyagi dolgairól határoznak. 3. „Elhatározatott 3 képe-

sített tanerőnek . . . alkalmazása. . .¹⁾ Ez az iskola 1856. október havában nyílt meg; tanítási nyelve a német volt; s 6 év múlva már 4 osztályúvá egészítettet ki. Először bérházban kezdte működését. Csak 1881-től csepegtethette a saját hajlékában a tudományokat a fogékony gyermeki lelkekbe. A tanítás nyelve, mint említém, először kizárólag német volt; később német-magyar s csak a 70-es évek elején lett tisztán magyarra. Ma ez iskolában négy rendes és képesített tanerő működik — még pedig dicséretes eredménnyel.

A tulajdonképeni népiskolai nevelés-oktatást ez a két iskola képviseli Homonnán. Pedig a tankötelesek száma ez idő szerint a következő e városban: 3—5 éves — 201; 6—12 éves — közel 500; 12—14 éves — 143. Ha e számok felett elgondolkodunk: ajkunkra jön önkénytelenül e sóhaj: Állami elemi iskola, mikor jön el korod Homonnára?!

Midőn hazánkban az 1868. évi iskolatügyi törvények meghozatala után a népnevelés érdekében erősebb mozgalom indult meg: Homonna és vidéke értelmiségét is erősen érintette e megindult korszellem. Élénken érezték ugyanis szükségét annak, hogy valaminő magasabb fokú iskolára is volna szükség e városkában. Két ok is táplálta ez érzést. Az egyik az általános nemzeti érdek volt, hogy a magyarosodás mentől előbb és mentől gyorsabban terjedjen; és hogy még a legszegényebb néposztálynak is alkalom adassék, hogy esetleg tehetséges gyermekét a szellem fegyverével láthassa el. A másik ok, mely talán döntőleg folyt be az ügy szerencsés kimenetelére, mert ez már az anyagiak forrását is megnyitotta, e város földrajzi fekvése és az egész vidék kulturális állapota volt. Zemplénmegye kiszélesedett felső részének ugyanis Homonna, mondhatni, természettől is kijelölt központja. És a megyének e részén még a csak számbavehető népiskola is igen kevés volt s mondhatjuk kevés ma is. Akik meg éppen az elemi iskolán felül is

¹⁾ „A magyar-zsidő felekezoet elemi és polgári iskoláinak monographiája“ ez. mű 337. lapján „A homonnai izr. hitközségi népiskola története“ Leitner (ma Lengyel) Samutól.

óhajtották iskoláztatni gyermekeiket, kénytelenek voltak a 12—14 mértföldre eső gymnásiumokat keresni fel. S természetes, hogy ezt huzamosabb időn keresztül csak kevesen bírták ki. Idő előtt ki kellett gyermekeiket a szegényebbeknek venni az iskolából és mesterségre adniok, holott az értelemnek bizonyos foka ma már ott is elengedhetlen.

Ezek az okok teljesen megérlelték még a 70-es évek elején e város és vidéke értelmiségében valami magasabb foku iskola felállításának szükségérzetét, — úgy, hogy már 1874-ben belátták, hogy tovább töprengeni s halasztani az ügyet nem lehet. 1875 ben a „Homonnán felállítandó középiskola (!) alaptökéjére“ megkezdték az aláírási iven való gyűjtést.¹⁾ — Magánosok — számszerint 137-en — 59 község és az akkor még fennálló két pénzüintézet — 15,789 frt 24 krt irtak alá. Ezen kívül Homonna városa egy 5000 frtos alapítványt tett olyformán, hogy annak 6%-os kamataival járul évenként az iskola kiadásaihoz.

Az alap, melyre a nemes ügyet építeni lehetett, ezzel megvolt vetve. S 1875. szept. 14-én egy küldöttség ment Trefort Ágoston vall. és közokt. ministerhez (ki, mellesleg jegyzem meg, homonnai születésű volt), azzal a kéréssel, hogy a Homonnán — már ekkor — felállítandó polgári fiúiskola tanerőinek fizetését vállalná az állam magára. A közoktatási kormány elismervén azon okok fontosságát, melyek Homonna városát e kérelemre indították, a legjobb akaratáról biztosította; sőt ^{5582/1876.} sz. leiratában kijelenté, hogy ha Homonna városa és vidéke érdekeltsége az azon időig begyűlt 14,000 frtot kamatozó alapítványi tőke gyanánt leteszi s ezen kívül megfelelő iskola-helyiséget s felszerelést ad: a fentartását örök időkre magára vállalja és az intézet a kért időre megnyilik.

Ez magasabb feltétel volt, mint a minőt ez a szegény város és vidék megbirt volna. Hiszen így is erejüket meghaladó mértékben áldoztak. Azt kérte tehát a

¹⁾ L. ez iskola történetére vonatkozó adatokat a polg. és felső-keresk iskola levéltárában, az iskolaszóki gyűlések jegyzőkönyvében.

város egy újabb kérvényében a ministertől, hogy engedje el az alapítványtőke letételének feltételét s engedje meg, hogy a begyűlt pénzből építtessék fel az iskola s az felszereltesék; a további gondoskodást pedig a község magára vállalja. — E kérvényre a minister ^{13314/1876} sz. leiratában azt jelentette ki, hogy ha Homonna város a kérvénybe foglalt kötelességekről a törvényhatóság hozzájárulása mellett szabályszerű kötelező nyilatkozatot állít ki, hajlandó az iskola felállítására szükséges intézkedéseket megtenni.

Ez megtörtént. Az érdekeltség a rendelkezés jogát Homonna város képviselőtestületére ruházta; az, a minister által kért nyilatkozatot kiállította; *és az iskola 1876. év nov. 2 án megnyílt.* Ez Homonna művelődésére nézve eléggé nem méltányolható nagy lépés volt.

Ez iskola 1876-ban négy osztálynak volt tervezve. Az érdekeltség azonban csakhamar belátta, hogy így csak félmunkát végeztek. Mert az intézet ugyan így is nagy áldás a városra és vidékre: de a szülők igényeit még sem elégitheti ki; nem különösen azokét, kik a tanulmányokat kenyérkereseti eszközként akarják gyermekeik kezébe adni. Feltámadt tehát a lelkekben a vágy, hogy a négy osztály kereskedelmi iskolával egészíttessék ki. 3893. számú min. leirat bizonyosága szerint, a város e kívánsága is beteljesült az 1889/90. tanévben, amikor megnyílt a keresk. iskola első osztálya.

Hogy ez iskola mily rendkívüli szükség volt, semmi sem bizonyítja jobban, mint a fokozatosan emelkedő létszám. 1879/90-ben a négy polgári osztályban volt 90 tanuló; 1891/92. iskola évben a 7 osztályban már 163 iratkozott be; a legutóbbi iskolai évben pedig már meghaladta az iskola létszáma a 240-et is. Ugy, hogy már az iskola helyiség szűknek bizonyult ez idő szerint. A város meg is tette a lépéseket, hogy az állam vegye át teljesen az intézetet, mert ő, szegénysége miatt, nem képes fejleszteni, pedig a fejlesztést elodázhatatlanná teszi a folyton emelkedő létszám. És csodálatos! Az állam csak nem veszi át. Pedig ha valahol van szük-

ség az állam munkálkodására, itt, ezen a nemzetiségi vidéken, hol a népoktatás különösen elhanyagolt állapotban van s hol a szegénység a legerősebb, feltétlenül szükség van rá.

A 70-es évek e városkában kulturális tekintetben még mást is teremtettek. Ez különben nem is annyira kulturális, mint inkább ipari és így vagyonosodási tekintetben volt fontos úgy Homonnára, mint nagy vidékére. Ez a faipari szakiskolának Homonnán való felállítására. Ez 1877-ben történt. Nevezetesen: ez év jun. 9-én tartott városi képviselőtestület gyűlését „megtisztelvé a házi ipart terjesztő egyesület felügyelője, Péterffy József „miniszterialis biztos úr önagysága“ és Viczmándy Ödön, mint a háziipart terjesztő egyesület Felső-Zempleni csoport elnöke, személyes megjelenésükkel, kik azt a jótéteményt és hasznot, mely a „műmetszészet tanmühelynek Homonnán leendő felállításával a vidékre, de különösen a városra fogna háramlani,“ fejtegették; „és — a közönség mindezekről meggyőződven“ — nevezettek azon kérdésre: „kész és hajlandó-e a műmetszészet tanár részére *egy szobából* álló lakást, továbbá a rajziskola és műmetszészet tanításához megkívántató két helyiséget az egyesület rendelkezésére biztosítani: határozatott, hogy a város közönsége kész a fentebb említett lakást és helyiségeket . . . biztosítani; és pedig a tanító részére a város által bérelt házban levő és jul. 1-től üresen maradt, az utczára szolgáló szobát; rajziskolának a polg. iskolában levő és polg. iskolai tanoncokkal közösen használandó rajztermet, a műmetszészet tanhelyiségül pedig szintén a polg. isk. helyiségében lévő és ez idő szerint még nélkülözhető szobáknak egyikét, ez utóbbit azon megjegyzéssel, hogy idővel, midőn a helyiségek a polg. iskolában mind el lesznek foglalva, a város más alkalmas helyiségről fog gondoskodni; mi pedig illeti a fűtést, e tekintetben a képv. testület magára vállalja, hogy a műmetszészet egyesület megterhelhetése nélkül fog eszközölni és fog a műmetszészet tanító szobájának fűtéséről gondoskodni.“

„A művészeti iskola“ erre nem sokára meg is nyílt. A város nem sok idő múlva házat vett hivatalos helyiségül és a „művészeti iskola“ is abba a helyiségbe költözött át. És lassánként fejlődött. Már 1897-ben palotaszzerű épületet emeltetett az állam ez iskola számára — mely időközben átvette teljesen az iskolát. Ma „faipari szakiskola,“ rendes igazgatóval, két szaktanárral, 3 művezetővel és a humán tárgyak óraadó tanáraival. A kis magból kezd a terebélyes tölggy kinőni.

Ezzel adtam is mindazt, a mi e században Homonna kulturális viszonyainak fejlődése tekintetében adható. Általános jellemzőként azt mondhatom, hogy a fejlődés lassú. E városnégy ezer lakosa és egy nagy vidék, várja az államnak a város kulturális viszonyaiba való mentől teljesebb beavatkozását.

IV.

Homonnán általában minden irányban nehezen indult meg a fejlődés s lassan haladt s lassan halad ma is. Olyan e város élete e tekintetben, mint az a tavasz, mely a hosszú fagyos télből nehezen, alig-alig tud kibontakozni. A fejlődés, a haladás rügyei nehezen tudnak bimbóvá fakadni, s még nehezebben tud a bimbó virággá nyílni.

De van egy mozzanat e város történetében, mely ellentétben áll az eddigiekkel. Ez: e város társadalmi élete. A társadalmi élet ugy egyes községek, mint egész nemzetek életében, az, ami természetben az éltető meleg, a napsugár. — Ez bujt elő itt Homonnán a dermesztő fagy után legkorábban. Nem czélom e városka társadalmi életének fejlődését, ez élet tevékenységének hatásait nyomról nyomra kísérni, mert ez talán a nagyobb közönségre érdektelen is volna: de a főbb mozzanatokat e társadalmi élet fejlődésében mégis ki kell emelnem, mert a társadalmi élet pezsgő volta nyújtja a reményt a jövő fejlődésére, haladására nézve.

Magyarországon e század elején, úgy 1825-től, mintha a nemzeti élet elevenebben nyilatkoznék meg. Eleve-

nebb élet kezd a nemzet test ereiben pezsegni. A társulási szellem — mely alapja minden üdvös dolognak — kezd kifejlődni. — És a kornak e megindult iránya csakhamar eljut Homonnára is; és itt, e határszéeli, általában szláv faj lakta kis városban, jó talajra talál. Belátja ugyanis ennek néhány intelligens tagja, hogy a nemzeti műveltség fejlesztésére, valamint a város előbbhaladására, sőt a vagyonosodásra és a közmegelégedés előteremtésére is, — egyik leghathatósabb eszköz: a társulás. És kezdenek szervezkedni. Egy „casino társaság“ megalakításának terve nyugtalanítja a kevés számú, de lelkes intelligens elemét e városkának. És — ami annál nagyobb jelentőségűvé teszi e mozgalmat — abban az időben, mikor Magyarországon a hasonczélú és irányu társaságok száma még csak nagyon kevés. — *Az 1835-ik esztendő elején ugyanis már megalakult Homonnán a „casino társaság.“* Ez év márczius 26-ról már jegyzőkönyv is van felvéve a „társaság“ gyűléséről.¹⁾ — Ez év ápril 2-án tartott gyűlés jegyzőkönyvének 1. pontjában van a társaság alapszabálya.

E „társaságnak“ ez első évében 79 tagja volt. Szép szám. Díszére és dicsőségére válnék ez ma is, akár melyik nagy községnek is. Csakhogy ez a 79 tag nem mind Homonnáról került ki. De éppen ez a körülmény az, mely emelheti előttünk e kis város akkori társadalmi életének dicséretes voltát. E 79 tag névsorában ugyanis nemcsak Homonna nagy vidékének, de Zemplénmegye egész felső részének előkelőbb, intelligensebb neveit ott találjuk. Földbirtokosok, papok, tanítók, orvosok, gazdasztek, kereskedők a tagjai e kaszinónak. Sőt a Felső-zemplénben működő megyei hivatalnokok is „részvényesei“ e „társaságnak“, maga az alispán, Dókus László is, mint e jegyzőkönyvekben olvashatjuk.

S e „társaság“ teremt elevenséget, érezteti működésének jótékony hatását minden irányban. Rendez bállokat, melyek messze földön, a szomszédos vármegyékben is, híresek valának. — Még a 30-as években elhatározzák, hogy könyvtárt teremtenek. — S ha inség,

¹⁾ A jegyzőkönyvek bekötve a casino könyvtárában vannak elhelyezve.

természeti csapás látogatta meg hazánkat, vagy e vidéket: a segélynyújtásra a mozgalom mindig e társaságban indul meg.

Kortörténeti szempontból — úgy hiszem — érdemes lesz a 30-as években tartott bálokról egyet-mást elmondani. Beszéljenek maguk a jegyzőkönyvi feljegyzések. Az 1837-ben tartott bálra vonatkozólag pl. ezt olvashatjuk: „Rendeltetett először, hogy egy személy 30 pengő kroat a bemenetelért fizessen minden kivétel nélkül . . . 2-or. M. K. úr arra kéretett meg, hogy a táncmulatságba nem illő személyeket a kimenetelre hajdu által szolítottassa fel; a tánczrendet pedig ttes K. A. ur határozza meg.¹⁾ 3-or. *Az ide való uraknak, kik nem részvényesek, a bemenetel ezen táncmulatságba tiltatik, kivéven a katonatisztek.* (Ez körülbelől gyenge kényszer akar lenni a társaság pártfogása érdekében.) 4 szer. A bilétek osztogatását és a pénz beszedését a kassa mellett K. D. úr magára vállalta; a biléteket pedig belül P. úr fogja kiszedni; továbbá biléteket a bemenetelre ifj. K. A. úr fog 300-at készíteni, valamint a kimenetelre (retour) 100-at. 5-ör. A vendégek szállásáról ttes id. K. A. ur fog gondoskodni . . . “ E bálnak kiadása 277 R. frt 15 kr. volt. A kiadási tételek között a következő czimeket olvashatjuk: 400 pohár (világításhoz), 78 font gyertya, tüll, szappanos, strázsa katona, belső kiszolgálát, asztalos, lakatos, kötélverő, tánczterem, muzsikus, festett papir stb. — És ritka esztendő mult el, hogy a „társaság“ egyik-másik jótékony czélra bált ne rendezett volna.

Általában olyan volt e társaság, mint az időjárást jelző legfinomabb készülék: a nemzeti és társadalmi élet legkisebb változásait is észre vette; és azonnal a eslekvés terére lépett. — Mint említém, a nagyobb mérvű szegénység és inség idején gyűjtéseket rendez és segélyeket oszt ki, pl. 1846—47. telén. A szabadságharczban elesett vitézek özvegyeinek és árváinak felsegélését is munkába vevé. — S a szabadságharcz leveretése után, az 50-es években — esakhogy a társaság fenmaradjon

¹⁾ A tánczrenden a *nemzeti, keringő, cottillon, mazur-tánczok* szerepelnek, félórás időközökre osztva be az éjszakát.

és nemes czélját megvalósíthassák — készek voltak még e társaságba a német rendszert is behozni. Ez időben, 10 évig, német nyelven vezették a jegyzőkönyvek.

Jellemző e városka intelligens elemének gondolkodására és nemzeti érzelmére vonatkozólag, az alkotmányos élet visszaállításakor felvett jegyzőkönyv: „Előterjesztette Ungár Sámuel — olvassuk az 1861. jan. 3-iki jkvben — hogy a lefolyt 11 év alatt annyira korlátozt szabályai voltak az egyletnek, hogy sem a *nyelv* felvirágzására, sem az *irodalom gyarapítására, szóval a nemzeti lét életének erősítésére* mitsem lehet tenni; elvonnván ezen szomorú napok, szükségesnek véli, hogy alapszabályok dolgoztassanak ki s tétessék az egylet érdekében a szabad mozgáshoz meg az első lépés.“ Ez indítványt a társaság egyhangú lelkesedéssel elfogadta s egy bizottságot küld ki az alapszabályok kidolgozása végett; amely még e hónap 6-ra el is készítettett. Jellemző ez alapszabályokban a többek közt ez a cél is: „. . . a magyar literatúra körüli minden fáradozás s a nem magyar ajkuak előtt a magyar nyelv megkedveltetése s az irodalom pártolásárai buzdítás s e czélból mentől előbb egy könyvtár felállítása s életbe léptetése, jeligéül tartván: „Mégfogyva bár, de törve nem, Él nemzet e hazán.“ Külömben a magyar nemzeti érzésnek legekleatásabb bizonyysága még az 1861. jan. 3-iki gyűlés jkvben van, hol „a szomorú emlékü nyelven írott határozatok“-ról van szó. E jk. pont így végződik be: „minthogy a gyász évek 10-ik évében a magyar nyelv visszaállított, ma tehát folytatása (t. i. a jegyzőkönyvnek) azon régi könyvben elhatározottat — oly kijelentéssel, hogy *az idegen nyelven írt ivék lepecséltesse-nek* s a társulat azon óhajtással kívánja az új időszakot megnyitni, hogy *soha sem egyleti, sem közügyekben a nemzetiséget sértő, a lelket korlátozó, a szellemet legyilkoló nyelv soha vissza ne térjen.*“

Általában e társaság a város életében igen nevezetes tényező volt mindenkor. Ékes bizonyysága ez annak, hogy Homonna társadalmi élete üdvös hatású volt minden irányu fejlődésre. Ami ma, Homonnán van, mit e

század teremtett s mi itt a haladást mutatja : lehet mondani, a társadalmi élet tevékenysége hozta létre. Van Homonnán közkórház, mely tulajdonképen a társadalom áldozatkészségére van alapítva ; mint láttuk, a polg. és keresk. iskola is a társadalom áldozatkészségéből jött létre ; van jótékony nőegylet, mely szintén a társadalmi élet munkásságának eredménye ; sőt a város külső csinosítására is többször volt befolyással a társadalmi élet elevenése.

Ha úgy elgondolkozom e kis városka társadalmi életének elevenése felett, — édes-keserű érzés ad hangot ajkamra : milyen boldog városka volna ez, ha nem volna — mint város — oly szegény ; és ha már régebben is meg lett volna a város előljaróságában a tervező akarat és képesség.

IX. FEJEZET.

A második homonnai protestáns egyház.*)

I.

Azt a szent tüzet, mely még a XVII. század első negyedében is oly biztatóan lobogott a kettős oltáron e határszéli városkában, nem engedte az isteni hatalom végképen s örökre eloltani. Hasonlított az eloltására törekvés ahhoz, mint mikor az izzó, tömör parazsat hamu alá rejtik. Csak egy kicsiny fuvásnak kell jönnie valahonnan: és az izzó parázs fénye éltető melege, láthatóvá, érezhetővé leszen tüstént. — Az izzó parázs, mely éltet, melegít, boldogít: az evangyélium szerint megtisztított hit, a protestáns egyház. Az a szürke hamu, mely megsemmisíteni törekedett e tűz melegét: a róm. kath. egyház. Támadt jótékony fuvás: Homonna város fejlődése, a tudományos műveltségben, haladásban való előbb menetele; — s ez életre kelté a tüzet itt.

A legközelebbi község is, hol már régebben is volt s van ma is protestáns egyházközség, távol esik Homonnától és vidékétől. A legközelebbi ref. egyház község: *Bánóczon* van, mely 45—50 kméternyire fekszik Homonnától. A legközelebbi ág. h. ev. egyházközség pedig *Kladzánban* van, mely szintén 30—35 kméter távolságra van. Mind a kettő Homonnától dél felé esik. Észak felé 1889 előtt jóformán alig birtak némelyek tudomással arról, hogy van protestáns vallás felekezet is, mint ezt Szöllösi József első missiói jelentéséből kitűnik. Ez a körülmény is lehet oka annak, hogy e városban és vidékén a protestántizmus annyira elenyészett az idők elforgása alatt. Pedig Homonnán a reformáció

*) E második homonnai prot. egyház megalakulásáról egy rajzot Szöllösi József az egyház első lelkésze is közölt a Sárospataki Lapok 1893-ik évfolyamában

elterjedése óta mindenkor, a vidéken pedig azóta, mióta Magyarországon a közlekedés és a kereskedelem általában a nemzeti erősödés lendületet vett — laktak protestánsok. Részint olyanok, akik idevalók, e vidéken születtek, — részint pedig olyanok, akiket élethivatásuk ide hozott, ide kötött.

Azok a protestánsok, a kikről itt szólok, nagy vidéken, három, illetve négy szolgabirósági területen (homonnai, varannói, szinai, sztropkói) szétszórva, valósággal ki voltak taszítva a katholikus egyházaknak; és még hozzá nagyon távol a protestáns egyházközségektől. Bármennyire óhajtottak volna vallásos érzéseiknek kifejezést adni, a nagy távolság miatt nem tehették meg. És így mindannyiszor, valahányszor egyiknek-másiknak elkerülhetetlen szüksége volt az egyház szolgálására, kényszerülve volt hol a róm. kath., hol a gör. kath. lelkészt kérni fel.

Ez eredményezte azt, hogy az e vidéken lakó, amugy is kevés számu protestánsok kezdtek beleolvadni a kath. egyház kebelébe, mert a gyermekek a kath. vallásban neveltettek, nem konfirmáltattak; nem volt, aki a szülékben a prot. érzést és gondolkozást ébren tartotta volna. Nem egy család van még ma is e vidéken, melynek egyik-másik tagja — némely esetben már az egész család — katholikusnak vallja magát.

Ezek voltak azok az okok, melyek az 1880-ik évben néhány vallásos érzésű protestáns férfit tette kényszerítették. Nyugtalankodni kezdett a benső ember; vágyott a lélek eledelre, szomjuhozott itálra. Ezek között különösen ki kell emelnünk ev. ref. részről: *Dercsényi Kálmánt*, akkori homonnai kir. közjegyzőt, *Mándy Istvánt*, Zemplénm. tb. főszolgabiróját, *Gerecz Lajost*, akkori polgári iskolai igazgatót; ág. h. ev. részről: *Komár Adolfot*, urad. számtartót. E férfiak fáradtságot, csüggedést nem ismerő buzgalommal karolták fel a legszentebb czélt, hogy t. i. Homonnán is hangozzék fel a magyar prot. isteni tisztelet s részesitessenek a prot. vallásu gyermekek prot. vallásos oktatásban.

1880. szept. 27-én kelt aláírással egy vallásos ihlet-

tel irt Felhivást¹⁾ köröztek. Alá vannak írva: Deresényi Kálmán, Mándy István, Gerecz Lajos, Képes Gyula, Kánya Frigyes, Kados Béla és Cseley Ágoston. Arra szólíták fel ez aláírtak „Homonna város mindkét hitvallásu protestánsait, hogy alakitanának Homonnán egy protestáns fiókegyházat“ (tehát még csak fiókegyházat!). Október 4-re tüzték ki a gyűlés idejét a polgári iskola épületében. — De e gyűlés csak 13-án tartatott meg a Deresényi Kálmán elnöklete alatt. E közgyűlés azon indítványát, hogy „Homonna város és vidékének nagyobb számu prot. lakosai oly czélból egyesülnének, hogy bizonyos időközökben, itt helyben, *a gyülekezet által meghívandó lelkész közreműködésével*, istenitisztelet tartatnék; egyébként pedig hogy a prot. gyülekezet idővel fiókegyházzá alakulna:“ — ez indítványt „mélyen érzett indokainál fogva úgy az istenitisztelet tartás, mint a fiókegyházzá alakulás tekintetében, a részletesebb megállapodásig, elvben a gyülekezet elfogadta.“ Szóba hozatott e gyűlésen az is, hogy miként fognak eleget tenni a két felekezetű hivek lelki szükségeinek az isteni tiszteletek által. Erre nézve úgy határoztak, hogy felváltva ev. ref. és ág h. ev. lelkész fogja tartani az isteni tiszteleteket. S egyszersmind e közgyűlés bizottságot is küldött ki az anyagiak előteremtése felett való tanácskozásra.

Nagyszerű, magasztos, a messze jövőbe kiható elv volt az, melyet e közgyűlés kimondott. Nemcsak vallásos, de hazafias tekintetben is nagy horderejű. Elszórtan élő hittestvéreinket, hitrokonainkat összeszedni, megtartani a protestántismusnak; egyszersmind terjeszteni, ápolni a nemzeti érzést és *nemzeti nyelvet*: ezt jelentette amaz elv kimondása, hogy alakítandó prot. egyház, habár csak fiókegyház is. Az pedig, hogy a két testvér-felekezet egyesüljön, e magasztos czélt megkoronázta. Mert egymagában egyik is, másik is nagyon gyenge volt s az ma is, azzal a nagy számmal szemben, amit itt a katolikuskok és a szláv nyelvűek képeznek.

E mozgolódás első eredménye az volt, hogy még

¹⁾ A homonnai miss. egyh. levéltárában eredetiben meg van.

ez év novemberében (28-án, advent első vasárnapján) megtartották az első prot. isteni tiszteletet, Böszörményi Károly málczai ev. ref. lelkészt kérvén fel a szertartás végzésére. Az egyház okmányai között találok leírva azt az örömet, melyet ez első isteni tisztelet okozott. Nagy ünnepe volt e nap a homonnai protestánsoknak.

E napon közgyűlést is tartottak, melyen jelen volt Böszörményi K. lelkész is, ki ez időtől fogva olyan volt e kis egyházra nézve, mint egy jóra vezérlő angyal — halála napjáig. Így ír Dercsényi Kálmánhoz egy levelében¹⁾, melyben az istentisztelet megtartását megígéri: „Örvendek az én szivemben, hogy Homonnán a százados halott hosszú álma után ébredezni kezd! . . . és a szét-szórt csontok idővel még tán új életre is kelnek! . . . Örvendek, hogy ha az idő és körülmények úgy hozzák magukkal, a százados alvónak ajkaira én adhatom az első szellemi csókot és ölelhetem fel hideg koporsójából! . . . Vajha lehetne az a csók oly édes, az az ölelkezés oly rokonszenves, hogy a szendergő az első érintésre felnyitná szemeit, szive feldobogna s szelleme berepesné a homonnai s vidéki mindkét felekezetű prot. testvérek családi szentélyét. . . .“ Ettől fogva tervezett, tanácsolt, buzdított, bátorított folyton.

E gyűlésen mondatott ki az is, hogy — az egyházjogilag való elősmertetés szempontjából is — csatlakozzék a homonnai *leány-*(?) egyház — a két felekezetnek megfelelőleg — anyaegyházhoz. Ág. h. ev. részről választatott a kladzáni, ev. ref. részről a bánóczi egyház; úgy azonban, hogy isteni tiszteletek és egyéb szertartások végzésére szabadon választanak lelkészeket. A stólát is megállapították, nem felejtkezve meg az anyaegyházak lelkészeiről sem. Adtak nevet is az új egyháznak, elnevezvén „a homonnai prot. leányegyház“ néven. S hogy az alakulás teljes legyen, megválasztották az egyház előljáróit is. Érdemesek arra, hogy az egyház e történetében is helyet foglaljon nevük. Főgondnökká megválasztatott a közszeretetének és tekintélynek örvendő *Dercsényi Kálmán* (ev. ref.); algondnokokká: ev. ref. részről

¹⁾ Az eredeti levél az egyházi levéltárban meg van.

Mándy István, ág. h. ev. részről *Komár Adolf*; egyház-tanácsosokká: *Sándor Péter* (ág. h. ev.), *Knisner Károly* (ág. h. ev.), id. *Frank Károly* (ág. h. ev.), *Kárpáti Gusztáv* (ev. ref.), *Képes Gyula* (ev. ref.), *Szekeres István* (ev. ref.) és *Gerecz Lajos* (ev. ref.), ki e kis egyháznak sok munkával járó jegyzői tisztségét is éveken át viselte¹⁾

Még ez év deczember 15-én elhatározták az egyház-tanácsi ülésben, hogy a *leányegyház községgé* alakulás egyházjogi érvényessége szempontjából megkeresik az illetékes egyházmegyei hatóságokat (a sáros-zempléni ev. esperességet és a felső-zempléni ev. ref. egyházmegyét). Ez meg is történt. S a felső-zempléni egyházmegye 1881. febr. 17-én Gercselyben tartott közgyűlésében örömmel veszi tudomásul az egyesült prot. leányegyház kérelmét; de mielőtt a véghatározatot kimondaná, előbb felkéri a leányegyházat, hogy terjeszsze be azon megállapodásokat is, melyek azon viszonyra vonatkoznak, melyben az anyaegyház lelkészével kívánnak állani, különösen a javadalmazás tekintetében. Ugyanilyen értelemben határozott az ág. h. ev. esperesség is. Mindkét egyházmegye részéről e határozatot a homonnai mozgolódás *helyeslő* tudomásul vételéül is tekinthetjük. E helyeslő tudomásul vétel után ígérte meg a kassai ág. h. ev. lelkész, *Csisko János* is, hogy az ág. h. ev. isteni tiszteletet meg fogja tartani. Őt különben a homonnai egyháztanács még az 1880. nov. 28-án tartott üléséből kérte fel az isteni tisztelet megtartására; de ő, míg az egyházmegye sanctionálása meg nem történt, e meghívót nem volt hajlandó elfogadni, annyival kevésbé, mert Szabó Mihály, a kladzáni anyaegyház lelkésze, tiltakozott is. Az első ág. h. ev. szertartású isteni tisztelet tehát csak 1881. jul. 3-án volt. Ez időtől fogva már Csisko János lelkész is a kis egyház vezérlő egyéniségei között van, ki színtén nagy buzgalommal s a legmelegebb szeretettel hordozza ez egyház gondjait. Míg ellenben Szabó Mihály örökös gát és akadály a fejlődésben.

Az egyháztanács a f.-zempléni ev. ref. egyházmegye

¹⁾ A határozatok az egyház levéltárában levő eredeti jegyzőkönyvekből vannak kivéve.

őszi közgyűlésére terjesztette be az egyházmegye által kért megállapodásokat — abban az értelemben, melyet még az előző évben megállapítottak. Az egyházmegye e kis egyház minden kérését teljesítette. Szükségesnek — mert jellemző — tartom ez egyházmegyei gyűlés jkönyvének egy részét szóról-szóra idézni: „Ami a leányegyház azon kívánságát illeti, hogy úgy a nyilvános istentiszteletekre, valamint egyéb lelkészi szolgálatok teljesítése végett nem kizárólag saját anyaegyháza lelkészét, hanem idegen lelkészt is hívhasson: bárha ezen kívánalmát egyházi törvényeinkkel teljesen ellenkezőnek találja is, mindamellett — tekintettel alakuló l. egyház különleges helyzetére és helyi viszonyaira, melyek szerint mint a magyar nemzetiség és a protestantizmus védbástyája tekinthető, ezeknél fogva: megengedi és beleegyezik abba, hogy mindaddig, míg annak szükségét látja, egyházi és lelkészi szolgálatok teljesítése végett — az idegen lelkészek által tett szolgálattételeknél az anyaegyház lelkészének megajánlott feltételek szigoru megtartása mellett — idegen lelkészt is hívhasson, illetve hívhassanak az egyháztagok.“ — Ez egyh. m. gyűlés helyeselte a 10 tagu presbiterium megalakítását is; valamint örömmel vette tudomásul a templomépítés eszméjét is.

Az egyházmegye a homonnai új egyházközségnek „különleges helyzeténél fogva“ adta meg a kiváltságossági jogot. E különleges helyzet az volt, hogy Homonna intelligens társadalmu városka, melyben tekintélyes kath. egyház van. — S éppen ezért az igények talán túlságóztak is. Az akkori időben pedig mindkét anyaegyháznak elaggott lelkipásztora volt, akiket az intézők nem tartottak opportunus dolognak istentisztelet tartásra felkérni. Ezt méltányolták a felettes hatóságok is, midőn az egyház kérésébe beleegyeztek. De ez emelt gátat is egyszersmind a későbbi fejlődés elé, mert a kladzáni lelkész sértve érezte magát.

A kis egyház alakulására tehát az első törvényes pecsét is ráüttetett. Elismerte az egyházmegyei hatóság egyházzogilag is törvényesnek (az igaz, hogy csak az

egyik felekezeti egyhm. hatóság előtt bonyolítottatott le teljesen az ügy.) És a kis egyház, ez elismertetésből származó kedves kötelességének eleget teendő, ettől fogva évről-évre betérjesztette gondnoki számadásait és jelentéseit az egyházmegyére (igaz, csupán az ev. ref. megyére, mert ez bizonyította magát édes atyának). — Mint a szorgalmas hangyák, úgy munkálkodtak az egyház kiépítésén. Egyházi adót vetettek ki magukra, amiből fedeztek az isteni tisztelet tartási költségeket. Szereztek be urvacsorai szereket. Sőt a vallásos oktatást is — különösen a konfirmátiói oktatást — gondjaikba vevék. Böszörményi Károly mindenre kiterjedő figyelme itt sem nyugodott. Buzdított, tanácsolt e tárgyban is. Itt is talált jobb kezet a *Gerecz Lajos* polg. isk. igazgató személyében, ki *Ugray Lajos* s. tanárral együtt tanított. Aztán az így előkészítettek hol Böszörményi Károly, hol Csisko János megvizsgázták, a hiányokat pótolgatták s konfirmáltak speczialis felekezeti külömbiség nélkül a szerint, amint egyik vagy másik lelkész jött el Homonnára isteni tiszteletet tartani.

Néhány éven át 4—6 isteni tiszteletet tartottak felváltva ev. ref. és ág. h. ev. lelkészek. S ez idő alatt nem pihentek az egyház építésének munkájában. Még az 1881. ápril 24-én tartott egyháztanács ülésben felvették a templomépítés eszméjét. „Előbb-utóbb ideje az egyháztanácsnak egy imaháznak alkalmas helyiség beszerzéséről gondoskodni“ — írja *Gerecz Lajos* a jelzett egyháztanács ülésről felvett jegyzőkönyvben. Az egyháztanács erre vonatkozólag kimondja: „belátja, hogy elodázhatatlanul szükséges a folyton erősödő leányegyház részére egy imaház megszerzése.“ Előbb azonban szükségesnek tartja az egyháztanács, hogy a pénz előteremtésének módja állapíttassék meg és a megszerzendő hely szemeltessek ki. Mándy Istvánt és Komár Adolfot kéri fel, hogy terjesszenek az egyháztanács elé ezekre vonatkozólag véleményes jelentést. Ugyane tárgyban máj. 1-én közgyűlést is tartottak, melyen Mándy István elnökölt. A közgyűlés lényegileg ugyanazt határozta, mint előbb az egyháztanács. S egyszersmind e közgyűlés Mándy Istvánt

felkéri, hogy a templomépítés ügyében folytonosan éber figyelmet gyakoroljon s vállalja magára a templomépítési pénztár kezelését. Mándy István, mint egy szerető atya gyermekének gondozását, oly készséggel vállalta el e nem is képzelhető terhet s tett annak eleget példás hűséggel.

E közgyűlés határozata alapján aláírási ivateket besátottak ki, még pedig azzal a tervvel, hogy az aláírt összeget 12 egyenlő részletben havonként kell befizetni. Ezzel megindult az egyház kiépítésének legkomolyabb munkája. Az 1882-ik és 1883-ik években zajtalanul folyt e munka. Az 1883. jan. 7-én tartott egyháztanács ülésben Mándy István már a templomépítési pénztárról kimutatást is közöl. E kimutatás szerint 2942 frt 97 kr. iratott alá, amiből a gyűlés napjáig 2358 frt 20 kr. folyt be. Ez tulajdonképen egy évi buzgólkodás eredménye. Ha figyelembe vesszük, hogy mily kevesen voltak e városban protestánsok, rendkívüli eredménynek kell ezt minősítenünk. Ez ülésben — látva e szép eredményt — már arról tanácskoznak, hogy mire fordíttassék e begyűlt összeg? „Mert a gyűlekezetet meg kell győzni a templom építés komoly szándékáról az által, hogy minél hamarabb megvásároltassék valamely alkalmas tér vagy helyiség, mert ezután az ügy iránt nagyobb buzgalomra lenne kilátás.“ Az egyháztanács ez okból ki is küldött egy három tagu bizottságot (főgondnok, két algondnok), hogy szemeljen ki a nevezett célra alkalmas telket s erről a legközelebbi gyűlésre tegyen jelentést.

Ettől fogva aztán megindították a mozgalmat az anyagiak gyűjtése érdekében minden irányban; gyűjtőivateket küldözgettek szét mindenfelé az országban. Általában mindent megtettek, hogy a szent cél előbbre jusson. 1885. május 2-án ült össze az egyháztanács a fentebbi határozat meghozatala óta legelőször. E gyűlésben a főgondnok a kiküldött 3 tagú bizottság nevében jelenti, hogy a Gregorovits Antal mérnök Kovács-útcái telkét szemelték ki az egyház részére megveendő telkül; s egyszersmind jelenté azt is, hogy a tulajdonossal meg is állapodtak a következő feltételekben: a telek ára 2250

frt; úgy, hogy az egyház megengedi ezenfelül, hogy a tulajdonos 100 frt évi bérért 2 évig lakhasson a telken levő házban. Az egyháztanács e jelentést helyeslőleg vette tudomásul s a kiküldött bizottságot megbizta, hogy a megvételre vonatkozó további teendőket e jelentés értelmében végezze el. A bizottság a rábizott teendőkben — mondhatni — még aznap eljárt, mert május 2-iki kelettel van ellátva az adás-vevési szerződés is. S nem sok idő múlva a telekkönyvben is átvezettetett „A homonnai egyesült protestáns leányegyház“ nevére.

II.

Ez egyház tehát már az 1885-ik esztendőben ingatlannal is birt s ezáltal fejlődéséhez az igazi alap is letétt. S a buzgalom, mely egy kissé lazulni kezdett, ismét a régi fokra emelkedett. Ez az 1885-ik esztendő azonban e törekvő kis egyház életében még más okból is nagyon fontos. Ugyanis: 1884. nov. 17., 18-án a Budapesten tartott ev. ref. konvent kimondotta (l. e konvent jegyzőkönyvének 69. pontját), hogy az egyházkerületek felszólítandók, hogy jelöljék ki azon helyeket, melyeken missiói pontok létesítendők; s erre vonatkozó munkálataikat az 1885-ik évi közalapi osztalék elszámolásáig terjeszszék fel.

A tiszánineni egyházkerület 1885. évi májusi közgyűlése Homonnát is azok közé a helyek közé vette fel, ahol missió állítandó fel. A legelső hír erről Homonnára a Böszörményi Károly levele útján jutott el. Ugy hatott e hír, mintha az ujjászületés reménye töltötte volna be a sziveket. Hiszen kezdték belátni, hogyha magukra maradnak teljesen, bármennyire lelkesitse is őket a szent cél, erejük gyenge lesz. Majd a f. zempléni ev. ref. esperes hivatalosan is megkereste a kis egyházat, tudatva az örömhirt hivatalosan is velük; s egyszersmind megküldte azokat a kérdőpontokat is kitöltés végett, melyeket a konvent állapított meg. Az egyháztanács aug. 16-án tanácskozott e tárgyban s megígérte az egyházkerületre küldött kérvényében, hogy a leendő lelkész

számára évi 100 frtot, 3 szobából s a szükséges mellék-épületekből álló lakást és kertet biztosít.

A tiszáninneri egyházkerület szerető gondoskodással támogatta a kis egyház ügyeit. A konventre kedvező felterjesztést küldött. Különös érdeme van e kis egyház kiépülésében az egyházkerület jóságos püspökének, *Kun Bertalannak* is, ki odadó szivességgel tanácsolt, vezette az ügyeket mindenkor. 1886-ban püspöki körútjában meglátogatta a homonnai leányegyházat is. 1887. márc. 30-iki kelettel levelet ír az egyházhoz, melyben arra hívja fel az egyház előljáróságát, hogy az ágostaiakkal mentől előbb intézzék el az egyesülés ügyét, hogy a missió céljaira már *kiutalt* 500 frtot felhasználhassa az egyház. Ugyancsak e hónapban a felső-zempléni egyházmegye is felhívja az egyházat, hogy a szükséges intézkedéseket tegye meg arra nézve, hogy a missiói *segédlelkész* beállítható legyen.

Az egyháztanács törekszik ugyan az ágostaiakkal tisztába jönni, de célt nem tudott érni. Ily értelemben válaszol a püspök levelére is. A felső-zempléni egyházmegyének pedig azt írja, hogy még a segédlelkész sem állítható be, mert a lakás még nincs abban az állapotban, hogy az egy lelkésznek kellemes otthont nyújthatna. Az egyházmegyéhez csak 1888. szept. 15-én intéz kérvényt az egyháztanács abban a tárgyban, hogy ne segéd-, de *rendes* missiói lelkészt választhasson. E kérését az egyháznak az 1888. szept. 25., 26. napjain Szikszón tartott egyházkerületi gyűlés tárgyalta s az tette lehetővé is, azáltal, hogy megengedte, hogy már az 1887—1888. évekre kiutalt domesztikai segélyt, az 500—500 frtot az egyház a következőkép' használhatta fel: a missió eddigi gondozásáért a gondozó lelkésznek tiszteletdíjul adasék 150 frt; a két tanítónak a vallástanításáért 50—50 frt; a megmaradt 750 frt pedig fordítassék a parochiális épület lakhatóvá tételére. Mindez az 1889. év áprilisára lett készen.

Ez az 1889-ik év ismét nevezetes forduló pont a kis egyház történetében. *Lelkészt kapott.* Ugyanis: az 1889. febr. 18—19. napjain S.-A.-Ujhelyben tartott egyházmegyei

gyűlés — a homonnai egyház meglegedésével — megválasztotta a missiói egyház lelkészéül Szőlössy József s.-a.-ujhelyi segédlelkészt. Harmadfél száz esztendő eltelte után ismét lett tehát Homonnának protestáns lelkésze. Nagyfentosságú esemény volt ez! Ugy a haza, mint a protestantismus érdekében messze kiható! Mondhatni, ettől fogva új fordulat állott be az egyház fejlődésében. Az új lelkész márczius 31-én foglalta el állását ünnepélyesen — sok léleknek őszinte és nemes öröme.

III.

Papja volt már; de olyan hajléka, mely egyedül az Isten imadására lett volna szentelve, nem volt még e kis egyháznak. A polgári iskola elég tágas rajztermeiben tartották az isteni tiszteleteket. Szükségből ugyan elég alkalmas hely lett volna ez továbbra is; de — saját lelkésze lévén az egyháznak — gyakrabban tartattak isteni tiszteletek s éppen ezért nem mindenkor állt szabad rendelkezésükre a protestánsoknak; ami aztán feltétlenül s elodázhatatlanul kívánatossá tette azt, hogy a templom-építés ügyével, mint a legsürgősebb ügygyel, foglalkozzék az egyház.

Az 1889. ápril 13-án tartott egyháztanács jegyzőkönyvében már olvassuk is, hogy az építendő templom tervrajzát és az építés költségvetését bemutatja Mándy István, ez az egyház kiépítésében nyughatatlan, vallásosan református férfiú. Mielőtt azonban az egyháztanács a bemutatott terv és költségvetés alapján vállalkozóval szerződnék, szükségesnek tartja előbb pénzalapját bővíteni, mert hiszen megvagyon írva: „ki tornyot akar építeni, előbb számlálja meg pénzét.“ Elhatározzák e gyűlésen, hogy mindent megtesznek a pénzalap bővítése céljából, amit csak a megengedhető korlátok közt lehet tenni. Nevezetesen: segélykérő iverket küldöznek szét újból egyesekhez és testületekhez; kieszközik az országos segélygyűjtésre az engedélyt; jótékonycélú multságokat rendeznek; a református egyházkerülettől kölcsönt vesznek; *maguk között újabb gyűjtést rendeznek;*

úgy, hogy elmondhatni, hogy 1889—1890-ben lázas buzgalmat fejt ki e kis egyház, hogy epedve vágyott célját elérhesse.

Az isteni segedelem megsegítette. Csendben, minden zajosabb ünnepélyességet mellőzve, 1890. május 1-én le-tették a templom alapkövét s még ugyanazon év aug. 27-én ünnepélyesen fel is avatták s átadták a közhasználatnak. Ugy a felső-zempléni egyházmegye, mint a tiszáninneri egyházkerület hivatalosan is tudomást vettek arról az öröm-ünnepélyről, mely aug. 27-én ment végbe Homonnán. Eljöttek e törekvő kis egyház örömében osztozni a közel és messze vidék protestánsai, hogy szemtanui lehessenek azon győzelmi ünnepnek, melyet a protes-tántizmus 250 évi szendergés és hallgatás után itt, a katholicismus feshkében, vívott ki. Hogy mennyien zárán-dokoltak el ez ünnepélyre, bizonyíték e mellett az az iv, melyre azok vannak feljegyezve, kik a templom-szentelés alkalmával Isten dicsőségére adakoztak.

Édes örömmel hívta meg a kis egyház örömnü-nepélyére az ág. h. ev. egyházhatóságok képviselőit is, mint pl. a sáros-zempléni esperest, a tiszai egyházkerület püspökét, de — mint a válasz-levelekből olvashatjuk — sem egyik, sem másik nem akart együtt örülni az örülők-kel. Volt azonban egy ág. h. ev. lelkész, ki mint gyer-mekének menyegzőjén, jelen kívánt lenni az örömnü-nepen. Csisko János volt ez, a kassai lelkész. — Ref. részről, természetesen teljes volt az öröm. Egyházi és világi méltóságaink mind eljöttek. Eljött az ősz főpásztor, *Kun Bertalan* is, ki akkor már másodizben szerencsételte s boldogította e kis egyházat megjelenése által.

Mielőtt e kis egyház beelépett volna, a nagy dolgo-kat teremtő XIX. sz. utolsó tizedébe, volt már Siona is. Nem kellett kérnie idegent, hogy adjon fedelet, adjon egy kis helyet, hol — elvonulva a világ zajától — imádhassa Istenét. Szállhatott az ének, a hálaadás, a kérő sóhaj az imádság hangján az áhítózó lélek ajkáról, az Istennek szentelt házból, melyet magukénak boldogan vallhattak a protestánsok. De — az Isten igéjének hir-detője még nagyon szegényes, mondhatni, rozzant haj-

lékban hajtotta gondterhelt fejét a pihentető álomra. „Tenni kell!“ — kimondja az egyháztanács. Nagy munkát végeztek ugyan el: de hozzá fogtak egy másikhoz ismét.

Igen, 1891-ben ismét építkezik az egyház. A rozzant papi lakást építi fel csinosan, kényelmesen. Építettek a lelkésznek 3 szobát, konyhát s egy kis kézi kamarát. A következő 1892-ben pedig a papi lakáshoz szükségelt mellékhelyiségek felépítését végezte be.

Mikor így kiépült a kis egyház, az egyháztanács nagyon is elérkezettnek érezte az időt arra, hogy annak a nehéz küzdelemnek (l. e fejezet VI. részét), melyet az egyesülésért vívott már másfél évtizede a kis egyház, vettessék vége. Annyival inkább kívánatos ez, mert még ma is így van telekkönyvezve a már szép vagyont képviselő ingatlan: „Homonnai egyesült prot. leányegyház.“ Holott ily tulajdonos Homonnán nincs. S meg is kereste az egyháztanács az egyházkerületet e tárgyban kérésével 1894-ben.

* * *

Az egyház első lelkészét, Szöllösy Józsefet, 1896-ban az erdőbényei ev. ref. gyülekezet hívta meg lelkészül. Ő az elhívást elfogadta. Hét és fél évi idő alatt, melyet Homonnán töltött el, nagyon sokat fáradt, buzgólkodott s belefáradhatott a nehéz munkába s nyugodtan távozhatott el felséges munkatéréről. A neki adatott talentumokat dúsan és áldásosan kamatoztatta. Helyébe 1896. márcz. 25-én a S.-A.-Ujhelyben tartott egyházmegyei gyűlés, a homonnai egyház kérelmére, Réz Lászlót, e sorok íróját, mint sárospataki segédlelkészt s tanítóképezdei katechetát választotta meg.

Hogy e csaknem 3 év alatt mit tett e kis egyház, nem lehet czélom leírni. Azt a jövő fogja megtehetni csupán. Egyet azonban — talán szerénytelenség nélkül — feljegyezhetek ide is, azt, hogy nem tétlenkedtünk e három év alatt sem az egyház építésében. Hogy másat ne említsek, ez 1899-ik évben felavatjuk ujonnan épült, stylszerű tornyát is kis templomunknak, melynek belsejét is — mondhatni — művészi izléssel renováltattuk.

Most még csak egy vágyunk van. Az, hogy mielőtt utolsót ütne e nagy században az óra: iskolát is nyithatna e törekvő kis egyház.

IV.

Azok a buzgó s lelkes férfiak, kik ez egyházat életre keltették, belátták már a kezdet kezdetén, hogy anyagi, pénz nélkül, mint semmi e földön, ugy az egyház sem maradhat fen. Hiszen az egyház maga is külső burka azon érzelemnek s az ember azon gondolat világának, melyet nyelvünk hitnek avagy — fejezzük így ki magunkat — vallásosságnak nevez. A külső, látható burok pedig e földön: anyag. S az is természetes, hogy mindennek, mi e földön hatni, alkotni akar, a külső burkának meg kell lenni. Ebben van magyarázata annak a lázas buzgalomnak, melyet e kis egyház vezérlő férfiai kezdettől fogva kifejtettek az anyagiak előteremtése céljából. Ez anyaggyűjtés annyi idős, mint az egyház szervezés. Hogy ez egyház vagyoni állapotáról, annak fejlődéséről annál világosabb kép legyen alkotható, azért választottam külön a szervezkedés rajzától s ime külön részben adom.

Ez idő szerint a következő vagyona van e kis egyháznak:

1. 126. tjk. 365. hr. sz. a. foglalt belsőség, melyen épül a templom és a papi lakás. Vételára (megjegyzem, hogy ma már hasonlíthatatlanul értékesebb).	2250 frt — kr.
2. A megvételkor e telekre fordított kiadások kitétek	50 frt — kr.
3. E telken épült templom felepitésére fordítottatott:	
a) készpénzben	5112 frt 32 kr.
b) természetben szolgáltatott munka értéke	400 frt — kr.
c) ajándékban nyert anyagok értéke	140 frt — kr.
4. 1889-ben a papi lakás lakhatóvá tételére fordítottatott	50 frt — kr.
5. A sárospataki főiskolától ajándékban kapott orgonára költött az egyház	172 frt 50 kr.
6. 1891-ben a papi lakás építése került	1242 frt 32 kr.

7. Urvaesorai szereket vett az egyház . . .	37 frt — kr.
8. A papi lakáshoz szükségelt melléképületek bekekerültek	287 frt 76 kr.
9. A torony építése és a templom belsejének renoválása került az 1898. és 1899. években	2918 frt 70 kr.
10. Az 1898-ban vett 201 klgr. sulyu harang értéke	321 frt — kr.
11. A toronyépítéshez gróf Andrássy Géza ur által adott 20,000 téglá értéke	280 frt — kr.
12. A toronyépítés alkalmával természetben teljesített szolgálmányok pénzértéke . . .	50 frt — kr.
E tételek összege, ami nevezhető tulajdonképen ez egyház ez idő szerinti vagyonának, kitesz összesen	13311 frt 60 kr.

Ha ehhez azonban hozzászámítjuk a sárospataki főiskolától ajándékba kapott orgona értékét és a szintén ajándékba kapott urasztali és szószéki terítőket és az urasztala alatt lévő értékes szőnyeget, az összes mai vagyon értékét 15,000 frtra becsülhetjük.

Tekintetbe véve azt, hogy e kis egyháznak nem volt s nincs pátrónusa, ha csak a tiszáninneri ev. ref. egyházkerületet nem nevezzük annak (bár ez egyházkerület több, mint pátrónus): nagy összeg az, mit ma ez egyház vagyonának mondhatunk; mert ezt az áldozatkészség hordta össze homokszemekből. 18 év lázas munkájának eredménye ez. Még pedig a következő forrásokból gyűlt össze.

1. A Homonnán lakó prot. vallásuak — néhányan nem prot. vallásuak is — még 1880-ban Két aláírási iven aláírtak s be is fizettek	1612 frt — kr.
2. Különböző segélyekből összegyűlt	2530 frt 86 kr.
3. Ófelsége, a király adott	200 frt — kr.
4. Az időközben begyűlt pénzek kamata	559 frt 92 kr.
5. Az ev. ref. orsz. közalapi pénztár adott	750 frt — kr.
6. Az 1890-ben engedélyezett orsz. segélygyűjtés eredménye	1152 frt 63 kr.
7. 1889-ben rendezett sorsolás eredménye	426 frt 10 kr.
8. 1889-ben rendezett műkedvelői előadás eredménye	187 frt — kr.
9. A homonnai egyháztagok másodizbeni önkéntes adakozásának eredménye	160 frt — kr.
10. Az ajándékba kapott épület-anyag értéke a templom építés alkalmával	140 frt — kr.

11. A természetben teljesített (még pedig nem prot. vallásúak által) munka értéke a templom építés alkalmával	400 frt — kr.
12. Amortizációs költsön	1400 frt — kr.
13. A templomszentelési ünnep alkalmából begyűlt	277 frt 22 kr.
14. 1896. decemberében rendezett koncert eredménye	430 frt — kr.
15. 1897-ben engedélyezett orsz. segélygyűjtés eredménye	1076 frt — kr.
16. Apróbb adományok és gyűjtésekből a torony és harang alap javára begyűlt	1181 frt 63 kr.
A különböző forrásokból begyűlt pénz összege: 12483 frt 39 kr.	

Az egyháznak ez idő szerint még van 800 s néhány forint adóssága.

Ha tiszta és teljes képet akarunk alkotni magunknak e kis egyház anyagi helyzetéről, nem szabad elfeledkeznünk arról a pénztárról sem, mely a rendes évi szükségleteket fedezi. E pénztár évi bevétele — átlag szerint — 300 frt, kiadása pedig — megint átlag szerint — 280 frt. A bevétel az egyházi adóból kerül ki, melyhez hozzájárul az u. n. persely-pénz is (évenként 15—25 frt.) A legnagyobb egyházi adó évenként ez idő szerint 11 frt 60 kr.; a legkisebb 70 kr. — A bevételhez számítható az ev. ref. orsz. közalapi pénztár által a lelkészi fizetéshez adott évi 500 frt és a homonnai polg. és felső-keresk. iskolai pénztár által a vallás tanításért adott évi 100 frt is, bár ez utóbbi két tételről az egyház számadó gondnoka nem számol, mert ezeket közvetlenül a lelkész nyugtázza.

E kis egyház anyagi ügyeit illetőleg, a lefolyt 18 évnek története im ez. Kitűnik ebből is, hogy a vezérférfiak serények és fáradhatatlanok voltak. Kitűnik továbbá az, hogy az akarat és nemes lelkesedés nagyokat teremthet.

V.

Mikor még csak megszületett a gondolat, hogy Homonnán prot. isteni tisztelet tartassék, hogy a prot. vallásos érdek ápolassék: már akkor az volt a meggyőződés, hogy itt nem czélszerű külön választani s külön-

válnak tekintetni a két testvér prot. felekezetet. — Együtt is kevés a számuk a kegyuri javakban részesülő kath. egyházakkal szemben. — E kis egyházat megteremtő férfiak lelkét e gondolatok, e meggyőződés hatotta át, mikor az első alakuló gyűlést tartották; sőt e gondolatok érezhetőek ki ama Felhívásból is, mely „Homonna város mindkét hitvallásu protestánsait“ az 1880. okt. 4-iki (de csak 13-án tartatott meg) közgyűlésre meghívja, hogy „alakítanának Homonnán egy *protestáns* fiókegyházat.“ Gondolatuk sem volt e vezetőknek az, hogy speciális ág. h. ev. vagy ev. ref. egyházat alakítsanak. E mellett tanuskodik az Alírási iv is, melyen ugy az ág. h. evangélikusok, mint az ev. reformátusok az *egyesült protestáns* egyház céljaira irnak alá összegeket.

De legerősebben a jegyzőkönyvi határozatok bizonyítanak az egyesülésre való vágyakozás és törekvés mellett. És az erre vonatkozó jegyzőkönyvek — sajnos — már 17 éve igtattatnak az egyháztanács jegyzőkönyveibe — anélkül, hogy e kis egyház nemes törekvése, ideális vágya megvalósult volna. Még ugyanis 1880. nov. 28 án kimondták azt a határozatot, hogy „az adminisztratio és a közterhek viselése szempontjából a két testvérfelekezet ily czimen egyesülni fog: homonnai egyesült prot. leányegyház.“ (Jk. 1. p.) U. a. év decz. 15-én pedig azzal bizatik meg az egyháztanács jegyzője, hogy „a homonnai prot. gyülekezet mindkét felekezetének leányegyházzá alakulásáról felvett jegyzőkönyv hiteles másolata azon megkeresés kapcsán terjesztessék fel az egyházmegyékhez (értsd: a sároszempléni ág. h. ev. esperességet, és a felső-zempléni ev. ref. egyh. m.), hogy azok a gyülekezet mindkét felekezetének leányegyházzá alakulását, a jegyzőkönyvben kifejezett módzatok és feltételekkel együtt, jóváhagyni, egyuttal a mindkét felekezet által választott anyaegyházba bekebelezni sziveskedjenek.“ (Jk. 5. p)

E határozatnak a jegyző eleget tett. És az ev. ref. egyházmegye el is ősmerte egyházjogilag törvényes leányegyháznak az *egyesült* egyházat és teljesítette min-

den kivánságát. (L. e fej. I. részét). Ág. h. ev. részről azonban nem ment ily könnyen és simán az ügy, bár 1881. tavaszán innen is megérkezett az elismertetés.

Ez után fogott hozzá az egyház az anyagiak gyűjtéséhez s munkálkodtak csendben, de nagy buzgalommal, *abban a keretben*, melyet az egyházmegyék megerősítettek. Hogy azonban a protestáns egyházalkotmány elveinek mindenben megfeleljenek, a fokozatos egyházhatósági egyházjogi elősmertetést is kérték — az egyházkerületektől. De míg a tiszáninni ev. ref. egyházkerület minden nagyobb nehézség nélkül megerősítette az alakulást és *egyesülést*: addig a tiszai ág. h. ev. kerület *nem*, jólehet már az egyházmegye, *mely elvégre jobban ösmeri a szükségeket*, megerősítette.

Az egyház vezetői tudomást véve a tiszai kerületnek e határozatáról, 1885-ig semmit sem tettek az egyesülés létrejövetelének megerősítése érdekében. Aminek oka nem az, mintha az egyesülés szükségességére vonatkozólag elvük megváltozott volna: hanem, mert ez idő alatt egyrészt más irányban foglalta le gondjukat e kis egyház, másrészt addig még nem volt semmi más célja az alakulásnak és egyesülésnek, mint a változtatva tartott isteni tiszteletek megtartása.

1885-ben azonban fordulat állott be a kis egyház életében, ami az egyesülésre való törekvésben is erősebb buzgalomra sarkalta az egyház vezetőit. Nevezetesen: ebben az évben vetették fel a templom építés ügyét; ebben az esztendőben vették fel Homonnát is azon helyek közé, hol missiói pontok alapítandók. Ez két erős ok volt — az eredeti vágy mellett, hogy sürgessék az ág. h. ev. kerületen is az elismertetést.

1885-ben meg is indítja a főgondnok az ügyet a tiszai kerületen. Innentől kezdődik az a harc, melyet az *egyesülésért vívott harcznak* nevezhetünk. Ugy indította ezt meg a főgondnok, hogy egy felterjesztést intézett a presbiterium nevében *Czékus István* tiszai ág. h. ev. püspökhöz, kérve a püspököt, hogy azt a kérő ívet, melyet a templomra való gyűjtés érdekében küldött az egyház, küldje vissza, hogy az elszámolás eszközölhető

*

legyen. — A püspök e választ küldte a főgondnok levelére:

„A homonnai prot. leányegyház tanácsának azt a felhívását, hogy hozzám küldött 163. sz. gyűjtő ivét küldjem be, vettem s van szerencsém jelenteni, hogy én gyűjtést ezen leányegyházra nem tartottam, mert előbb azt vártam, hogy nálam a törvényesen végrehajtott egyesülés, mely csak a sáros-zempléni esperesség és a tiszai ág. h. ev. egyházkerület beleegyezése és jóváhagyása nyomán eszközölhető, hivatalosan bejelentve legyen. Az ág. h. ev. egyháztagok maguk részéről hozzájárulhattak első sorban az egyesüléshez, de önkormányzati eljárásunk mellett is, ehez ki kell kérniök az esperesség és az egyházkerületnek a szerződés előterjesztése melletti jóváhagyását, ugyanezt kelletvén tenniök a ref. hiveknek is, hogy az egyesülés törvényes legyen és bevégzett ténynyé váljon. Kérek ennél fogva felvilágosítást: megtörténtek-e ezen törvényes lépések? Mert ha ez el van mulasztva, természetesen, azt jóvá kell tenni. Arról legalább nincs tudomásom, hogy ezen ügy a tiszai egyházkerületnél előfordult volna.“

Ime az ág. h. ev. püspök annak megtevését sürgeti, amit az egyház már megtett s amit az ev. ref. kerület már el is intézett. Hogy ezt sürgeti, annak oka az lehet, hogy az esperesség nem terjesztette fel a kerületre az ügyet. Sietett is Deresényi Kálmán főgondnok megadni a választ e levélre, melyben jelenti, hogy az egyház megtette mindazon lépéseket a törvényesítés érdekében, mit a püspök ur kíván; sőt az esperesség meg is erősítette már.

A püspök — véve a főgondnok e válasz-levelét — ír a kladzáni lelkésznek is s kérdi, hogy vajjon az ő beleegyezésével történt-e a leányegyházzá alakulás. A kladzáni lelkész szóról-szóra ezt írja válaszképen a püspöknek (Czékus I. püspök idézi e szavakat a Deresényihez küldött levelében): „a homonnai filiális egyházközönség a kladzáni anyaegyházat semmi elszakadási tervezete vagy szándéka iránt fel nem szólítá s ennek beleegyezését sem nem kapta, sem nem kérte.“ S azon

levélben, melyben a kladzáni lelkész e szavait idézte a püspök, a feletti megütközésének is kifejezést ad, hogy hogy lehetett az esperességnek ilyen alapon a megerősítést eszközölni. S e levele végén kifogásolja *alaki tekintetben* azt a gyűlést is, melyben az egyházzá alakulást mondták ki, mert az anyaegyházak lelkészei nem voltak jelen; kifogásolja azt is, hogy az egyház szabadon hívhasson lelkészeket; s végre a jegyzőkönyv hitelessége ellen is kifogást emel — megint *alaki tekintetben* — mert sem a bánóczyi ev. ref., sem a kladzáni ág. h. ev. lelkészek nem irták alá. (L. e levél eredetijét az egyház irattárában.)

Dercsényi K. főgondnok válaszol e levélre kimerítően. Irja, hogy az anyaegyházak lelkészeivel az egyházközség azért nem bocsátkozott tárgyalásba, mert azelőtt sem voltak semminő összeköttetésben az anyaegyházakkal; különösen az ág. h. evangélikusok, azt sem tudták tulajdonképen, hogy hová tartoznak. Sem jogot nem gyakoroltak, sem kötelességet nem teljesítettek. Ennél fogva teljesen szabadoknak érezték magukat. Hogy pedig nem a kladzáni vagy bánóczyi lelkészeket hívták isteni tiszteletnek tartására, arra specziális körülmények voltak befolyással. S végül élénk színekkel rajzolja a Homonnán és vidékén elszórva élő protestánsok helyzetét, ami a valóságnak teljesen meg is felel. (L. e levél eredetijét az egyh. irattárában.)

Az 1886-ik évben is folytattatik tovább a levelezés, a nélkül, hogy az ügy lényegében tovább jutna. Az ág. h. ev. püspök már ekkor azt írja, hogy nem akar ő utjába állami az egyesülésnek, csak a törvény korlátain belül kívánja azt végrehajtani s kívánja a kladzáni egyház lelkészének beleegyezését. De éppen ez a kívánság volt az, mely e legszentebb és legnemesebb törekvést megtörte. A kladzáni lelkész a valósággal meg nem egyező akadályokat gördített az ügy létrejötté elé. Ilyen volt az pl. hogy a homonnaiak kötelezettségekkel tartoznak a kladzáni anyaegyháznak, illetve a lelkésznek, mely chartaliter is biztosítva van neki. Holott a homonnai ág. h. evangélikusok soha nem tudtak semmi

jogokról, sem kötelességekről, hanem éltek minden egyházi életen kívül, kitzasztatva mintegy a katholicismusnak; éppen helyzetüknek ilyen érzéséből fakadt az egyházzá alakulás gondolata is.

1886-ban Csisko János is megköszöni az egyház bizalmát és tudatja, hogy több isteni tisztelet tartásra nem ígérkezhetik. Nagyobb elfoglaltságát hozza fel okul. De az a valószínű, hogy a püspök és az egyház közt fenálló levelezés az egyesülés tárgyában, a valódi ok. Ugyanis Czékus I. püspök ez év februárjában így ír a főgondnoknak: „Jeleztem már az anomáliákat mult levemben; azok nem rossz akaratból, vagy ellenkezési viselkedésből származott intések, hanem jóakaratból folyó tanácsok voltak; tessék tehát azokat foganatosítani: mert forma dat esse rei. A s. zempléni főesperes urtól p. o. azon felvilágosítást vettem, hogy az esperesség nem kérte ki a kladzáni egyház véleményét, hanem annak tudta nélkül adta a homonnai egyház létesítéséhez beleegyezését, mi szerintem, nagy hiba“ stb. — A Csisko János lemondása e levél után jött jóval, mint a keltezés mutatja. Nagyon valószínű tehát, hogy Csisko J. és Czékus I. püspök véleményének befolyása következtében utasítja vissza a kis egyház kérését s bizalmát, melynek fejlődése pedig annyi „boldogsággal töltötte el“ a Csisko J. lelkét s melynek felvirágzásán ő is munkált.

1887-ben azonban már nemcsak az egyház tagjainak vágya ösztökélte a vezetőket az egyesülési ügy lebonyolítására, hanem *Kun Bertalan* ev. ref. püspök is sürgeti az akadályok elhárítását. — Ez év márcz. 30 án kelt levelében ugyanis tudatja Dercsényi K. főgondnokkal, hogy a Pápán tartott konvent kiutalta a homonnai missió céljaira az évi 500 frt segélyt; de az csak úgy adható ki, ha az ágostaiakkal lebonyolittatik az ügy, amelyről már ekkor teljes tudomása volt az ev. ref. püspöknek is. — És máj. 10-én kelt levelében már azt írja, hogy ő maga is irni fog Czékus István püspökhöz, hogy „határozzanak e tárgyban, vagy jobbra, vagy balra. Sajnos lenne, ha aprólékos okok és kifogások miatt az ügy hátráltatva lenne; mert ez esetben kény-

szerítve lennénk az egyház és missiói kör ügyét csupán ev. ref. egyházunk szempontjából kiindulva megállapítani.

Jul. 21-én aztán a kis egyház kérvényt küldött a s.-zempléni főespereshez, hogy terjessze fel azt a tiszai ev. ref. egyh. kerületre. A főesperes megtevén, a kerületi gyűlés csak ennyit határozott e tárgyban: „E kérvény elintézésével elnökség bizatik meg.“ (L. a tiszai ev. egyh. ker. jegyzőkönyvét.)

Ime, a régi bonyodalom. Ismét Czékus püspökhöz van az ügy áttéve. — Az egyház ezt megtudva, kérvénnyel keresi meg a püspököt, hogy intézze el az ügyet. A püspök ismét csak azt írja, hogy kérje ki a kis egyház a kladzáni lelkész beleegyezését úgy az alakulásba, mint a szabad lelkész-hivhatásba. De ez volt éppen a kerékkötő. Ezt keresztül vinni nem lehetett, mert Szabó Mihály kladzáni lelkészben a képzelt sérelem miatti boszu működött és ki is jelentette egy levelében, hogy míg ő kladzáni lelkész lesz, Homonnán az ág. h. ev. hivek tőle el nem szakadhatnak semmiféle tekintetben.

Ezek után nem csodálkozhatni azon, ha Dercesényi Kálmán így ír egyik levelében: „Egyházi szervezetünk ügyét Czékus István püspök öméltósága teljesen megakasztotta, amint tudva is van . . . előtt. Első levelében azt követelte, hogy az esperességnek jelentsük be alakulásunkat; miután kimutattam, hogy azt még a szervezéskor teljesítettük, akkor már azt követelte, hogy az egyházkerülethez adjuk be kérvényünket a két felekezet egyesülésének érdekében. Beadtuk kérvényünket még a mult nyáron (e levelet 1888-ban írja s hivatkozik az itt fentebb jelzett kérvényre) az augusztusi gyűlés előtt Urbán esperes utján, de azóta semmi hír sem jött a határozatról. Nem tudjuk mire vélni ezen elbánást és különösen azt nem tudjuk kitalálni, hogy *egyesülésünk mi módon ütközik össze a protestantismus érdekével*, mert Czékus öméltósága hihetőleg ezen nézetből kiindulva állja utját a homonnai és vidéki kétféle prot. hitfelekezet egyesülésének.“

Az ügy — talán éppen e levél hatása alatt — tehát ismét előkerült 1888-ban a tiszai ág. h. ev. egyházkerületnek Kassán tartott közgyűlésében. Az ott hozott határozat így szól: „A mult évi közgyűlés jegyzőkönyvének 66-ik pontjánál felolvastatott a homonnai egyesült prot. leányegyház szervezkedéséről Homonnán 1880. nov. 28-án felvett jkönyve a s.-zempléni esperességnek Eperjesen 1881. jun. 10-én tartott közgyűléséből keltezett megerősítő záradékával. E mellett püspök úr előadja, hogy miután a szervezkedési jegyzőkönyvben szabályozott egyesülés, illetőleg különválás és szintén az esetenkénti fungáláshoz tetszés szerint választandó lelkésznek szabad hívhatása iránt, sem az illetékes kladzáni anyaegyház, sem pedig az ottani lelkész törvényszerű beleegyezése ki nem eszközöltetett: utasította a leányegyház előljáróságát ezen elmulasztott hiány pótlására, mi azonban mind ez ideig nem történt meg. — Püspök ur eljárásának helyeslő tudomásul vétele mellett, miután a homonnai egyesült prot. leányegyház szervezkedésére nézve érdemleges határozat volna hozható: *feloldatván a s.-zempléni esperesség megerősítő határozata (!)*, utasittatnak a homonnai hivek, hogy a szervezkedés által érintett egyházi jogi kérdéseket illetékes anyaegyházuk- és lelkészükkel rendeletünk értelmében tisztázván, különösen pedig az egyesülés s a szabad lelkész hívhatás iránt, úgy az anyaegyház, mint lelkészének beleegyezését kieszközölvén, erről az illető esperesség útján megfelelő felterjesztést tegyenek.“

Ezzel az ügy visszavettett egész oda, ahonnan 1880-ban megindult. És most már ez által meggyengült az a remény is, hogy csak egy kevéssel is előbbre jut ez ügy. Mert azt mindenki tudta, hogy Szabó Mihály ezentul is akadálya marad a szent ügynek. Az egyház azonban megtette azt, amit a tiszai kerületi gyűlés kívánt: felszólította a beleegyezés megadására a kladzáni egyházat, illetve a lelkészt. Onnan ez a válasz érkezett: „Wladár Emil indítványára határozatilag kimondatott: I. Hogy ámbár csak örülhetünk (?!) egy új evang. anyaegyház létesülésének, de megfontolván másrészt saját

egyházuk jól felfogott érdekét, beleegyezésüket a különválásra csak is azon esetben hajlandók megadni, ha az új egyházat alapítani akaró hívek a kladzáni egyház lelkésze és tanítója által részökről élvezett és 10 évi átlag alapján kimutatott s megállapított 30, illetve 15 és így összesen 45 frtnyi jövedelmet teljes mértékben biztosítani hajlandók. II. A két anyaegyház közötti határt illetőleg pedig kimondatott, hogy a homonnai anyaegyházhoz tartozzon: Homonna város és a Galiczia felé fekvő Szinna és Mező-Laborcz vidéke, a kladzáni egyházhoz pedig a Homonna alóli vidék.“ (L. az egyház irattárában.)

E határozat olyan volt, amelyre számítottak a homonnai hívek: de — különösen I. része — nem volt elfogadható: *Mert a homonnai ág. h. evangélikusok sohasem járultak a kladzáni lelkész fizetésének emeléséhez évi rendszeres adózás által*, amit bizonyít az is, hogy jogokat sem gyakoroltak. A kladzáni lelkész a Homonnán és vidékén lakó hívektől csupán funkziói szerint élvezett jövedelmet, amit azonban ezentul is megtartani ígértek. Ebben az értelemben hozta is meg a homonnai egyesült leányegyház tanácsa 1888. okt. 21-én határozatát; s egyszersmind bizottságot is küldött ki, hogy a kladzáni egyház előjáróságát előszóval világosítsa fel arról, hogy „nem akarnak kebelükről elszakadni; testvéries együvé tartozásuk bizonyosságául ujólag kinyilatkoztatják, hogy ág. h. ev. részről a kladzáni anyaegyház jogkörében kívánnak maradni: de egyház-gyakorlataink megkönnyítése végett, külön leányegyházat képezendünk; s így természetesen anyaegyházunk közterheiben nem vehetünk részt stb.“ Ez után ismétli a jk., hogy amennyiszer végez funkziót a kladzáni lelkész Homonnán, vagy vidékén (ide számítatik az úrvacsora osztás és isteni tisztelet tartás is), annyiszor részesül a hívektől díjazásban. — Természetes az előzmények után, hogy a kladzáni egyház nem egyezett bele a homonnaiak e kérésébe. S az ügy megfeneklett teljesen.

Erre az időre esik, hogy az ev. ref. egyházkerület — szükségét látván a missiói lelkészség felállításá-

nak s belátván másrésről azt is, hogy az egyesülés kérdésének megoldását bevárni nem lehet, ha a szent ügyet veszélyeztetni nem akarja — felállítja a lelkészséget s a lelkész el is foglalja állását 1889. márczius 30-án. De ebben az időben a kladzáni egyházban is történt változás. Szabó Mihály ugyanis nyugalomba vonulván, új lelkészt választ az egyház.

Ez a kettős körülmény új fordulatot ad az egyesülés ügyének. Szöllösi József homonnai missiói lelkész ugyanis 1890-ben megkeresi Hoznek Lajos kladzáni ág. h. ev. lelkészt, hogy az egyesülés ügyét segítse diadalra juttatni. Hoznek Lajos megértvén a homonnai protestánsok egyesülésének nagy fontosságát, szíves készséggel megígérte, hogy ami tőle függ, megteszi az egyesülés létrejöhetése érdekében. És az ő ígérete nem maradt pusztá ígéretnek; az cselekedetté vált.

1890. márcz. 1-én megjelent Homonnán s közgyűlést tartott. E gyűlésről felvett jegyzőkönyv 1. pontja szóról-szóra így szól: „Az előadottnak figyelembe vétele után (t. i. az alakulás és egyesülés rövid történetét adták elő) az ev. ref. és ág. h. ev. hívek, akiknek 1880-ban is meggyőződésük volt s ma is teljes meggyőződésük az, hogy a protestántizmus e vidéken való megszilárdulásának egyik létfeltétele a két testvérfelkezet összetartása; továbbá a parochiális lak megvételehez, a templom építéshez részint áldozataikkal, részint a segély gyűjtés eszközzésével mind a két felekezet tagjai hozzájárultak s így az egyház vagyonához az ág. h. ev. testvéreknek is áldozatok által megszerzett joguk van: közgyűlési határozatilag kimondják, hogy az egyesülés kérdése újból felelevenítendő; az anyaegyházzal és lelkészével egyetértve, egyházhatósági megerősítésre a szükséges lépések mindkét felekezet részéről újra megteendők.“ Ez után kilencz pontban a részleteket állapítják meg, mintegy szerződésszerűleg. (L. e gyűlés jegyzőkönyvét az egyház irattárában).

E határozathoz képest a homonnai egyháztanács kérvényt intézett mindkét egyházmegyéhez: a f.-zempléni ev. ref. egyházmegyéhez és a s.-zempléni ág. h. ev.

esperességhez. Ez utóbbihoz az ág. h. ev. hivek sajátkezüleg irták alá összesen a kérvényt, mellékelve mindkét kérvényhez az itt jelzett közgyűlés jkönyvének teljes és hiteles másolatát.

A felső-zempléni egyházmegye kiküldött egy 3 tagu bizottságot azzal az utasítással, hogy a s.-zempléni esperesség által kiküldendő 3 tagu bizottsággal vegye együttes tárgyalás alá a kérvényt; s egyszersemind annak megtevésére felkérte a s.-zempléni esperességet is. De a s.-zempléni esperesség nemcsak hogy a 3 tagu bizottságot nem küldte ki, de még csak nem is reflektált az egész ügyre.

Igy maradt ismét elintézetlenül az egyesülés kérdése, annak daczára is, hogy most már elég tétetett a tiszai ág. h. ev. egyházkerület előbb kívánt feltételeinek is. A homonnai egyháztanács azonban belátván mindjárt kezdetben az egyesülés nagy fontosságát s később erről még inkább meggyőződén, nem akarta végképen még ekkor sem elaludni engedni ez ügyet; annyival kevésbé, mert a bizonytalan helyzet feszélyező e kis missziói egyház mindkét felekezetü tagjaira. A kérdés tehát 1894-ben ismét az ev. ref. egyházkerület asztalára került; az egyházkerület az egyházat az okmányok betérjesztésére hívta fel. Az okmányok helyett az egyház lelkésze 1896. őszén az egyesülés részletes és az egyháztanács által hitelesített történetét küldte fel. Mind e mai napig ez ügyben semmi sem történt. Az ev. ref. kerület intézkedett ugyan, de az ág. h. ev. tudomást sem vett róla.

Az egyesülés érdekében 18 évnek története ez. Nehéz küzdelem jellemzi e 18 évet e kis egyház életében és eredménye, sajnos, még sincs. A hazai protestantismusra mentő eszköz volna *általában is* az egyesülés; minden, a helyzetet valóban ösmerő protestáns meggyőződése ez. És ennek az országos nagy célnak megvalósításához az igazi fundamentom *az egyes helyeken való egyesülés* keresztül vitele volna, amelyet ime vágyva-vágyják is a hivek: és kicsinyes okokért, talán alaptalan féltékenykedésért, nem tud az üdvös eredmény létre jönni.

VI.

A hű sáfár gondoskodásának olyannak kell lenni mindenkor, hogy a rábizottakból egy se' vesszen el. „Im hol vannak Uram, akiket rám bízál, egy sem veszett közülök el.“ A hű sáfárnak e képe jut eszembe, mikor a homonnai kisdud prot. egyház megteremtőire gondolok. A leghüségesebb sáfár gondoskodásával vették fel ügyét Zemplénmegye e legészakibb részén elszórtan élő protestánsoknak.

Laktak e vidéken mindenkor protestánsok. A XVI. és XVII. századokban nem kevés volt a számuk. A hitüldözés kora azonban nagyon megapasztotta e számot, de egészen kiirtani nem tudta. Maradtak időről-időre protestánsok. Nem lesz érdektelen s talán e kis egyház történetében jellemző is lesz, annak kimutatása, hogy milyen volt a lélekszám akkor, mikor a lélek teremteni készítette a hivatottakat s milyen ma. E kimutatás bizonyosságot tehet a mellett is, hogy csakugyan volt és van is itt kiknek gondját felvenni.

1880-ban, mikor az egyházalakításra gondoltak buzgó egyháztagjaink, a *Mándy István* összeírása szerint (l. az egyház irattárában az összeírási ívet) *54 ev. ref. lélekszám volt*. Mándy István még az ág. h. evangelikusokat nem vette számba. Dercsényi Kálmán főgondnok 1882-ben a f.-zempléni egyh. m. tavaszi közgyűlésére írásban adja be az egyház ügyeire vonatkozó jelentését. A lélekszámot is közli. Jelentésének erre vonatkozó része így szól: 1. „A homonnai egyesült prot. leányegyház híveinek eddigelé összeírt száma: 78 helvét és 67 ág. valásu.“ „6. p. A leányegyház híveinek pontos összeírása legközelebb fogamatba vétetik.“ Ez utóbbi idézetből az érzik ki, hogy még többen is lehettek, akikről a vezetőknek biztos tudomása nem volt. A vidéket, a ma u. n. szórványokat még ekkor nem vették *szorosabban* számba, mert hiszen első céljuk nekik a homonnaiak gondozása volt, bár a szórványokban is laktak protestánsok számottevően, amit Böszörményi K. levelei is igazolnak, me-

lyekben a segélyek kieszközlését főként azért sürgeti, hogy a sztropkóiakat és szinnaikat is felkereshessék.

A mai lélekszám ezzel szemben, a) Homonnán: a *főösszeg* 144. — Ebből ev. ref. 98, ág. h. ev. 46. — b) A szórványokban: a *főösszeg*: 278. — Ebből ev. ref. 196, ág. h. ev. 82. — És így „A homonnai missiói egyház“-hoz ma összesen 422 lélek tartozik, amiből 244 ev. ref., 128. ág. h. ev. E lélekszámból az ide való születésü nagyon kevés. A legnagyobb rész ide költözött. Foglalkozásra nézve: hivatalnokok, gazdasági uradalmakban tisztek s cselédek, vasuti hivatalnokok s szolgák. Iparos s még inkább kereskedő nagyon kevés van. A vidékiek szét vannak szórva, beékelve a katholicusok közé, 3, illetve 4 szolgabírói járás területén.

Helyén való lesz talán, hogy jellemezzem e helyen az isteni tiszteletok gyakorlásában nyilatkozó vallásosságot is. Isteni tisztelet hetenkint csak egyszer tartatik rendes körülmények között: vasárnap d. e. 11—12 óra közt; ezen kívül a dogmatikus jelentőségü és nemzeti ünnepeken. Ez itt jelzett alkalmak közül Homonnán csak akkor nem tartatik isteni tisztelet, ha a lelkész a missiói kör valamelyik részébe megy hasonló funkció végzésére. A missiói körnek 2 ilyen pontja van: Sztropkó és Mező-Laborez. E tekintetben nincs rendezve még az ügy Szinnán és Varannón. Az isteni tiszteleteken a hívek közepes számmal szoktak részt venni. Ennek okát abban keresem, hogy ez egyháznak tagjai nagy részben hivatalnokok, akik pedig — nem kutatom, miért — vallásos érzésüknek külsőségeiben nemesak itt, de másutt sem igen szoktak kifejezést adni. Ami az egyháztagsági köteleességek egyéb nemét illeti, pl. az egyház czéljának a megvalósítását, vagy jogainak megvédését, az értelmiség ereje már itt eklatánsul megnyilatkozik. Valamint a hazafias szempont előtérbe tolésa is erősen jellemzi úgy az egyházttagokat, mint az egytanácsot. Az egyház irományai között találom Deresényi Kálmán főgondnok egy eredeti levelét, melynek másolata megküldetett a kladzáni lelkésznek, ki egy ízben Homonnán temetést végzett tót nyelven. E levélben az

egyháztanács azon határozott kijelentésének ad kifejezést, hogy itt Homonnán csak *magyar nyelven végzendő mindennemű szertartás, mert ez az egyház magyar protestáns egyház.*

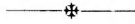
Van még egy körülmény is, mi teljesen indokolttá teszi ez egyház létezését. Ez a vallás tanítás ügye. Ez idő szerint már 58 prot. vallásu tanuló részesítettik a különböző iskolákban vallás tanításban. Ez a szám emelkedik leggyorsabban és legfokozatosabban. E kis egyház előljáráóságának névsora ez idő szerint a következő: lelkész e sorok írója; főgondnok: Mándy István (ev. ref.); algondnok: Komár Adolf (ág. h. ev.); presbiterek: Boresik Gyula (ev. ref.), Dezső Sándor (ág. h. ev.), Géczy István (ev. ref.) Henszlman Lajos (ág. h. ev.) Persenszky Lajos (ev. ref.), Ugray Lajos (ev. ref.); pénztárnok: Édes Gyula (ev. ref.).

* * *

Ime ez a második homonnai protestáns egyház története. Az idő és a megváltozott viszonyok követelték, hogy Homonnán prot. egyház állíttassék. Ez egyház felállításának, megalakításának, szervezésének vezér egyéniségei nagy munkát, nemes munkát végeztek. Semmi sem kerülte el figyelmüket. A saját helyzetük s igényeiknek megfelelőleg alkottak, teremtettek s fejlesztettek mindent. Legyen áldott emlékük, kik már nincsenek az élők között; áldott legyen munkájuk azoknak, kik a jelenben serénykednek e fontos misszió felvirágoztatásában, s a jövő teremjen gazdag és édes gyümölcsöt!

(Vége.)

TARTALOM.

Előszó	Lapszám. 3
------------------	---------------

I. FEJEZET.

Homonna multjának vázlatos rajza.

- I. A város nevének eredete. A Drugethek birtokába jutása. Lakosai a legrégibb időben.
- II. A város és lakosai helyzetének javulása. A róm. kath. plebánia és a Ferenczrendi zárda alapítása. A fejlődés megakadása. A cseh és a longyel betörések.
- III. A XVI. században a reformációval Homonna fejlődése is megindul. Homonna népessége e században.
- IV. A XVII. század elején a vallási villongás. Homonna kulturális viszonyai.
- V. A XVIII. század mozgalmai: a bujdosók Homonnát is meglátogatják. E században a Drugethek flágának kihalása után a város új földes urak birtokába jut.
- VI. A régi templom s parochiális épület helyének meghatározása s elpusztulásának története; a plebániának mai helyére való átköltözése; a zsidó zsinagóga építése.
- VII. Homonna gazdasági viszonyai, ipara, kereskedelme a XVIII. század végéig 5--27

II. FEJEZET.

A Drugeth család eredete és házánkba jövetele.

- A Drugeth család eredete. A legrégibb évszám, melyben Drugethről tudunk. A család letelepődése hazánkban. Az első szereplés, az első kitüntetés és az első birtok-nyerés. Homonnát megkapják. A magyarországi Drugethek őse 28--32

III. FEJEZET.

A Drugethek megerősödése hazánkban; közszereplésük hanyatlása.

- I. A Drugethek a XIV. században hatalomban és tekintélyben, — a XV. században gazdagságban és számban gyarapodnak.
- II. Miklós a Róbert Károly flainak nevelője; a Zách Feliezián-féle királymerénylet alkalmával a király életének megmentője. János (I.) és Vilmos az orsz. tanácsában részt vesznek. János halála. Vilmos külföldi hadjáratban részt vesz; nádorsága, végrendelete.
- III. Lajos király anyja Rómába megy. Dr. Vilmos özvegye kíséri. Az Anjouk és Drugethek közti szálak erősödnek. Miklós részt vesz a 2-ik nápolyi hadjáratban, Salernó kapitányává nevezetik ki, később országbiróvá.

- IV. Lajos halálával a Drugethek fénye homályosodni kezd. A XIV. XV. században élt Drugethek leszármazása. A Drugeth fény homályosulásának oka. A XV. sz. 2-ik felében a Drugethek nagyobb bűnei megkezdődnek 33—41

IV. FEJEZET.

A Drugethek szereplése a XVI. században, különösen politikai és vallási tekintetben.

- I. A Drugeth szereplés fényesebbé kezd válni. Ennek oka. A család XVI. századi leszármazása.
- II. A mohácsi csata és annak következményei. A király választási mozgalmak. Zápolya és Ferdinánd közti trónviszály. A Drugethek a Zápolya pártján. Ennek oka. Ferencz megmarad Z. pártinak, a többiek ingadoznak Z. és F. közt. Ennek oka. Családi és egyéni érdekösszeköttetések. István Perónyit követi az átpártolásban. Z. a törökhöz folyamodik. Dr. Ferencz veletart. A zemplénmegyeiek állásfoglalása. Dr. István menekülése. Dr. Ferencz utolsó dipl. szereplése.
- III. A Drugethek magatartása a Zápolya és Ferdinánd közti trónviszályban — Istvánon és Ferenczen kívül.
- IV. A hat Drugeth testvér fiái szereplésének jelzőse.
- V. Miksa koronázási ünnepélye. Dr. Ferencz jellemrajza. Dr. Gáspár fogsága. Rudolf trónra lépése és az ország állapota. A török portyázás. Dr. Istvánnak részvétele a törökkel való hadakozásokban; jelleme.
- VI. A reformáció kezdete hazánkban. A Drugethek állásfoglalása a reformáció mellett. A Drugethek a XVI. században a reformáció védői és terjesztői. A női Drugethek szerepe a reformációban. István tűnik ki leginkább a XVI. sz. vallásos mozgalmában is.
- VII. A toronyai zsinat helye.
- VIII. A Drugethek vagyoni helyzete a XVI. században 42—66

V. FEJEZET.

Homonna reformációja és Kecskeméti C. János.

- I. Mi az oka annak, hogy Homonna reformációja elveszett a köztudatból is? A homonnai református egyház létezését bizonyító adatok. E reformáció kezdete. A sztrazsovai kolostor Mária-képezék története.
- II. A homonnai ref. egyház iránya hitv. tekintetében; nagysága.
- III. Kecskeméti C. J. élete, művei, jellemzése 67—77

VI. FEJEZET.

A Drugethek fény- és hatalmi kora. A család fi-ágának kihalása.

- I. A Drugethek XVII. sz. leszármazása.
- II. Az erdélyi és magyarországi állapotok. A magyar főurak állásfoglalása. Dr. Bálint politikai iránya. A XXII. t. cz. és a gál-

- szécsi gyűlés Boeskey erdély fejedelmévé választatik, kinek halála után Dr. Bálint aspirál a fejedelemségre, de nem nyeri meg. Visszatér Mátyáshoz, miután királyiá koronáztatott. A megkoronázott királytól kitiűntetést kap. Házassága, általános jellemrajza.
- III. György (III.) élete és jelleme. Először unokabátyjával, Bálinttal egy párton van. Egy időben kap vele királyi kitiűntetését is. De ez őt elszédítette, a Pázmányék eszközévé tette. Áttér a kath. vallásra s az uniót a gör. kath.-okkal megcsinálja. Egészen az ellenreformáció eszköze.
- IV. Az ellenreformáció terve.
- V. E tervet György fanatikusan igyekszik megvalósítani. Betelepíti Homonnára a jezsuitákat. Bethlen helyett Erdély fejedelmévé törekszik lenni. A kath. párt is segíti, sőt maga, a király is. A megyék, különösen Zemplén, nem jó szemmel nézik e mozgalmat. Gyűlést tartanak Kassán. A Dr. György-féle mozgalom dolgozik tovább. A pozsonyi 1618-iki orsz. gyűlés és annak tervei. A megyék állásfoglalása. Az eredménytelenség. Bethlen fegyveres felkelése. Dr. György birtokainak lefoglalása. A jezsuiták kiűzése Homonnáról.
- VI. A nikelsburgi béke előnye a Dr. György örökösire. A Dr. Gy. jelleme, házassága.
- VII. A kamara gondoskodása a Dr. Gy. árvájáról. A jezsuitákat visszahozza János Hononnára s 1640-ben átviszi Ungvárra, Homonnán csak 3 atyát hagy.
- VIII. György (IV.) atyja, nagyatyja nyomdokait követi. Kitiűntetése. Viszálkodik mindenkivel. Korán elhal. Özvegye s élete.
- IX. Zsigmond élete és jelleme. Az utolsó Drugethok. A család fiágának kihalása. Visszapillantás a familiára 78—102

VII. FEJEZET.

Homonna reformációjának megsemmisítése.

- I. A bécsi béke. A béke hiányait a katolikusok kihasználják. Ebbe kapaszkodik Dr. György is. 1612-ben elveszi a protestánsoktól a templomot. 1613-ban betelepíti H.-ra a jezsuitákat. Az alapító levél tartalma. Az una cum templis kimarad a békét bezikelyező orsz. törvényekből. Pázmány Ferdinándnak ír e tárgyban. A hely. hitv. tanítók panasza e miatt s kívánsága.
- II. Bethlen fejedelemsége. Visszaadja a h.-ai protestánsoknak templomukat s jogaikat. Kecskeméti homonnai papsága. A nikelsburgi béke létrejötte s hatása. Dr. János folytatja atyja munkáját. A hívek a megyét és Bethlent kérik. Bethlen levelet ír. Bethlen halála. A homonnai ref. egyház végleg megsemmisül . . . 103—112

VIII. FEJEZET.

Homonna a XIX. században.

- I. Homonna fejlődést mutat e században a multhoz képest, bár e fejlődés nem áll arányban hazánk általános fejlődésével. A területi viszonyok fejlődése. Az utcák s házak szaporodása. A földesurak a szellérek részét kihalasztatják. A temetőhelyek változása.
- II. Homonna lakosainak száma e században. A lakosok: nyelvre, vallásra, foglalkozásra nézve. Gazdaság, ipar, kereskedelem.
- III. A város kulturális viszonyai e században. A kath. elemi oktatás, az izr. elemi iskola, a polg. és keresk. iskola, a faipari szakiskola.
- IV. Homonna társadalmi élete e században. A kaszinó megalakulása, fejlődése, hatása a város fejlődésére. 113 - 129

IX. FEJEZET.

A második homonnai protestáns egyház.

- I. Ez egyház megalakításának oka s előzményei. Az ügy élén állók. A kibocsátott első Felhívás. Az első prot. isteni tisztelet. Leányegyházzá alakulás. Anyaegyházak választása. Az egyháztanács megalakítása. Az egyházjogilag való törvényességért való folyamodás. Az első luth. szertartású isteni tisztelet tartása. Az egyházmegyék határozata. A vallástanítás. A templomépítés eszméjének felvetése, az építkezéshez szükséges pénz megszerzésének módzatai. A pénzgyűjtés. A telek vétel.
- II. Az ev. ref. konvent 1834. évi határozata. Homonna misszió pontul ajánltatik a tiszáninneri ev. ref. egyh. körület által. A konvent elfogadja. A paplak lakhatóvá tétetik. Szöllősi József lelkészszó választatik.
- III. A templomépítés megkezdése. A templomszentelés 1890-ben. Paplak építés. Az ágostaiakkal való egyesülés megsürgetése. Szöllősi távozik, helyébe Róz László választatik.
- IV. Az egyház vagyoni állapotának története.
- V. Az ágostaiakkal való egyesülés egyházhatósági megerősítéseért való küzdelem s annak sikertelensége mind a mai napig.
- VI. Ez egyházra vonatkozó statisztikai adatok. 130 - 158